

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทยศึกษา

ประเด็น : สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

ผู้ประสานงาน

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วันที่	1 ต.ค. 2546
เลขทะเบียน	00317
เลขเรียกหนังสือ	43

กันยายน 2546

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคารไอทีเอ็ม ไทยทีวี
เลขที่ 938/1-2 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์ 02-04551000
โทรสาร 02-04551076
e-mail: trf-info@trf.or.th

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทยศึกษา
ประเด็น : สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

คณะผู้วิจัย

1. น.ส.โสภิตา วีรกุลเทวัญ	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. น.ส.มธุรส ศิริสถิตย์กุล	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. นายวิเศษ สุจินพรัหม	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. น.ส.ลัดดา ประสพสมบัติ	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. น.ส.อรัญญา ศิริผล	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
6. นายสันติพงษ์ ช้างเผือก	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
7. นายธีรวัฒน์ แก้วแดง	สาขาวิชาภูมิภาควิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
8. น.ส.มะลิวัลย์ โสกา	สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
9. น.ส.คาริกา ห้วยทราย	สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
10. น.ส.เปรมพร ขันติแก้ว	สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทยศึกษา
ประเด็น : สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

บทสังเคราะห์ กรณีศึกษา
สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

อานันท์ กาญจนพันธุ์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มีนาคม 2545

1. บทนำ

การสังเคราะห์กรณีต่างๆ ในโครงการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบนี้ คือ กระบวนการแสวงหาภาพรวมร่วมกันของงานวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา เพื่อจะช่วยให้รู้ว่าเนื้อหาในงานศึกษาแต่ละชิ้นของนักศึกษาอยู่ตรงไหน ในประเด็นปัญหาเรื่องของความเป็นชายขอบ และจะนำเอามิติที่หลากหลายของงานวิจัยแต่ละชิ้น มาโยงหาความเกี่ยวข้องได้อย่างไร เพราะถ้ามองไม่เห็นภาพรวม ก็จะไม่สามารถทำให้ประเด็นต่างๆ ที่นำมาเสนอเหล่านั้นมีความชัดเจน และมีนัยในเชิงการตั้งคำถามกับสังคม ตลอดจนไม่สามารถจะมองในเชิงที่ทำหายกับมุมมองที่เป็นอยู่ ดังนั้น การประมวลประเด็นต่างๆ ให้มีมุมมองที่แหลมคมขึ้นมา จะต้องทำเป็นกระบวนการร่วมกัน เพราะการทำอยู่แต่เฉพาะในงานศึกษาแต่ละชิ้น ไม่ได้แปลว่าจะดีที่สุด เนื่องจากงานศึกษาต่างๆ มักประกอบด้วยมิติและบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจแสดงความเชื่อมโยงกับงานศึกษาชิ้นอื่นๆ เมื่อนำมาสังเคราะห์ร่วมกันแล้ว ในที่สุดก็จะให้แง่คิดใหม่ๆ เพิ่มเติม ที่สามารถนำมาปรับปรุงงานของแต่ละชิ้นให้ดีขึ้นได้

ถ้าหากการศึกษาวิจัยใดๆ จะมองเฉพาะจากมุมมองของสาขาวิชาใดสาขาเดียวแล้ว ก็จะทำให้มองในมุมเดียว ขณะที่การพัฒนาปรับปรุงงานให้ดีขึ้นต้องมีหลายมุม แต่เมื่อได้มุมมองที่หลากหลายแล้วไม่ได้แปลว่า เราต้องไปทำตามมุมที่เขาเสนอมาทั้งหมด กรณีที่มีคนอื่นมองในมุมอื่นให้เรา ก็จะสะท้อนให้เราสามารถคิดไปในอีกทางหนึ่งได้ เท่ากับเป็นการได้แง่มุมเพิ่มเติม เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงงาน ภายใต้ความหลากหลายของเนื้อหาที่แต่ละคนทำ ที่จริงแล้วงานวิจัยทุกๆ ชิ้น ต่างก็มีความเชื่อมโยงกันอยู่ แต่ว่าจะมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะอย่างไรมัน ก็ต้องค่อยๆ ช่วยกันประมวลขึ้นมา ในโครงการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้กระบวนการสังเคราะห์ ที่เปิดให้อาจารย์ที่ปรึกษา นักศึกษา และวิทยากรจากภายนอกที่เชิญมาร่วม ช่วยกันสะท้อนอย่างวิพากษ์วิจารณ์หลายครั้ง จนได้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ ทั้งสำหรับนักศึกษาแต่ละคนที่จะนำไปใช้ปรับปรุงวิทยานิพนธ์ และผู้สนใจประเด็นของคนชายขอบทั่วไปด้วย

ในการสังเคราะห์ครั้งนี้พบว่า ความหมายของสังคมชายขอบและกระบวนการทำให้กลายเป็นชายขอบ เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะยังมีความสับสนอยู่พอสมควร จึงควรจะต้องนิยามคำว่า “คนชายขอบ” ให้ดี เนื่องจากชายขอบในแง่ทางภูมิศาสตร์นั้นเหมือนกับอยู่ขอบๆ ของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่ในความเป็นจริง กระบวนการอำนาจที่ทำให้คนถูกผลักไปอยู่ชายขอบ รวมทั้งกระบวนการพยายามที่จะทำให้คนเป็นอะไรบางอย่าง เช่น การกลายเป็นสินค้า (Commoditization) นั้นอาจจะอยู่ตรงกลาง ขณะเดียวกันก็มีความพยายามต่อต้านความเป็นชายขอบด้วย เพราะฉะนั้น ไม่ได้แปลว่า มีเพียงคู่ตรงข้ามที่จะต้องไปทำลายล้าง แต่การต่อสู้ หมายถึงว่า การเลือกกำหนดสถานการณ์ให้ตัวเองไม่เป็นผู้ถูกระงับในสถานการณ์นั้น ดังนั้น เรื่องของคนชายขอบ จึงคงต้องกล่าวถึงข้อต่างๆ ในลักษณะที่สลับกันไปสลับกันมา

จากปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนจะเริ่มตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกระบวนการเป็นชายขอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นก่อนว่า ความเป็นชายขอบนั้นสามารถเกิดได้ใน 2 ทิศทางที่ตรงกันข้ามกันได้ กล่าวคือ

ทิศทางแรก ความเป็นชายขอบเกิดขึ้นจากการถูกกีดกัน ถูกลดอำนาจ หรือถูกเบียดขับ เช่น กรณีผู้ติดเชื้อ HIV ความเป็นชายขอบเกิดจาก ผู้ติดเชื้อถูกแยกออกไปจากสังคม ถูกทำให้แปลกแยกจากสังคม ถูกผลักให้กลายเป็นชายขอบในลักษณะที่เรียกว่า คนในสังคมไม่ยอมรับ แต่พวกเขาก็ยังพยายามแยกตัวตนออกมาจากสังคม เพื่อให้เห็นตัวตนของเขาเองด้วย

ทิศทางที่สอง ความเป็นชายขอบเกิดขึ้นจากการถูกดึงเข้าร่วมกระบวนการ จนกลับกลายเป็นชายขอบในทิศทางตรงกันข้ามกับทิศทางแรก เช่น กรณีชาวลื้อที่บ้านผานมถูกดึงให้เข้าร่วมในกระบวนการการพัฒนาของประเทศลาว โดยเฉพาะการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่กลับกลายเป็นการดึงให้คนลื้อถูกแปลกแยก ถูกดึงให้เป็นคนชายขอบ ทำนองเดียวกันในกรณีของการบริโภคสินค้าเงินผ่อน ก็เกิดการเป็นชายขอบในทิศทางนี้เช่นเดียวกัน นั่นก็คือ ยิ่งเข้าไปมีส่วนร่วม ยิ่งกลายเป็นชายขอบอย่างมาก ทำให้เห็นเป็นภาพการถูกทำให้เป็นชายขอบชัดเจนมากขึ้น

ดังนั้น กระบวนการเกิดเป็นชายขอบจึงไม่ได้เกิด เพราะถูกกีดกันเป็นทางด้านเดียว แต่เกิดจากกระบวนการทั้งสองด้าน ทั้งด้านที่ถูกผนวกและด้านที่ถูกกีดกัน ก็สามารถเป็นชายขอบได้ทั้งคู่ เพราะฉะนั้น ประเด็นสำคัญคือ เงื่อนไขและสาเหตุอะไรที่ทำให้กระบวนการตรงกันข้ามกันนั้น ก่อให้เกิดผลอย่างเดียวกันได้อย่างไร

งานศึกษาทั้งหลายที่คัดเลือกให้เข้าร่วมในโครงการนี้ เป็นเพียงกรณีศึกษาตัวอย่างรูปธรรมของสังคมและวัฒนธรรมชายขอบ ซึ่งไม่ได้มีเนื้อหาที่อยู่ในบริบทอย่างเดียวกัน แต่จะมีลักษณะของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบริบทแตกต่างกัน และก็มีแนวทางในการศึกษาไม่เหมือนกัน ซึ่งนับว่าน่าสนใจมากสำหรับการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ เพราะเท่ากับเป็นการเปิดบริบท และการเปิดพื้นที่แบบใหม่ของการศึกษา ดังนั้น จึงต้องแยกแยะงานศึกษาต่างๆ ออกตามบริบทของประเด็นที่ศึกษา ซึ่งจะเกี่ยวข้องอยู่กับบริบท 3 ประเภทด้วยกันดังนี้

ประเภทที่ 1 บริบทของชุมชน ที่ต้องเผชิญกับกระแสของรัฐบาล ในกระแสของความเป็นรัฐชาติ จะก่อให้เกิดแรงกดดันลงไปชุมชนต่างๆ ภายในประเทศ เช่น การผสมกลมกลืนให้กะเหรี่ยงกลายเป็น

ไทย” ส่วนรัฐชาติที่เน้นการอนุรักษ์ ก็จะสร้างกระแสของการกีดกันชุมชนต่างๆ แม้ว่างานศึกษาของแต่ละคน อาจจะมีจุดเน้นต่างกันไปบ้าง แต่ก็มีส่วนร่วมกันอยู่ ในประเด็นของการต่อสู้เกี่ยวกับด้านของความหมาย ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากตัวพื้นที่บ้าง จากการเคลื่อนไหวบ้าง และบางคนก็มองจากเรื่องของความหมายล้วนๆ

ประเภทที่ 2 บริบทของชุมชนในกระแสของทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ บริบทเช่นนี้มักจะเป็นเรื่องของพื้นที่ชนเดิม ซึ่งมักเกี่ยวกับชุมชนภายใต้หน่วยที่ซับซ้อน คือ หน่วยเดิมเป็นเรื่องชุมชน ความเชื่อ ชาติพันธุ์ แต่ต้องไปยืนอยู่ในกระแสที่เชี่ยวกรากของทุนนิยม บริโภคนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ จึงเกิดคำถามว่า หน่วยเช่นนั้นถูกกระแสเหล่านี้พัดพาไปอย่างไรบ้าง ซึ่งจะไม่เหมือนการตอบโต้ระหว่างชุมชนกับรัฐชาติในอดีต ที่รัฐชาติจะมีเพียงนโยบายความเป็นชาตินิยม และนโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติ เท่านั้น

ประเภทที่ 3 บริบทของตัวตนของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน ในบริบทแบบนี้จะไม่ใช่เป็นเรื่องของชุมชนกับสถานการณ์ภายนอก แต่เป็นประเด็นปัญหาในเรื่อง การก่อตัวของตัวตน คือ ผู้บริโภค ผู้หญิง หรือผู้เป็นโรคเอดส์ ที่ตกอยู่ในสถานการณ์ของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนผ่านไปเป็นสังคมบริโภคนิยม เช่น ในกรณีของคนเป็นโรคเอดส์ พวกเขาต้องสูญเสียความเป็นคนในลักษณะที่ถูกตีตราว่าเป็นผู้ไร้ศีลธรรม และเขาคิดรนอย่างไร เมื่อพิจารณาแล้วอาจจะดูเหมือนเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล คือ ผู้หญิง ความเป็นผู้บริโภค กับความเป็นคนโรคเอดส์ แต่ที่จริงแล้วเป็นประเด็นปัญหาของสถานภาพในความเป็นคน ที่มักจะถูกลดทอนลงไป ในสถานการณ์ของการเปลี่ยนผ่าน

ภายใต้บริบทข้างต้นนั้น อาจจำแนกเนื้อหาของกรณีศึกษาทั้ง 10 กรณีออกได้ 3 ประเภทดังนี้

ประเภทแรก กรณีศึกษาเรื่องของพื้นที่ ซึ่งจะเป็นกรณีศึกษา ทั้งพื้นที่ในเมือง ในบาร์ ในโรงงาน พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท พื้นที่ในชนบท จนกระทั่งพื้นที่สูงในป่า ทั้งนี้จะเป็นพื้นที่ที่โยงใยกับผู้คนต่างๆ เพราะปรากฏการณ์ของการเป็นคนชายขอบ ไม่ได้มีการกำหนดไว้ก่อนว่า ที่นั่นไม่ได้ที่นี่ไม่ได้ การเป็นคนชายขอบสามารถเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง เกิดกับทุกคนในเกือบจะทุกสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับมุมมอง เช่น นักวิชาการก็เป็นคนชายขอบได้ ดังนั้น การเป็นคนชายขอบ จึงไม่ได้หมายความว่า เกิดขึ้นเฉพาะในบริเวณชายขอบเท่านั้น ความเป็นชายขอบเกิดขึ้นได้ในทุกที่ทุกหนทุกแห่ง เมื่อมีการกีดกันพื้นที่ในรูปของการสร้างพรมแดนขึ้นมาปิดกั้นผู้คนบางกลุ่ม

ประเภทที่สอง กรณีศึกษาเรื่องของกลุ่มคน ซึ่งประกอบด้วยผู้คนกลุ่มต่างๆ ร่วมกัน อย่างน้อย 4 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มผู้หญิง เช่น ผู้หญิงในบาร์เบียร์ และผู้หญิงในป่าชุมชน
2. กลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในและนอกประเทศ เช่น คนม้ง คนลื้อ และคนปกากะญอ
3. กลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มผู้บริโภค เช่น คนงานในพื้นที่อุตสาหกรรม
4. กลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) หรือกลุ่มที่มีตัวตนใหม่ (Emerging Social Groups) เช่น ผู้

ติดเชื้อ HIV

สำหรับกลุ่มสุดท้ายนี้ เป็นกลุ่มที่มีการปรากฏตัวขึ้นมาใหม่ ซึ่งเขามีตัวตนอยู่เดิม แต่เรามองไม่เห็น กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า งานศึกษาในโครงการนี้เกี่ยวข้องกับคนชายขอบสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกกลุ่ม เกิดขึ้นได้ทั้งผู้หญิงในหมู่บ้าน ในบาร์เบียร์ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้บริโภครวมถึงแม้แต่บางคนบริโภคอยู่ดีๆ ยังถูกทำให้เป็นชายขอบในการบริโภคได้เช่นกัน กลุ่มคนก็จะเชื่อมโยงกับพื้นที่ด้วย นั่นคือ พื้นที่ที่จะเกิดเป็นชายขอบได้นั้น เกิดได้หลายพื้นที่มาก เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มอาชีพนั้น เราคิดว่ามีอยู่เดิม แต่การที่เขากลายเป็นชายขอบ เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ใหม่ ดังนั้น การเกิดเป็นคนชายขอบไม่ใช่ว่ากลุ่มไม่มีอยู่ อาจจะเคยมีอยู่ แต่เปลี่ยนความสัมพันธ์ หรือกลุ่มตัวตนใหม่ ก็จะมีหลายมิติ เช่น ผู้หญิงบาร์เบียร์ อาจจะมองในแง่เป็นกลุ่มผู้หญิงเดิม หรืออาจเป็นกลุ่มตัวตนใหม่ กลุ่มวัฒนธรรมใหม่ กลุ่มวัฒนธรรมย่อย นั่นคือ ถ้าเราเอามิติอื่นไปจับก็จะมองได้อีกหลายแบบ

ดังนั้น ผู้คนในกรณีศึกษาทั้งหลาย ก็จะมีหลายรูปแบบ แต่เรามักมองกลุ่มชายขอบจากแง่มุมทางชาติพันธุ์ค่อนข้างมาก และมองเห็นได้ง่าย ทั้งนี้เราอาจยังติดอยู่กับความคิดแบบเหยียดสีผิวและเชื้อชาติอยู่ ดังนั้น การใช้มิติทางชาติพันธุ์เป็นวิธีที่ง่ายที่สุด รวมทั้งทางการเมืองที่ง่ายที่สุดด้วย เช่น กรณีปากมุล ก็บอกว่าพวกที่มาชุมนุมเรียกร้องมาจากลาว ซึ่งง่ายมากเวลาคิดป้าย ป้ายสีโดยใช้แง่มุมทางด้านชาติพันธุ์ ในการที่จะทำให้คนเปลี่ยนความคิดเป็นอย่างอื่น หรือกรณีชาวเขาต่อสู้เรื่องสิทธิในป่า ก็ป้ายสีว่าไม่ใช่คนไทย เป็นความอ่อนไหวของสังคม ที่ผู้คนยังยึดติดอยู่กับเรื่องนี้มาก ซึ่งคนที่ไม่ใช่เจ้าของเรื่องเหล่านี้มีจำนวนมากที่สุด ดังนั้น ประเด็นในเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) ยังต้องเป็นประเด็นสำคัญ ในการที่เราจะต้องให้การเรียนรู้กับสังคมค่อนข้างมาก

ประเภทที่สาม กรณีศึกษาเรื่องของกระบวนการ กระบวนการที่ทำให้เกิดสถานะความเป็นชายขอบนั้นเป็นอย่างไร ทำไมถึงมีการทำให้เกิดขึ้น พอที่จะสรุปให้เห็นเป็นภาพได้ว่า กระบวนการที่กล่าวถึงสามารถเป็นได้ในหลายๆ กระบวนการ เช่น กระบวนการกลายเป็นคนไทย (Thai-ization) ของชาวปกากะญอ น่าสนใจว่า กระบวนการกลายเป็นคนไทยนั้น กลับกลายเป็นการทำให้เกิดลักษณะชายขอบขึ้นมาได้ เพราะว่าเกิดขึ้นกับคนจน นั่นคือ คนจนไม่สามารถจะอยู่เป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์ของเขาได้ เขาจึงกลายเป็นคนชายขอบในสังคมนั้น แต่ว่าในทางกลับกันภายใต้ลักษณะของการกลายเป็นชายขอบนั้น อาจกลายเป็นการต่อสู้ได้ หรือกรณีชาวเขาบางคนอยู่ในสภาพชายขอบ เขาก็หันมานับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นศาสนาสากล การที่เขาบอกว่าเขาไม่สามารถนับถือศาสนาเดิมได้ เพราะศาสนาดั้งเดิมนับถือผี ต้องมีการเลี้ยงผีทั้งปี สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูง การเปลี่ยนมานับถือคริสต์ นอกเหนือจากได้เงินต่างๆ แล้ว ยังทำให้เขารู้สึกว่า เขามีความเป็นสากล การที่เขาหันมานับถือคริสต์ หรือนับถือพุทธนั้น ในด้านหนึ่งเป็นชายขอบ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นคู่ทางในการต่อสู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ในกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ ไม่ได้เดินไปในทิศทางเดียว แต่มีแนวทางสวนกันตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับบริบทของเวลาว่าอยู่ช่วงไหน เราต้องชี้ออกมาว่า อยู่ในเงื่อนไขอะไร ทั้งกระบวนการที่เกิดขึ้นในเรื่องการขยายตัวของระบบตลาด การขยายตัวของการท่องเที่ยว หรือเงื่อนไขอื่นๆ ที่ทำให้คนจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับสิ่งเหล่านั้น ยิ่งเข้าไปมีส่วนร่วมเท่าไร ก็กลายเป็นชายขอบเท่านั้น เพราะว่าไม่มีอำนาจและความสามารถที่จะควบคุมพื้นฐานของชีวิตของเขาได้ด้วยตัวเอง

ในการสังเคราะห์ครั้งนี้ผู้เขียนจะเน้นมิติของการไตร่ตรองสะท้อนกลับอย่างวิพากษ์วิจารณ์ (Reflexivity) และการต่อสู้ในเชิงความหมาย (Contesting Meaning) ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการต่างๆ ว่าไม่ได้เกิดขึ้นในทิศทางเดียว แต่การเกิดขึ้นเป็นสองทาง ในขณะที่คนปกากะญอกลายเป็นคนไทย จากสภาพการเป็นชายขอบของเขา ซึ่งในกระบวนการนี้เป็นการต่อสู้ด้วยพร้อมๆ กันไป ผู้คนพยายามจะสร้างความหมาย ด้วยการหันกลับไปให้ความสำคัญกับความคิดดั้งเดิม เช่น กระบวนการปู่เยอ ย่าเยอ ในหลวง พระบาง สปป. ลาว ก็อาจจะกลายเป็นถูกกระบวนการอื่นทำให้กลายเป็นสินค้าได้ ดังนั้น ก็อาจจะเป็นไปได้ในทางกลับ กล่าวคือ ขณะที่คิดว่าเขาต่อสู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง แต่ก็กลายเป็นเสริมสร้าง หรือเพิ่มคุณค่า (Value Added) ในสินค้าตัวนั้นเข้าไปอีก เป็นต้น ดังนั้น จำเป็นต้องมีทักษะเชิงวิพากษ์ ถ้าเผื่อว่าเราไม่มีทักษะวิพากษ์เลย กระบวนการแบบหลับตาเดินไปในทางเดียว ก็จะทำให้งานศึกษานั้นด้อยคุณค่าไป เพราะไม่ได้เห็นนัยสำคัญของกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

2. วิธีวิทยาในการวิจัยสังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

วิธีวิทยาในทางสังคมศาสตร์ปัจจุบันนั้น จะไม่มองว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติหรือสิ่งของ เป็นความสัมพันธ์โดยตรง แต่มักต้องผ่านความหมาย เพราะมนุษย์เรานั้นสร้างความหมาย และทำอะไรต่างๆ ผ่านระบบความหมายในหลายรูปแบบ ซึ่งที่จริงก็คือ ความเป็นมนุษย์นั่นเอง กล่าวคือ มนุษย์จะปฏิบัติ การต่างๆ อย่างเป็นมนุษย์ ในแง่ที่ว่ามนุษย์จะไม่กระทำการอะไรที่เป็นลักษณะตรงๆ ทื่อๆ แต่มีสัญลักษณ์ในรูปที่เป็นความหมาย ที่ผู้คนพยายามจะสื่อต่อกัน หรือเป็นความอ่อนไหวของอารมณ์บางอย่าง เพราะว่า จริงๆ แล้วกิจกรรมที่มนุษย์กระทำนั้นจะมีนัยซ่อนเร้น หรือนัยที่ปรากฏประกอบกันมากมาย

บางครั้งงานวิชาการมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า แห้งแล้ง และกระด้าง ถ้านักวิจัยให้ความสนใจกับประเด็นเหล่านี้ ก็อาจจะช่วยให้ปรับปรุงงานศึกษาที่แลดูเป็นเรื่องดาษๆ กลับกลายเป็นเรื่องที่มีชีวิตชีวา มีสีสันขึ้นมาได้ แต่ทั้งนี้ก็ไม่ควรใส่สีใส่ใจมากเกินไป ซึ่งก็คงจะไม่ดีเช่นเดียวกัน คงจะต้องยืนอยู่บนฐานของความเป็นจริงทางสังคม ดังนั้น วิธีวิทยาในงานศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ น่าจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ ที่สะท้อนธรรมชาติของงานด้วยก็คือ

ประการที่หนึ่ง การศึกษาการสร้างความหมาย วิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จะสนใจศึกษาการสร้างความหมาย เพราะต้องศึกษามนุษย์ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันด้วยการสื่อสารผ่านความหมาย แต่ที่ผ่านมายังกระแสนทางด้านวิชาการ กระแสการเมือง หรือความเข้าใจของคนโดยทั่วไป โดยเฉพาะพวกที่ต้องการผลประโยชน์ มักจะพยายามสร้างความเข้าใจว่า มนุษย์เป็นปัจเจกชน และมนุษย์ทุกคนเห็นแก่ผลประโยชน์ ซึ่งถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ทั้งๆ ที่ ความเข้าใจหรือความเชื่อดังกล่าวเป็นปรัชญาหนึ่งเท่านั้น แต่ก็มีมนุษยนิยมที่จะบอกว่า เป็นความเป็นจริงเดียว หรือเป็นธรรมชาติเพียงอย่างเดียวของมนุษย์ ขณะที่ แท้ที่จริงแล้ว ลักษณะของมนุษย์นั้นถูกหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรม และมิติทางสังคมอื่นๆ ซ่อนตัวอยู่อีกมากมาย

ดังนั้น ปรัชญาที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นปัจเจกชน ถือเป็นเพียงมุมมองหนึ่งในความเข้าใจมนุษย์เท่านั้น ซึ่งไม่ได้แปลว่ามนุษย์เป็นเช่นนั้นทั้งหมด วิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จึงจำเป็นต้องยืนยันและเสริมสร้างองค์ความรู้เหล่านี้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ ต้องทำให้เห็นว่า มนุษย์มีความซับซ้อนกว่านั้นมากมายนัก เช่น มิติด้านอารมณ์ หรือมีวัฒนธรรมที่ซ้อนกันอยู่อย่างซับซ้อนมากมาย การพิจารณามนุษย์ในเพียงบางด้านจะปิดกั้นไม่ให้เราเข้าใจความซับซ้อนเหล่านั้น ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า นักสังคมศาสตร์หันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องอารมณ์ค่อนข้างมาก จนเกิดมีแนวการศึกษา เช่น Anthropology of Emotion โดยเฉพาะนักวิชาการแนว Postmodern หลายครั้งเวลาเรามองดูเรื่องที่เป็นความรู้สึก เรามักจะโยงไปเกี่ยวข้องกับเรื่องของ Self และตัวตนของคน ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่ความจริงแล้ว อารมณ์และความรู้สึกเหล่านี้ต่างก็เป็น การสร้าง (Construct) ขึ้นมาในทางสังคมและวัฒนธรรมเช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ

งานที่สะท้อนความเข้าใจอารมณ์ของคน อย่างเช่น งานศึกษาของ Renato Rosaldo (1980) เรื่อง Ilongot Head Hunting 1883-1974: A Study in Society and History ที่มีการกล่าวถึงกันมาก เขาศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคนล่าหัวมนุษย์ในฟิลิปปินส์ ตอนแรกเขาก็ไม่เข้าใจว่าทำไม คนถึงตัดหัวคนอื่นได้อย่างไร จนกระทั่งเขากลับเข้าไปอีกครั้ง แล้วภรรยาประสบอุบัติเหตุตกเขาจนเสียชีวิต เขาถึงเริ่มรู้และเข้าใจว่า ตอนที่ภรรยาเสียชีวิตนั้น อารมณ์ของเขาคอนนั้นเหมือนอยากจะทำใครสักคนเพื่อปลดปล่อย นี่ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นภาพว่ามีเรื่องอารมณ์ ความรู้สึกอยู่ในงานศึกษานั้น แต่ก็ปัญหาคือ เราจะมองเรื่องอารมณ์ ความรู้สึกในเชิงที่มีความหมายทางสังคมอย่างไร

นอกจากงานชิ้นสำคัญ ของ Emile Durkheim (1965) เรื่อง The Elementary Forms of Religious Life แล้ว ยังมีหนังสือของ Alfred R. Radcliffe-Brown (1964) อีกเล่มหนึ่ง คือ The Andaman Islanders ก็เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับเรื่องอารมณ์เช่นเดียวกัน ที่จริงแล้ว แนวการศึกษากลุ่ม Structural and Functional Theory และ Functionalism อย่าง Bronislaw Malinowski (1961) ต่างก็ให้ความสนใจศึกษาอารมณ์ของมนุษย์มาก เพราะเห็นว่าอารมณ์เกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนและหวั่นไหว จนทำให้มนุษย์ในวัฒนธรรมต่างๆ ต้องหันไปทำไสยศาสตร์ เพื่อลดความวิตกกังวลลง

แต่ขณะเดียวกัน อารมณ์ ความรู้สึก หรือการบอกว่ามาตรฐานอะไรที่เป็นปกติหรือไม่ปกตินั้น สิ่งเหล่านี้ก็อาจจะแฝงเรื่องของอำนาจอยู่ด้วย เมื่อนำแนวคิดของฟูโก้ (Michel Foucault) มาช่วยอธิบายแล้ว จะเห็นว่า การบอกว่าปกติ หรือไม่ปกตินั้น ถือเป็น การควบคุมทางสังคม หรือเป็นการกำกับพฤติกรรม เพราะมีลักษณะของการไปบอกให้อยู่ในลูในรอย โดยการใช้อยู่ที่เป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบ เป็นตัวกำหนด ทำนองเดียวกับที่ Michel Foucault (1965) ศึกษาเรื่องคนบ้า เราไปหาว่าเขาไม่ปกติ ก็คือ เป็นการพยายามกำราบคนอื่นไม่ให้เกินกรอบกรอบนั้นเอง เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรารู้จักอยู่จึงมี 2 นัยอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับ การที่เราเรียกร้องให้คนมาสนใจเรื่องของอารมณ์ด้วย ในขณะที่อารมณ์ก็มีหลายมิติที่ซ้อนกันอยู่นั้น กล่าวคือ เมื่อก่อนเราก็บอกว่า อารมณ์ตรงกันข้ามกับเหตุผล เพื่อเราจะมากำกับไม่ให้คนใช้อารมณ์มาเป็น

การตัดสินใจปัญหา แต่เดี๋ยวนี้ เรามานิยามหรือให้พยายามเข้าใจอารมณ์ของผู้คนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่อารมณ์เองก็ซ้อนด้วยเรื่องความหมายของสังคมเข้าไปอีก แต่ท้ายที่สุดก็จะพยายามจะโยงให้เห็นว่า คนที่ศึกษานอกจากไม่สนใจอารมณ์แล้ว อารมณ์เองนั้นไปโยงกับเรื่องอื่นๆ อย่างไร หมายความว่า ในแนวความคิด (Concept) หนึ่งๆ ไม่ได้มีนัยเดียว แต่ซ้อนด้วยมิติอื่นๆ เข้าไป ซึ่งทำให้งานทางสังคมศาสตร์ยากในจุดนี้ เนื่องจากเราไม่สนใจเชิงซ้อน แต่เรากลับสนใจมิติแบบเชิงเดี่ยว ทำให้ถ้อยคำ หรือภาษาที่ไปใช้ไร้อำนาจในการอธิบาย

ประการที่สอง การเน้นความซับซ้อน (Complexity) โดยไม่ยึดติดกับความคิดแบบคู่ตรงข้าม (Dichotomy) เมื่อมนุษย์ต้องการที่ชัดเจน ก็มักจะยึดติดกับความคิดแบบคู่ตรงข้ามเสมอ เพราะเป็นจุดยึดที่ง่าย แต่ความเป็นจริงทางสังคมนั้นมีความซับซ้อน การยึดติดจึงกลายเป็นกับดักทางความคิด ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยจะต้องพยายามฉีกตัวออกไปจากความคิดแบบคู่ตรงข้าม แม้ว่าคู่ตรงข้ามจะเป็นความจริงทางสังคมที่มีอยู่ และคนมักจะยึดติดกับความคิดแบบคู่ตรงข้าม แต่ถ้าเราเป็นคนที่ไม่ผูกติดอยู่กับความคิดแบบแก่นสารนิยม และไม่ผูกติดกับอะไรที่เราคิดว่าเป็นของจริง และก็เชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นของจริงแท้แน่นอน ทั้งๆ ที่ของจริงอันนั้นเป็นแค่เพียงสิ่งที่เราคิดว่าจริงเท่านั้นเอง ไม่ได้เป็นของจริงๆ แท้แน่นอน ถ้าคิดเช่นนั้นได้ ก็ช่วยให้เราเปิดใจกว้าง และยอมรับความหลากหลาย ยอมรับความซับซ้อน หรือเห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ ซึ่งจะช่วยให้เราหลุดพ้นออกจากกับดักดังกล่าวได้

ที่จริงความคิดการเป็นชายขอบนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่า เราเข้าใจความซับซ้อนในแง่มุมของความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างไร หากเห็นว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ได้เป็นเส้นเดียว ทั้งไม่ได้เป็นเส้นตรง และก็ไม่ได้เป็นสองด้าน แต่มีมิติที่ซับซ้อน ก็จะช่วยให้ทางให้เราได้ในสิ่งที่ไม่รู้อีกหลายอย่าง เพราะในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่างๆ ในทุกๆ สถานการณ์ ก็สามารถสร้างความเป็นชายขอบได้ทั้งนั้น

ถ้าถามว่าการบริโภคนสินค้าเงินผ่อน มีลักษณะของการเป็นชายขอบในแง่ไหนบ้าง หากใช้วิธีคิดเชิงซ้อนก็จะช่วยให้มองเห็นได้ ในกรณีนี้ผู้บริโภคส่วนใหญ่จะเป็นคนงานโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมักจะมีฐานะทางด้านการรายได้ไม่คึก แต่กลับอยากจะทำบริโภคนแบบชนชั้นกลาง แม้จะไม่สามารถเป็นชนชั้นกลางได้ในเชิงเศรษฐกิจก็ตาม ในด้านหนึ่งนั้นเกิดจากการรับอิทธิพลของกระแสบริโภคนิยม ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นความพยายามต่อสู้กับชีวิตที่ต่ำต้อยของคนงาน แต่ก็มักพ่ายแพ้ จึงต้องคิดหนีตัดสินใจต่างๆ มากขึ้น กรณีนี้ชี้ว่า การเป็นคนชายขอบ นั้นอาจเกิดจากการมีส่วนร่วมก็ได้ ทั้งๆ ที่เวลานี้มีกระแสความคิดทำนองว่า “การมีส่วนร่วม” มักจะเป็นเรื่องดีกว่าไม่มีส่วนร่วม เพราะเรามักมองไปทางเดียวว่า การถูกกีดกันแล้วมีปัญหา ซึ่งมีนัยของการมองในเชิงคู่ตรงข้าม แต่กรณีนี้กลับชี้ให้เห็นว่า การเป็นคนชายขอบอาจจะเกิดขึ้นได้ แม้จะมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพราะว่ากลไกตลาดนั้น ไม่ได้สร้างความยุติธรรม หรือสร้างความเท่าเทียมกันได้เสมอไป แต่มีกลไกที่บิดเบือนในทางเศรษฐกิจอยู่ภายในระบบตลาดด้วย

ดังนั้น การมองอะไรที่เป็นคู่ตรงข้ามอย่างเดียวก็น่าจะมีปัญหา การตั้งคำถามของนักศึกษาที่ทำวิทยานิพนธ์ หรือนักวิชาการที่ทำวิจัย หลายครั้งการกำหนดกรอบแนวคิด ยังติดอยู่ในลักษณะคู่ตรงข้ามมากเกินไป เช่น ชาวบ้าน-รัฐ ชายขอบ-ศูนย์กลาง ผู้หญิง-ผู้ชาย ทั้งแบบนี้ล้วนมีลักษณะเป็นเชิงเดี่ยว แต่เรา

สามารถที่จะตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวเหล่านี้ในลักษณะเชิงซ้อนได้ หรือมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ไม่ใช่เพียงแค่รู้กับชาวบ้าน แต่ยังมีลักษณะของภายในอีก หรือระหว่างผู้หญิงผู้ชาย ฉะนั้นจึงมีหลายมิติที่ซ้อนกันอยู่ภายใน แต่ว่าเมื่อเราจับคู่ตรงข้ามมาเพียงมิติเดียว ก็จะทำให้การตั้งคำถามของเรานั้น คับแคบเกินไปหรือตายตัวเกินไป ลักษณะการตั้งคำถามด้วยคู่ตรงข้ามคู่เดียวนั้น ลักษณะการตั้งคำถามก็จะตายตัวเกินไป เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะกลายมาเป็นบ่วงรัดคอเราเอง เมื่อเราออกจากบ่วงนั้นไม่ได้ ก็เหมือนกับเป็นสถานะเขาควย (Dilemma) ของการวิเคราะห์ ดังนั้น นักวิจัยและนักวิชาการจะต้องพยายามผลักดันตัวเอง ให้หลุดออกมาจากกับดักทางความคิดดังกล่าว

ในประเด็น Macro/Micro หรือระดับปัจเจก/ระดับสังคม ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามสองระดับ ในเวลาเรามองคนๆ หนึ่งจะมีทั้งระดับที่เป็นปัจเจกชน และระดับที่เขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม หรือเขาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคม บางทีการคาดหวังเกิดมาจากการมองภาพคนๆ หนึ่งในเชิงสังคมไปหมด แต่ว่าความเป็นปัจเจกชนมีอยู่ ตรงนี้ก็เป็นภาพเชิงซ้อนที่ยากในการทำความเข้าใจ ขณะที่เราคาดหวัง เราสร้างภาพอุดมคติไปเป็นภาพทางสังคม แต่คนเรามีความอ่อนไหว ความแตกต่างในเชิงปัจเจกชนมาก ดังนั้น ตราบใดที่เราไม่ได้เป็นคนๆ นั้น เราไม่รู้ หรือเป็นคนๆ นั้นจริง เราก็อาจจะทำอย่างเขาก็ได้ เพราะว่าเราไม่รู้สถานการณ์ของแต่ละคน อันนี้เป็นปัญหาในขั้นตอนวิเคราะห์ว่า เราจะแจกแจงระดับการวิเคราะห์อย่างไร ให้เข้าใจสภาพความเป็นจริง ก็อาจจะเป็นมิติหนึ่งที่กำกับแนวทางการวิเคราะห์ และความคาดหวัง หรือการเผชิญปัญหาในข้อเท็จจริง ในขณะที่ทำงานในภาคสนาม ซึ่งมีหลายอย่างที่ซ้อนกันอยู่มากมาย แม้แต่ผู้ที่มีประสบการณ์แล้ว ทำวิจัยก็ครั้งๆ ก็ยังเจอปัญหาอยู่ เพราะเราไม่ได้คาดว่าจะเป็นอย่างนั้น ซึ่งไม่สามารถจะแก้ไขได้ ณ จุดนี้

ถ้าเรายึดติดกับอุดมคติในประเด็นปัญหาที่เราศึกษามากเกินไป เราก็เกิดความรู้สึกที่ว่า ผิดหวังต่างๆ เพราะว่า ในความเป็นจริง อาจจะไม่เป็นอย่างนั้น เพราะอาจจะเต็มไปด้วยการครอบงำต่างๆ ดังนั้น จึงไม่ได้แปลว่า เมื่อเป็นชาวบ้านที่ถูกทำให้เป็นชายขอบแล้ว เราจะรู้ตัวในการเป็นคนชายขอบของเขา แล้วก็ลุกขึ้นต่อสู้ตามอุดมคติที่เราอยากจะได้ให้เห็นอย่างนั้น อันนี้ก็เป็นประเด็นปัญหาอยู่เหมือนกัน ในขณะที่ตกลงไปศึกษานั้นมักจะเลือกข้าง ซึ่งอาจจะไม่แม่นนัก สิ่งที่เราถกเถียงกันมาโดยตลอด ก็คือ คู่ตรงข้าม ในขณะที่เดียวกัน การที่เรามองสิ่งต่างๆ เป็นความสัมพันธ์ทั้งหมดก็เป็นปัญหาอีกเหมือนกัน ในแง่ที่ว่า ก็ปล่อยให้เขาเป็นอย่างนั้นไป ในความเป็นจริงไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ ในลักษณะของการแย่งชิง กล่าวคือ มนุษย์เวลานี้ยากที่จะบอกว่าใครอยู่โดดเดี่ยวได้ แต่กลับมีความสัมพันธ์กัน เพียงแต่เรามองไม่เห็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนกันอยู่ข้างบนนั่นเอง อันนี้ก็เป็นเรื่องความซับซ้อนที่เราจะต้องมาแยกแยะ เพราะเวลาเราไปศึกษา เราศึกษาได้เพียงกรณีศึกษา ซึ่งถ้าเราไม่แยกแยะแล้ว เราก็จะไม่เห็นภาพที่ซ้อนๆ กันอยู่นั้น แต่เรากลับไปดึงมาเฉพาะภาพเชิงเดี่ยวเท่านั้น

ประการที่สาม การให้ความสำคัญกับการไตร่ตรองสะท้อนคิด (Reflexivity) งานศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มักจะไม่ยึดความหมายที่ตายตัว แต่จะเน้นการใคร่ครวญไตร่ตรอง ด้วยการ

คิดคำนึงถึงมุมมองที่หลากหลายอย่างวิพากษ์วิจารณ์ แล้วจึงสะท้อนความคิดออกมา โดยที่ไม่ใช้ลักษณะเห็น
อย่างที่เราเห็น ซึ่งจะแตกต่างจากมุมมองทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่เห็นดินก็คือดิน เห็นน้ำก็เป็นน้ำ เห็นคนก็คือคน
แต่สังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ต้องสะท้อนความคิดออกมาจากที่เห็น เมื่อมองเห็นแล้วไม่เป็นอย่างที่เห็น แต่
เป็นอย่างอื่นอีกหลายแบบ เพราะว่ามีทำให้ความหมายหลายอย่าง รวมทั้งหลายคนเห็นสิ่งเดียวกัน แต่กลับ
เข้าใจไม่เหมือนกันอีกด้วย อันนี้เองที่ทำให้เรายุ่งยาก ถ้าเราทำงานวิจัยของเราไปโดยไม่ได้สะท้อนความคิด
และเชื่อมโยงไข่ออกมาให้ชัดเจน ก็จะทำให้เราไม่รู้ว่าเราอยู่ตรงไหนของประเด็นต่างๆ การอ้างอิงชี้ให้เห็น
อยู่ในปัจจุบันของเรา ยังชอบธรรมหรือยังใช้ได้หรือไม่ ในเมื่อสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว
มาก ซึ่งก็จะเป็นปัญหา ถ้าเราไปยึดติดกับประเด็นต่างๆ มากมาย ในกระบวนการของการทำวิจัย จำเป็นต้อง
อาศัยการพยายามที่จะสะท้อนความคิดอยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยให้เราไม่หลุดลอยออกไปจากบริบทและโลก
ของความเป็นจริง เพราะบางทีโลกของวิชาการ มักจะโคดด้วยผู้คนให้กลายเป็นมนุษย์นอกโลก หมายความว่า
ขาดความเข้าใจความเป็นจริง จึงเป็นประเด็นปัญหาที่เราต้องทำความเข้าใจ และถ้าเข้าใจก็จะทำให้เรา
สามารถก้าวเดินในงานศึกษาต่อไปได้

ดังนั้น เราจะต้องไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ตลอดเวลา หรือคิดว่าสิ่งอ้างอิงนั้นจะคงอยู่ตลอด
ไป การยึดติดกับสิ่งอ้างอิงนี้ตลอดไป เป็นปัญหาของมิติแบบแก่นสารนิยม หรือสารัตถนิยม
(Essentialism) ซึ่งเป็นมิติหลักที่จะมาคอยทำให้การวิจัยคือคุณค่า เพราะมักจะทำความเข้าใจโดยไม่มี
บริบทชัดเจน ขณะที่การสังเคราะห์นั้นจะต้องการสะท้อนความคิดอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้รู้ว่าเรากำลัง
วิเคราะห์อะไรอยู่ และเชื่อมโยงความคิดต่างๆ อย่างไร

ประการที่สี่ การกำกับด้วยบริบท (Contextualization) ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสังคม ผู้
ศึกษาไม่สามารถใช้แนวความคิดใดๆ ตัวเดียวโดดๆ ได้ เช่น แนวความคิดเรื่องตัวตนหรืออัตลักษณ์
(Identity) ไม่ได้ติดอยู่กับตัวเอง แต่ต้องเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องอื่นๆ บางครั้งแนวความคิดอัตลักษณ์ เชื่อมโยง
กับสถานภาพทางสังคม หรือกรณีอื่นๆ อัตลักษณ์ อาจเชื่อมโยงกับวาทกรรม (Discourse) ทั้งหมดนี้ก็ไม่ได้
หยุดเพียงเท่านี้ แต่เป็นกระบวนการที่พยายามจะแสดงถึงเรื่องตัวตนที่อยู่ภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน เพราะ
ฉะนั้น ปัญหาในการวิจัยจึงอยู่ที่ตัวบริบทที่เราไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น การนิยามความหมายของความเป็น
ตัวตนนั้นมักเลื่อนไหลอยู่เสมอ

ปัญหายังซับซ้อนมากยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อทั้งหมดนี้ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ เพราะเกี่ยวข้องกับมิติทาง
ประวัติศาสตร์ สิ่งที่เรากล่าวถึงนั้นอยู่ตรงไหน และที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ สังคมวัฒนธรรมของคนชาย
ขอบมีลักษณะที่ซับซ้อน ซึ่งเรามองทิศทางเดียวไม่ได้ แต่เวลาเรามองต้องถามว่า เรากำลังมองจากจุดไหน
เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีประเด็นความซับซ้อนมาติดอยู่ด้วย เราจะไม่ว่ากำลังกล่าวถึงเรื่องต่างๆ นั้นจากจุด
ไหน อย่างไร เราอยู่จุดหนึ่งสามารถมองว่าเป็นชายขอบ แต่ถ้าเราอยู่อีกจุดหนึ่งอาจจะมองว่าเป็นศูนย์กลางก็
ได้ ดังนั้น เรื่องนี้จึงเป็นปัญหาจุดยืนที่เรา กำลังมองปัญหานั้นอยู่ตรงไหน ทั้งหมดเหล่านี้ก็เป็นประเด็นหรือ
เป็นมิติสำคัญในการวิจัยว่าตนเองบางทีไม่รู้ตัวว่าตัวเองวิจัยเรื่องอะไร ซึ่งก็เป็นปัญหาอยู่ ดังนั้น ในการศึกษา

เราไม่สามารถจะศึกษาเป็นลักษณะลอยๆ ได้ แต่ต้องให้ความสำคัญกับบริบท นั่นคือ ประการแรก บริบททางประวัติศาสตร์ ประการที่สอง บริบทของความเคลื่อนไหวในความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ต้องเชื่อมโยงเรื่องเหล่านี้ มิฉะนั้น ก็จะเป็นการศึกษาแบบไม่คิดค้น ก็จะทำให้เราไม่รู้ว่สิ่งที่เราศึกษามีความสำคัญอย่างไร

ในกรณีศึกษาวาทกรรมของฝิ่น ในแง่ที่ว่าฝิ่นเป็นวาทกรรมเชิงวัฒนธรรม หรือในการแสดงความเป็นตัวตนในปัจจุบัน สิ่งที่น่าสนใจนั้น ไม่ใช่เฉพาะในแง่ประวัติศาสตร์อย่างเดียว แต่ในแง่ที่ว่า ถ้าฝิ่นเคยมีความหมายในเชิงเครื่องแสดงความหมายของความมั่งคั่ง ฝิ่นมีนัยของความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างไร และการที่ชาวม้งในปัจจุบัน ยังคงยืนยันจะเอาฝิ่นมาเป็นวาทกรรมของการโต้แย้งกับรัฐนั้น ฝิ่นมีความหมายเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และนัยของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างไร

ในการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับเงื่อนไขของเวลาด้วย เช่น งานศึกษาพลวัตการใช้ที่ดิน และเงื่อนไขในการอนุรักษ์นั้น เราต้องพิจารณาเปรียบเทียบในเชิงเวลาด้วย เพราะฉะนั้น ควรที่จะต้องศึกษาว่าในช่วงเวลาหนึ่งนั้น มิติของการให้ความหมายถูกกลบเลือน หรือถูกเปลี่ยนรูปไปอย่างไร อย่างเช่น งานศึกษาพื้นที่บนที่สูง เมื่อก่อนชาวเขาบางแห่งจะสร้างบ้านยังมีการนำเอากะลามาทำพิธีกรรม เพื่อจะดูชัยภูมิต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความหมายที่เขาให้กับพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้น แต่ว่าความหมายไม่ได้ตรงไปตรงมา มีการเปลี่ยนรูป ผันแปรไปในหลายลักษณะมาก ดังนั้น ในสถานะหนึ่ง เมื่อสังคมเกิดความไม่มั่นคง มีพลังจากภายนอกหลากหลายเข้ามารุมเร้าชีวิต มนุษย์เราคงอยู่และให้ความหมายในปฏิสัมพันธ์บางอย่างที่มี ปฏิสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท ถ้าหากเรามองเฉพาะความหมายในแง่ความหมายอย่างเดียวก็อาจจะมีปัญหา นั่นคือ ความหมายไม่ได้อยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่อยู่ภายใต้บริบท และก็เปลี่ยนแปลงไป และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด ก็คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ไปผันแปรสิ่งเหล่านี้ จนกระทั่งยุ่งเหยิง ทำให้เราไม่ค่อยจะเข้าใจอะไรหลายอย่าง

ในเรื่องของการสร้างภาพอุดมคติ หรือไม่นั้นเป็นเรื่องใหญ่เช่นกัน การสร้างภาพอุดมคติ ประกอบด้วย 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่ง เป็นลักษณะของการสร้างสำนึก ส่วนอีกด้านหนึ่ง การสร้างภาพอุดมคติ ซึ่งเสี่ยงต่อการถูกเปลี่ยนไปเป็นสินค้าได้ง่าย ประเด็นก็คือว่า ประการแรก ใครสร้างภาพอุดมคติ และประการที่สอง ความสามารถของคนที่เขาอยู่ตรงนั้นสามารถควบคุมภาพลักษณ์ของเขาได้อย่างไรบ้าง ตัวอย่างเช่น กรณีของวัดด้นเกว้น ซึ่งถูกกรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถาน เมื่อชาวบ้านต้องการจะทำอะไรต่างๆ เอง ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะกรมศิลปากรควบคุมไว้ทั้งหมด ในกรณีนี้คนข้างนอกได้สร้างภาพตัวแทนแบบอุดมคติ (Representation) ของวัดนี้ไว้ แล้วเข้าไปควบคุมพฤติกรรม หรือควบคุมสถาปัตยกรรมไว้หมดสิ้น ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า ถ้าการสร้างภาพตัวแทนแบบอุดมคติ แล้วไปดึงเอาสิ่งนั้นออกมาจากบริบท ก็จะเกิดเป็นปัญหาขึ้น ดังนั้น การสร้างภาพตัวแทนแบบอุดมคติในบริบทอย่างไร ถ้ายังทำให้คนในชุมชนนั้น คงมีความสามารถในการดูแลรักษาภาพของเขาเองได้ ชุมชนก็จะมีพลังในการกำหนดชะตาชีวิตของตนได้

การศึกษาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์นั้นมีนัยของการวิพากษ์วิจารณ์ ที่จะโยงอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอ จึงไม่สามารถกล่าวอย่างลอยๆ ได้ แต่จะต้องระบุลักษณะที่เฉพาะเจาะจง เช่น ที่ไหน เมื่อไหร่ ตรงไหน เพราะบริบทจะช่วยให้ข้อคิดนั้นชัดเจน ดังนั้น งานศึกษาวิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับบริบท ด้วยการแสดงผ่านกรณีศึกษา ซึ่งไม่อาจสรุปเป็นหลักทั่วไปได้เสมอไป

3. แนวความคิดในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมคนชายขอบมีจำนวนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการกลายเป็นชายขอบ (Marginalization) (สุริชัย 2544) ตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity) (อภิญา 2543ข) ความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ (อภิญา 2543ก) ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) (อานันท์ 2543) ความเป็นอื่น (นฤพนธ์ 2545) อำนาจ และ การครอบงำ กรณีศึกษาแต่ละกรณีจะนำมาใช้แตกต่างกันไป จึงเกิดปัญหาว่า แล้วจะนำความคิดต่างๆ นั้นมาเชื่อมโยงกันอย่างไร ภายใต้กรอบของการอธิบาย หรือการทำความเข้าใจภาวะการเป็นชายขอบเหล่านี้ ซึ่งถือปัญหาในเรื่องของการเชื่อมโยงความคิด (Conceptualization) ของการทำวิจัย โดยมักจะเกี่ยวข้องกับระดับของการวิเคราะห์ เช่น ปัญหาการแยกในเรื่องของ Macro/Micro ว่าจะมองประเด็นไหนบ้าง เพราะอาจจะมองในเชิงแนวดิ่งก็ได้ หรือจะมองในเชิงแนวนอน ซึ่งอาจจะหมายถึงในระดับของปฏิบัติการ หรือในระดับของความคิด ในการทำวิจัยมักจะพบกับปัญหาดังกล่าวมาโดยตลอด โดยเฉพาะปัญหาข้อจำกัดที่เกิดจากการติดกับดักของความคิดคู่ตรงข้าม ในลักษณะของการตั้งข้อสมมุติฐานอย่างไร ก็สรุปตามข้อสมมุติฐานเป็นอันยุติ หรือได้คำตอบตั้งแต่ยังไม่ได้ทำการศึกษา อันนี้ก็เป็นปัญหาของการวิจัย ทำให้ไม่ได้ข้อค้นพบอะไรใหม่ ดังนั้น จึงมีคำถามว่า ทำอย่างไรเราถึงจะผลักตัวเราเองให้หลุดออกไปจากสถานะของความชะงักงันดังกล่าว ถึงแม้ว่าเราจะเรียนรู้ ความคิด ที่ลื่นไหล แต่ปรากฏว่าทำไปทำมากลับกลายเป็นหยุดนิ่ง ชะงักงัน ในการทำวิจัยก็ต้องตระหนักและเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ด้วยเสมอ มิฉะนั้นแล้ว อาจจะใช้สับสนได้อย่างมาก ถ้าเราใช้ความคิดหนึ่งเป็นการตั้งคำถาม หรือใช้เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ และใช้เป็นการได้ตอบ ต่างก็จะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป ความสำคัญจึงอยู่ที่ว่าเราใช้ แนวความคิดอย่างไรมากกว่า

ในการศึกษาถ้าเราเน้นลงไปสู่ครัวเรือนมากๆ ก็อาจจะมีปัญหาอยู่เหมือนกัน และถ้าเราใช้มิติทางสังคมเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนเป็นทุนทางสังคม และเป็นกลไกที่สำคัญ ซึ่งอันนี้ก็น่าสนใจ แต่มีความสำคัญอยู่ในแง่ของความสัมพันธ์ของครัวเรือน เรื่องการศึกษาระดับครัวเรือนหรือไม่ ระดับครัวเรือนนั้น ในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีการถกเถียงกันมาเป็นเวลานาน ในเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบครัวเรือน (Household Economy) ระบบเศรษฐกิจแบบครัวเรือนในแนวของ A.V. Chayanov (1966) หรือแนวของ Rational Economy ต่อมา เราพบว่า ในความเป็นจริงเกษตรกรไม่ได้อยู่ในสถานการณ์อย่างไร เขาใช้ศักยภาพในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ของครัวเรือนอยู่พอสมควร ดังนั้น ถ้าผู้

ศึกษาเน้นตามลักษณะของรายครัวเรือน จะทำให้เกิดช่องว่างในการศึกษา เพราะฉะนั้น ถ้าเราลืมมอง หรือ ละเลยในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ไป อาจจะทำให้เรามองไม่เห็นกลไกตัวนี้ชัดเจนว่า ที่เขาทำได้ในระดับ ครัวเรือนนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเฉพาะปัจจัยของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น หากเป็นการโยงใยระหว่างครัวเรือนมากกว่า ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง

ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสถานการณ์เศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่จะพยายามผลิตเข้าสู่ตลาด หรือมีความ เชื่อมโยงกับตลาดอย่างสูงแล้ว อย่างกรณีของชาวม้งคอยปู การ โยงใยในระหว่างครัวเรือน มีศักยภาพ หรือ พลังมากน้อยแค่ไหน หรือยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบใด แม้ว่าลักษณะความเป็นครัวเรือนแต่ละครัวเรือนคงจะ เพิ่มขึ้นมากขึ้นอย่างแน่นอน แต่ก็คงจะไม่ทิ้งสิ่งที่เป็นโยงใยระหว่างกัน เราไม่ทราบว่สิ่งโยงใยเหล่านี้ เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นปริศนาทางวิชาการ เป็นปัญหาของนักวิชาการผู้ใฝ่รู้ผู้พอสม ควร อันนี้เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่ถ้าหากเราเสริมเพิ่มเติมเข้าไปก็จะทำให้ได้แง่มุมมากขึ้น นอกเหนือจากการศึกษา ในระดับครัวเรือนแล้ว แต่ทั้งหมดก็จะต้องถกเถียงกันว่า เราควรจะใช้ระดับการวิเคราะห์ระดับไหน ในแง่ ของกลไก หรือระบบความสัมพันธ์ชนิดต่างๆ เพราะว่ามีทั้งระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ระดับสังคม ระดับ โครงสร้าง

ในขณะที่เรากำลังคิดว่า สิ่งที่เราคิดในฐานะคนนอกมองเข้าไป เช่น มองว่าโสเภณี เป็นการกดขี่ทาง เพศ เราคิดว่าเรามองดีแล้ว มองคล้ายกับว่าอาจจะช่วยเหลือเขา แต่ผู้หญิงที่อยู่ในบริบทของการให้บริการ ทางเพศเอง เขาอาจจะมองว่า สิ่งที่เรามองว่าเป็นการกดขี่ทางเพศ เพื่อที่จะช่วยเหลือเขานั้น กลับกลายเป็น การครอบงำไป เพราะว่า เป็นการไปกำหนดมาตรฐานทางศีลธรรมให้กับตัวเขา ซึ่งเป็นการครอบงำ ไป กำหนดครอบ ไปจัดกรอบใหม่ หมายความว่า ความคิดหนึ่งที่ใช้โดยไม่เข้าใจมุมมอง (เช่น มองดูว่าเป็นการ พยายามจะช่วยเหลือเขา แต่จริงๆ กลับกลายเป็นกระบวนการครอบงำไป) ถ้ามองจากมุมมองของคนภายใน นอกเป็นการจะไปช่วย แต่ถ้ามองจากมุมมองของคนภายในที่อยู่ในอาชีพนั้น มองว่าเป็นการลิดรอนให้แก่ ตัวเขา ดังนั้น เป็นทั้งเรื่องมุมมอง และการไปให้ความคิดต่างๆ ในขณะเดียวกัน ผู้หญิงก็บอกว่า การไปมีผัว เป็นฝรั่ง อาจจะทำให้เขาหลุดพ้นออกจากภาวะถูกครอบงำจากสถานการณ์ที่เขาดำรงอยู่นั้น เขาอาจจะบอก ว่านี่เป็นเรื่องของการปลดปล่อย แต่ว่าเราก็อาจจะพบว่าไม่เป็นอย่างนั้นก็ได้ หรืออาจจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ได้ เช่นกัน ซึ่งมีการช้อนทับกันอยู่อย่างมาก ในฐานะของนักวิจัยก็ควรตระหนักถึงปัญหาข้อนี้ให้มากด้วย

แนวการศึกษาแรก การศึกษากระบวนการสร้างชาติ ในประเด็นนี้มีข้อน่าสนใจอย่างมาก Georges Condominas (1975) ที่ศึกษาเรื่องไทขามานาน รวมทั้งหนังสือของ Grant Evans (1998) ที่เขียนเรื่องในลาว เรื่อง การกลายเป็นไทย (Thai-ization) โดยนำเอาแนวความคิด มาจากอาจารย์ Condominas ทั้งสองกล่าว ว่า กระบวนการกลายเป็นไทย เป็นกระบวนการเชิบบูฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น (Upward Mobility) นั่นคือ คนจากกลุ่มชาติพันธุ์ หรือคนในระดับผู้นำเท่านั้นถึงจะมาเป็นไทยได้มากกว่า หรือเป็นการเลื่อนหรือเชิบบู ฐานะขึ้น แต่สำหรับกรณีสึกษาชาวกะเหรี่ยง ถ้าสามารถชี้ออกมาว่า การเป็นไทยถูกกว่าการเป็นกะเหรี่ยง ในแง่สังคมและวัฒนธรรม ถ้าอย่างนั้นแล้วก็จะเกิดข้อโต้แย้งทางทางความคิดที่สำคัญ ดังนั้น การโต้เถียงใน

ลักษณะนี้ น่าที่เราจะต้องทำออกมาให้เป็นที่สนใจ เพราะการได้เสียงในเชิงวิชาการ เป็นการเพิ่มรสชาติและส่งเสริมการวิจัย หรือสร้างความสนใจที่จะทำให้เกิดประเด็นการวิจัย

ส่วนกรณีศึกษาความเชื่อเรื่อง ปู่เอย ย่าเอย ในหลวงพระบาง ถ้าเราจับบริบททางประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของความคิด เช่น ถ้าเราใช้ว่าเป็นผีอารักษ์ ก็ไม่เชิง เพราะมีความซับซ้อนมากกว่า เนื่องจากว่ามีนัยเชิงชาติพันธุ์ ที่ซับซ้อนอยู่ในพื้นที่นั้น อาจจะมีนัยของการเป็นเจ้าของที่ บางนัยก็ถือเป็นผีของบางกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นสิ่งเคารพของท้องถิ่น แต่เมื่อมีกระบวนการที่จะทำให้ความเชื่อนี้ขยายตัวเป็นสิ่งเคารพของพื้นที่ที่กว้างกว่าเดิมที่เข้าใจกัน จึงมีปัญหาในการให้ความหมายใหม่อย่างไร ในบริบทของการสร้างรัฐชาติ

ดังนั้น ความซับซ้อนในหลายๆ เรื่อง เราจะเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นกับเรื่องความเชื่อ แล้วนำมาโยงกับการเปลี่ยนแปลงด้านการสร้างรัฐชาติ และด้านเศรษฐกิจอย่างไร การให้ความสำคัญกับบริบทในการศึกษาเรื่องของความเชื่อมีนัยสำคัญในเชิงวิชาการ ทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เพราะสิ่งที่เราสนใจอยากรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่เป็นกลไกที่เกิดขึ้นโดยตรงไปตรงมา แต่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งไม่ปรากฏให้เราเห็นได้ง่ายๆ การศึกษาจากความเชื่อก็อาจจะเป็นวิธีหนึ่ง ที่เราสามารถจะเลี่ยงจากการไปเก็บข้อมูลแบบเชิงประจักษ์ที่เราเคยสนใจกันมา การเปลี่ยนมาเป็นการเก็บข้อมูลในเรื่องความเชื่อ ในลักษณะแบบนามธรรม ก็อาจจะบอกอะไรมากกว่าการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์แบบเดิม

ถ้าพิจารณาจากงานศึกษาของ Grant Evans (1998) ที่เขียนเกี่ยวกับลาว ในแง่ของการสร้างรัฐชาติของลาว ลอกเลียนแบบของการสร้างรัฐชาติไทยมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างอนุสาวรีย์ติดรูปต่างๆ เราไม่รู้ว่สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกันอย่างไร การสร้างความหมายในเรื่องความเชื่อที่ไปเชื่อมโยงกับเรื่องของ การสร้างรัฐชาติในยุคของการเปลี่ยนลักษณะของรัฐ จากรัฐสังคมนิยมที่เคยเข้าใจกันมาสู่รัฐสังคมนิยมแบบใหม่ที่พยายามจะผสมผสานลักษณะระบบตลาดต่างๆ เข้ามาเพื่อเสริมความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ

ขณะเดียวกัน Grant Evans เปรียบเทียบระหว่างการสร้างรัฐชาติไทยและลาว น่าสนใจตรงที่ว่ามีความแตกต่างกัน เขาบอกว่า การสร้างรัฐชาติของไทยนั้น สร้างอนุสาวรีย์มาบนพื้นฐานของเอกะ หนึ่งเดียว ลาวสร้างรัฐชาติมาบนพื้นฐานความหลากหลาย เช่น วันปีใหม่ ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ของเขาจะไม่มีภาพจากคนลาว แต่มีทั้ง ชาวเขา (ลาวสูง) ลาวเทิง ลาวลุ่ม เขาไม่ได้บอกว่ากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เป็นคนอื่น (Otherness) แต่ของไทยนั้นต่างกัน ก็คือ สัญลักษณ์ของชาตินั้นเป็นคนไทยอย่างเดียว ส่วนคนที่เขาคือชาวเขาต่างๆ นั้นเป็นคนอื่นทั้งหมด คนไทยด้วยกันก็มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเป็นคนอื่นไม่ยอมให้อยู่ในสังคมไทย แต่กลับนำความแตกต่างทางชาติพันธุ์มาขายเป็นสินค้า ในลาวนั้นเอามาเป็นสัญลักษณ์ของความหลากหลาย แล้วก็ขายหมด หมายความว่า มีอะไรที่ไม่ได้ตรงกันทั้งหมด ซึ่งก็เป็นข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจ

ประเด็นนี้เป็นการท้าทายทางความคิดอย่างยิ่ง ในแง่ที่ว่าในเมืองไทยเรามักจะเชื่อว่าการสร้างความเป็นชาติต้องสร้างบนพื้นฐานของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ขณะที่ในอีกประเทศหนึ่ง การสร้างความเป็น

เป็นรัฐชาติสร้างบนพื้นฐานของความหลากหลาย หมายความว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นไม่ใช่เป็นความจริงอย่างเดียว แน่แน่นอนว่ามาจากบริบทที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม การท้าทายทางความคิด ทำให้เราไม่ยึดติดกับความเชื่ออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งน่าจะเป็นจุดหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดการคิดค้น การศึกษาอะไรที่ไม่พยายามยึดติดกับความคิดแบบตายตัวจนเกินไป

แนวการศึกษาที่สอง การศึกษากระบวนการทำให้กลายเป็นวัตถุสิ่งของ ในส่วนประเด็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ กลายเป็นสิ่งของ อย่างเช่นการเอารูปเคารพของปู่ย่าเฒ่าไปทำเป็นของที่ระลึก ที่จริงมีผู้ศึกษาวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีไว้ เช่น งานเขียนของ Arjun Appadurai (1986) เรื่อง *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* เขาพูดถึงว่า ในยุคสังคมบริโภคนิยม สิ่งของต่างๆ กลายเป็นสินค้า และสิ่งของเหล่านี้ก็มีชีวิตทางสังคมของสิ่งของนั่นเอง หลังจากที่ถูกกลายเป็นสินค้าแล้ว ก็ควบคุมไม่ได้ ก็จะกลายเป็นสิ่งอื่นๆ เรื่อยไป ซึ่งแล้วแต่ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้น ดังนั้น ถ้าเกิดมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ก็อาจจะมีการนำเอารูปเคารพบางอย่างไปทำเป็นของที่ระลึกของการเกิดครั้งนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ในกรณีที่มีมุมมองเชิงทฤษฎีประกอบด้วย ก็ทำให้ง่ายขึ้นในการตั้งคำถาม แต่ทฤษฎีก็ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูป ทฤษฎีเป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยในการตั้งคำถามได้ดีขึ้นเท่านั้น

แนวการศึกษาที่สาม การศึกษาความสัมพันธ์หญิง-ชาย ในประเด็นที่ว่า เมื่อผู้หญิง-ผู้ชายประชุมด้วยกัน ผู้หญิงรู้สึกอึดอัด หรืออยู่ด้วยกันไม่ได้ ผู้หญิงไม่ยอมการประชุมร่วมกับผู้ชาย แต่การณ์เคลื่อนไหวในกรณีกลุ่มชาวบ้านปากมูล ปรากฏว่า ผู้หญิงเป็นทั้งผู้นำในขบวนการเคลื่อนไหว ทั้งเป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ทั้งเป็นคนนำในการอภิปราย ประเด็นก็คือว่า เงื่อนไขอะไรที่ทำให้บทบาทของผู้หญิงเด่นออกมา เป็นบทบาทนำ บทบาทรอง หรือไม่มีบทบาท ตรงนี้น่าจะเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะทำการการศึกษาได้

ในกรณีศึกษาผู้หญิงบาร์เบียร์ มีประเด็นน่าสนใจตรงที่ว่า ในสถานะที่มนุษย์ถูกลดทอนความเป็นมนุษย์ลงอย่างสุดขีดแล้วนั้น มนุษย์เช่นนั้นดำรงความเป็นมนุษย์อยู่ได้ด้วยวิธีการอย่างไร ตรงนี้ก็จะไม่สามารถมีคำตอบ หรือหาลักษณะร่วมได้ ถ้าสามารถค้นพบตรงนี้ได้ ก็จะเป็นข้อค้นพบทางวิชาการที่สำคัญ เพราะเราไม่รู้ว่า การดำรงอยู่ซึ่งความเป็นมนุษย์ของคน ที่อยู่ในสถานะไร้ความเป็นมนุษย์มากที่สุดในมนุษย์จะดำรงอยู่ในสถานะเช่นไร สถานะหรือลักษณะดังกล่าวนี้ จะถือเป็นสถานะของการเป็นส่วนรวม (Collective) หรือสถานะของความเป็นปัจเจกชน หรือสถานะอะไร อาจจะมีหลายสถานะของการดำรงอยู่ อย่างนั้นก็ได้อ จึงเป็นสิ่งที่น่าจะจินตนาการได้ (Sociological Imagination) ในทางสังคมวิทยา ลมแนวความคิดของ C. Wright Mills (1959) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ที่มีชื่อเสียงเคยเขียนไว้

4. การสร้างความหมายของพื้นที่ชายขอบ

กรณีศึกษาต่างๆ ในโครงการนี้มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของ คนกับพื้นที่ ซึ่งมีหลายระดับ และหลากหลายลักษณะ จึงมีการให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่ไว้มากมาย ในการให้ความหมาย ถ้าแปลเป็นการให้ความ

หมายที่ตายตัว หยุคนึง การให้ความหมายลักษณะนี้จะทำให้ไม่เห็นความเคลื่อนไหว หรือพลวัต เพราะคนจะอยู่ได้ต้องมีพื้นที่ คนกับพื้นที่เป็นเรื่องซ้อนกันอยู่ คือ ความเป็นมนุษย์ต้องมีพื้นที่ที่ตนเองแสดงความเป็นตัวตนของตัวเองออกมาได้ แต่การจะแสดงตัวตนได้หรือไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความหมายที่ให้ เพราะฉะนั้น ความหมายที่ให้ ถ้าเป็นความหมายที่ตายตัว จะเริ่มเบียดขับคนให้กลายเป็นคนชายขอบไปเรื่อยๆ กระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวกับความหมายเป็นปัญหาในเรื่องของ การสร้างและนิยามความหมาย การต่อสู้ช่วงชิงความหมาย ที่เกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งทั้งหมดอยู่ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม ภาพที่เห็นมีบริบททางสังคม วัฒนธรรม บริบทของโลกาภิวัตน์ บริบทของความเป็นรัฐชาติ ในประวัติศาสตร์ที่เราสร้างขึ้นมา มีบริบทหลายอย่าง ดังนั้น ภายใต้บริบทปัจจุบัน ความหมายถูกทำให้ตายตัวลงทุกที

ในกรณีศึกษาเรื่อง “ผู้หญิงบาร์เบียร์” นั้น ความหมายถูกทำให้ตายตัว ในความหมายที่ว่า ความเป็นสามเณร/ภรรยาเป็นอย่างไร เรื่องเพศเป็นอย่างไร จะมีภาพที่ตายตัว ซึ่งภาพที่ตายตัวเหล่านี้จะเบียดขับผู้คนเหล่านี้ให้สูญเสียพื้นที่ แล้วจะค่อยๆ สูญเสียความเป็นมนุษย์ลงไปทุกที ดังนั้น ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ก็มีการพยายามสร้าง หรือช่วงชิงความหมาย ซึ่งความหมายอันนี้จะมีลักษณะที่เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ซึ่งไม่อยู่กับที่ ความหมายเหล่านี้ พื้นที่เหล่านี้ ก็จะกลายมาเป็นตัวตน หมายถึง พื้นที่ที่จะบอกว่าคุณเป็นใครซึ่งก็เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมาย และการจะสร้างได้หรือไม่ ขนาดไหนอย่างไร ก็มีเงื่อนไข ซึ่งบางกรณีศึกษาก็ได้พูดไปบ้าง คือ เงื่อนไขที่ทำให้ความเป็นไปได้ของการเคลื่อนไหวเป็นอย่างไร เงื่อนไขเหล่านี้อาจจะเกิดจากการที่บริบททั่วไปสร้างเงื่อนไขให้ หรือว่า ตัวเองสร้างเงื่อนไขให้กับความสามารถในการที่จะสร้างความหมายให้ได้เพิ่มมากขึ้น

โดยรวมแล้ว กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความหมาย ในความพยายามที่จะบอกกับคนอื่นทั่วไปว่า ตนเองเป็นใคร ซึ่งคนเราต้องรู้ว่าตนเองเป็นใคร ไม่อย่างนั้นเราก็ไม่สามารถยืนอยู่ได้ และแสดงบทบาทได้ และไม่รู้จะสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร แต่ตัวคนก็ไม่ได้เป็นอะไรที่ตายตัว หากมีหลายมิติ (ตัวตนในที่นี้ไม่ใช่เพียง 1 คน แต่ หมายถึง ความเป็นคน เช่น ความเป็นผู้หญิง หรือ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์) หมายความว่า อันนี้เป็นกรอบที่กว้างที่สุด ซึ่งทำให้เห็นความมีจุดร่วม จากงานศึกษาทุกชิ้นได้มาก และเมื่อพิจารณาเฉพาะลงไปในการศึกษาต่างๆ เราก็อาจเห็นความแตกต่างกันมากขึ้น กรอบคิดคร่าวๆ ที่จะโยงงานชิ้นต่างๆ เข้าด้วยกัน จะช่วยทำให้เราค่อยๆ คึงความคิดให้ตกผลึกได้ เพื่อช่วยให้ทำความเข้าใจกับงานให้มากขึ้น และเมื่อเราดึงออกมาเป็นกรณีแต่ละกรณี ก็จะรู้ว่าอยู่ตรงไหน/อย่างไร

ประเด็นที่สำคัญที่สุด คือ การกีดกัน หรือการผลักดันให้เป็นชายขอบ สรุปแล้วตายตัว คือ กระบวนการตีป้าย เช่น ถ้าเป็นม้ง ก็ต้องหมายถึง คนทำลายป่า ม้งถูกตีป้าย ทำให้ความหมายตายตัว พอตายตัวคนกลุ่มนั้นก็กลายเป็นเหยื่อ เพราะการตกอยู่ภายใต้ป้ายนั้น จะทำให้พวกเขาต้องสูญเสียความเป็นมนุษย์ หหมดพื้นที่ที่จะยืน ดังนั้น การที่จะต้องเคลื่อนไหวต่างๆ เพื่อสร้างความหมาย เปลี่ยนแปลง ก็ต้องทำในด้านการต่อสู้ดิ้นรนด้วย ก็แล้วแต่ว่าใครศึกษาจากตรงจุดไหน

ในการศึกษาเรื่อง “ผู้หญิงในป่าชุมชน” ที่บ้านทุ่งยาว การนำเอาคติท้องถิ่นมาใช้ในหลายเงื่อนไข หลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อ ความฝัน เรื่องจิต เพราะจริงๆ แล้ว ในความเคลื่อนไหวนั้นใช้หลาย

อย่าง ถ้าเอาบทความของ Donald Moore (1993) มาใช้ จะเห็นว่า เขาพูดถึงในความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความหมาย มีการนำเอาเงื่อนไขหลายๆ อย่างมาใช้ ทั้งคติท้องถิ่น ความทรงจำ (Social Memory) และเงื่อนไขอีกอันที่สำคัญ คือ เงื่อนไขในฐานะบทบาทดั้งเดิมที่มีอยู่ ดังเช่นกรณีศึกษาผู้หญิงในป่าชุมชนก็ใช้เงื่อนไขของบทบาทดั้งเดิม เช่น บทบาทที่อยู่ในพื้นที่ภายในครัวเรือน (Domestic Sphere) เช่น ความรู้เรื่องของอาหาร ในบทความของ Donald Moore ก็พูดไว้ คือ ในเรื่องของผู้หญิงเคยไปเก็บหาของป่า ดังนั้น การที่ผู้ชายไปตกกับรัฐตรงนั้น ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถไปเก็บของป่า ซึ่งตัวเองเคยมีบทบาทได้ ในขณะที่ผู้ชายออกไปทำงานนอกป่า ก็จะไม่รู้เรื่องในป่าดีเท่าผู้หญิง อันนี้ยังดีกว่าที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาท ในกรณีของบ้านทุ่งยาวก็เหมือนกัน ผู้ชายอาจมีบทบาทที่ไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ความรู้เลขาหายไป ส่วนคนชั้นกลาง คือ ผู้ที่มีรายได้จะเป็นแบบเงินเดือนประจำ หรือได้จากการค้าขาย ซึ่งคนในชนบทปกติไม่มีรายได้แบบนี้

ที่จริงแล้วเป็นเรื่องของการเคลื่อนไหวกับเรื่องพื้นที่ แต่กรณีศึกษานี้ยังไม่สนใจความหมายโดยตรง ถ้าหากเพิ่มความหมายเข้าไปอีกหน่อย จะมีการนำเอาคติมาใช้ในการแปลความหมายได้ กล่าวคือ จะพบว่าผู้หญิงเขาสร้างความหมายมาจากคติเดิม เช่น การพูดถึงกรณีการบวชป่า ที่จริงแล้วเป็นความหมายที่พยายามเชื่อมโยงผู้หญิงกับป่าว่ามีความสัมพันธ์อย่างไร แต่ผู้ศึกษานำมาใช้เพียงกรณีรูปธรรมของการเคลื่อนไหว แต่ไม่ได้แปลมาถึงการสร้างความหมายใหม่ ที่จริงเป็นการสร้างความหมายใหม่ของผู้หญิง ในแง่ที่ว่าผู้หญิงผูกพันกับป่ามาช้านาน จากความคิดเรื่องผดุงดิน ผู้ศึกษาจะหยุดการวิเคราะห์ไว้แค่การเคลื่อนไหว และไม่ได้เชื่อมโยงสู่การสร้างความหมาย เลยทำให้น้ำหนักของการหยิบยกกรณีรูปธรรมมาพูดไม่หนักแน่นเท่าที่ควร ถ้าผู้ศึกษาเข้าใจกรอบความคิดทั้งหมด ก็จะสามารถใช้ข้อมูลที่มีอยู่เพิ่มได้อีก

ในกรณีศึกษาเรื่อง “ม้งกับการอนุรักษ์” ทั้งที่ดอยสุเทพ และจังหวัดแพร่ นั้น แม้จะมีข้อมูลอยู่มากแต่นำมาใช้อธิบายเพียงร้อยละ 20-30 เท่านั้น คงต้องปรับปรุงอีก จากประเด็นในเรื่องของความเคลื่อนไหวมาสู่เรื่องความหมายเพิ่มมากขึ้น ก็จะทำให้ที่วิเคราะห์มีความเชื่อมโยงชัดเจนขึ้น ที่นี้ความซับซ้อนอยู่ที่แต่ละคนมีจุดที่แสดงออกแตกต่างกันอย่างไร ปัญหา ก็คือ ผู้ศึกษามักจะมองดูอะไรตายตัวอยู่เฉพาะตรงจุดนั้น เช่น พอเห็นว่า “การอนุรักษ์” ในกรณีศึกษาชาวม้งที่แพร่ ใช้เทคนิคของการอนุรักษ์ต่างๆ ผู้ศึกษาก็หยุดอยู่แค่นั้นเอง ความจริงแล้ว ผู้ศึกษาต้องแปลข้อมูลที่แสดงถึงการอนุรักษ์เชิงเทคนิคให้เป็นความหมาย คือ ในการต่อสู้เรื่องของการเป็นชายขอบไม่ใช่แค่เทคนิคเท่านั้น เพราะเทคนิคยังแสดงนัยอื่นๆ อีก ผู้ศึกษาถ้าอยู่เสมอว่า หน่วยราชการที่เข้ามาส่งเสริมในชุมชน จะเอาหญ้าเผกมาให้ ส่วนชาวบ้านก็พยายามจะทำลำน้ำหรือปลูกผักในแนวระนาบตามขวาง ซึ่งเป็นเทคนิคของชาวบ้านทั้งหมดนี้แปลว่าอะไร ผู้ศึกษาต้องแปลความหมายออกมา ซึ่งอาจมีนัยเกี่ยวกับ สิทธิในการจัดการ การแสดงว่าความสามารถของท้องถิ่นในการจัดการ ไม่ได้หมายถึงเทคนิคอย่างเดียว สิ่งที่ชาวบ้านทำ หมายความว่าชาวบ้านก็มีความรู้หรือพัฒนาความรู้ได้ แต่ผู้เขียนไม่ได้เอาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์มาใช้ ก็เลยทำให้ไม่เข้าใจประเด็นชัดเจน

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ได้เกิดจากการกระทำของ
คนมั่งมีฝ่ายเดียว แต่คนอื่นๆ ก็มีส่วนร่วม และที่ผ่านมามหาวิทยาลัยก็เรียนรู้ที่จะปรับเทคนิคและการบวนการ
เรียนรู้เพื่อหาทางออกอื่นๆ อยู่ด้วย อีกทั้งมีการแสวงหาทางเลือกในการจัดการอื่นๆ อยู่ด้วยในนั้น ซึ่งเป็น
การผสมผสานความรู้ทั้งจากท้องถิ่นและจากภายนอกขึ้นมา เพื่อนำมาใช้ในการจัดการ ก็แสดงให้เห็นว่าการ
ที่ชาวบ้านพัฒนาความรู้ มีกระบวนการเรียนรู้ของการผสมผสานความรู้ต่างๆ ทำให้เขามีความสามารถใน
การจัดการได้เอง ซึ่งมีนัยว่า เขาควรมีสติในการจัดการต่อไป ต้องแปลความหมายของข้อมูลที่เราพบว่า
ชาวบ้านมีเทคนิคในการจัดการให้มีความอื่นๆ จากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เราพูดในตอนต้น เอามาโยงกัน
ให้ได้ เพราะถ้าเราไปใช้ข้อมูลเพียงมิติเดียว เช่น ข้อมูลมีเพียงชาวบ้านทำทางน้ำ พูดแค่นั้นก็เป็นเพียงมิติเชิง
เทคนิค แต่เราต้องการมิติของการสร้างความหมายด้วย ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ 3 ชั้นคือ ชั้นที่หนึ่ง ความ
สามารถในการผสมผสานความรู้ ชั้นที่สอง จากความสามารถในการผสมผสานความรู้มาเป็นความสามารถ
ในการจัดการ ชั้นที่สาม ความสามารถในการจัดการนำไปสู่เรื่องการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเรื่อง
สิทธิ ทั้งสามขั้นนี้เป็นระดับนามธรรม 3 ชั้น ที่ผู้ศึกษาต้องซอกเข้าไป แต่เท่าที่ทำมาแล้วนั้นเป็นเพียงขั้น
เดียว ซึ่งถือว่ายังไม่ได้วิเคราะห์ เพราะมีระดับนามธรรมหลายระดับที่ซอกอยู่กับรูปธรรม เช่นเดียวกับกรณี
ศึกษาผู้หญิงในป่าชุมชน ที่นำเสนอเฉพาะข้อมูลของรูปธรรมในการเคลื่อนไหว แต่ยังไม่ได้ยกกระด
นามธรรมให้ซอกขึ้นไปสู่ระดับของความหมาย

เทคนิคแสดงถึงความรู้หลายอย่างผสมผสานกันด้วย ตรงนี้ที่จะต้องดึงออกมา แสดงว่าความรู้ทั้ง
ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มาใช้ในการจัดการอนุรักษ์ เกณฑ์ของการให้ความหมายของคำว่า
“อนุรักษ์” แต่มีหลายเกณฑ์อาจจะมองว่า ในมุมมองของชาวบ้าน เขามองการอนุรักษ์อย่างไร ก็มีอีกเกณฑ์
ชาวบ้านเขาอาจจะมองว่า ถ้าหมุนเวียนเอามาใช้ก็อาจจะเป็นอีกเกณฑ์หนึ่ง และถึงแม้จะสูญเสียไปหน่อย
แต่ว่าธรรมชาติฟื้นตัวเอง ก็เป็นการอนุรักษ์อีกแบบหนึ่ง เช่นว่า แทนที่จะต้องอนุรักษ์โดยการนำของภาย
นอกเข้าไปใส่ก็ให้ฟื้นตัวเอง ดังนั้น เกณฑ์ของการฟื้นฟู อนุรักษ์มีหลายเกณฑ์เราก็อยากรู้ว่าเกณฑ์ที่มองจาก
มุมมองวิทยาศาสตร์กายภาพเป็นอย่างไรมองจากมุมมองวิทยาศาสตร์ชีวภาพเป็นอย่างไร แล้วมองจากค
ท้องถิ่นเป็นอย่างไร มีหลายเกณฑ์ แต่ไม่ได้ถูกอธิบายเท่าที่ควร ก็เลยอาจทำให้เราไม่ค่อยเห็นภาพว่าเทคนิค
ที่เราแนะนำเสนอ ถ้ามาจากคตินี้ๆ คติทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งคติของท้องถิ่นด้วย ที่จริงก็อาจจะเป็นการ
อนุรักษ์ที่สำคัญก็ได้แต่ไม่ได้มาจากความรู้ชนิดเดียว มาจากผสมผสานความรู้ ซึ่งตรงนี้เราต้องวิเคราะห์ ยก
ระดับจากข้อมูลที่มีออกมาเป็นการผสมผสานความรู้และถึงจะเป็นเกณฑ์ชี้ความสามารถของการจัดการ ว่า
ถ้าเราจัดการเพียงใช้ความรู้ฐานเดียว จะมีปัญหามากกว่าเปิดให้คนในท้องถิ่นมีอิสระในการผสมผสานความ
รู้ได้เองซึ่งจะสามารถเลือกทางเลือกของการอนุรักษ์ในพื้นที่ที่เขาคุ้นเคย จำนวนอุปสรรคมากกว่าให้นัก
วิจัยไปจัดการ ซึ่งก็อาจเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่ดี ลงทุนมาก แต่พึ่งเพราะว่าไม่รู้สถานที่ดีพอ ดังนั้น การเปิด
โอกาสให้คนมีความสามารถในการเลือกใช้เทคนิคต่างๆ ที่เขามีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลได้ มาปรับ
ปรุง ก็อาจเกิดการพัฒนาวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่นั้นๆ ได้ดีกว่า เป็นต้น

กรณีศึกษาชาวม้งที่แพร่้น แสดงให้เห็นว่า การปรับตัวผสมผสานความรู้จากประสบการณ์ที่ออกมา แต่ไม่ใช่เป็นการมองการอนุรักษ์อย่างเดียว ที่จริงการอนุรักษ์ ก็คือ การจัดการสภาพแวดล้อมอย่างหนึ่ง เพราะว่าการทำนุบำรุงในแปลงการเกษตรนั้น ไม่ได้แปลว่าชาวบ้านจะชะลอการชะล้างเท่านั้น แต่เพื่อที่จะใช้ประโยชน์ได้หลากหลายมิติ ทั้งส่งน้ำ และทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เพิ่มกลับมาในพื้นที่นั้น ทั้งเป็นการชะลอการชะล้าง ซึ่งการชะล้างนั้นเป็นหนึ่งมิติของการจัดการเท่านั้น ดังนั้น การจัดการมองภาพที่โยงใยมากกว่า และการจัดการมาจากการปรับตัว ค่อยๆ ผสมผสานความรู้จากแรงกดดันหลายๆ ทาง แต่ต้องนำเสนอออกมาภายใต้กรอบคิดที่ไม่ใช่การมองอนุรักษ์เป็นเชิงเดียว การอนุรักษ์เป็นเพียงมิติเดียวของการจัดการทรัพยากร ซึ่งกว้างกว่านั้น และเป็นการปรับเปลี่ยนธรรมชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตแบบใหม่ เขาอาจจะไม่ได้ตั้งต้นจากการต้องการอนุรักษ์ก็ได้ เขาอาจตั้งต้นจากการต้องการน้ำมา เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตใหม่ ซึ่งต้องเป็นแบบผลิตอย่างเข้มข้น คือ กะหล่ำปลี 1 ปี ปลูกลง 4 ครั้ง ซึ่งใช้น้ำมาก จากเหตุผลของการต้องการน้ำมาเพื่อปรับตัวในการผลิตใหม่ ขยายไปสู่การจัดการอย่างอื่น ซึ่งมีผลทำให้เวลานี้ถ้าไปมองในขั้นสุดท้าย แปลว่า อนุรักษ์ นี่เราเห็นตอนทำเท่านั้นเอง แต่เราไม่ได้เห็นกระบวนการที่มาสู่ตรงนี้ กระบวนการนี้ต้องชี้ให้เห็น นี่คือ สิ่งที่ยากจะได้ ไม่ใช่ไปบอกผลสุดท้าย แต่กว่าจะมาถึงวันนี้ของการมองประเด็นเป็นน้ำเหมือง มาจากการปรับตัวตั้งหลายอย่าง ด้วยเหตุผลที่หลากหลาย

การอนุรักษ์ไม่ได้หมายความว่ามีความหมายเดียว อาจจะมีเป้าหมายหลายอย่างในการทำอันหนึ่งขณะเดียวกันการไปดูแลเพาะร่อนน้ำ ก็ไม่ได้แปลว่ากิจกรรมเดียว ชาวบ้านเขาอาจทำหลายอันซ้อนกันด้วย คือ กิจกรรมหลายอย่าง ซ้อนกันบนเป้าหมายที่มีหลายอย่าง แต่เราพยายามหาเพียงความหมายเดียวก็ไม่ได้ เราต้องการผสมผสานดูเป็นภาพรวม ไม่ใช่ไปเอาจุดใดจุดหนึ่งมาเป็นตัวชี้ จะเกิดการตีความตีแตกต่างกันไประหว่างนักวิจัยกับผู้คนในท้องถิ่นนั้นได้ ดังนั้น ผู้ศึกษาควรจะไปดูระบบการปลูกพืช หมายถึง มีพืชหลายอย่างซ้อนกันอยู่ อย่างเช่น ถ้าถามเขาปลูกกะหล่ำปลีจะเป็นการอนุรักษ์หรือไม่? เราไปดูเฉพาะกะหล่ำปลี แต่เขาไม่ได้ปลูกกะหล่ำปลีอย่างเดียว ระบบการปลูกพืช เขามีตั้งหลายระบบ ดังนั้น การมองว่าเป็นอะไร ต้องมองระบบการปลูกพืชทั้งหมด หมายความว่า การผสมผสานของหลายอย่างอยู่ในหน่วยหนึ่ง ซึ่งมองแต่ละอัน แปลว่าไม่อนุรักษ์แต่มองหลายอันรวมกัน แปลว่า การอนุรักษ์ได้ หรือไปมองพืชทางใดทางหนึ่งก็ไม่ได้ เพราะปลูกหลายอย่าง จัดกันไปจัดกันมา เหมือนกับการสานตะกร้า จะบอกไม่ได้ว่า แนวนั้นดี แนวนี้ไม่ดี แต่จะต้องสานกัน ดังนั้น การสานกันของพืชหลายอย่างในพื้นที่เดียวกัน ถ้ามองทั้งหมดแปลว่าอาจจะมีผลเชิงอนุรักษ์ แต่ไม่ใช่แค่อนุรักษ์ หากรวมทั้งมีประสิทธิภาพด้วย และเพิ่มผลผลิตด้วย พร้อมทั้งลดต้นทุนของการใช้จ่ายด้วย ชาวบ้านเขาไม่ได้มองอย่างนั้นอยู่เดียว เขามองว่า อยู่ได้ด้วย ลดต้นทุนด้วย ได้ผลผลิตดีด้วย ดินก็ยังอยู่ด้วย หลากๆ ด้านถึงทำให้เมื่อแปลมาสู่การปฏิบัติการของการผลิตแล้ว ก็กลายเป็นการผสมผสานของพืช ซึ่งจะต้องปลูกหลายอย่าง เพราะพืชหลายอย่าง เพราะพืชแต่ละอย่างมีลักษณะของการลงทุนลงแรงไม่เหมือนกัน และ ลักษณะการใช้ดินไม่เหมือนกัน

แต่แน่นอน บางคนอาจทำแล้วเป็นระบบที่อ่อนไหวต่อธรรมชาติ หมายความว่า เป็นระบบที่กระทบกระเทือนต่อธรรมชาติมาก บางระบบก็อาจจะต่อสู้กับธรรมชาติได้ดีกว่า อันนี้เป็นเรื่องของការวิเคราะห์ แต่

ต้องมองภาพรวมอย่างมองจุดใดจุดหนึ่ง หรือพืชใดพืชหนึ่งเป็นหลัก แต่ต้องเอามาจากการผสมผสานของพืช วิธีการจัดการ และเป้าหมายของการจัดการมาผสมซ้อนกันอยู่ทีเดียวกัน ถึงสามารถได้ข้อสรุปที่อาจจะตรงกันมากกว่า ตรงนี้ต่างหากที่คิดว่าเป็นความสามารถของนักวิจัย

ข้อมูลของผู้ศึกษายังพูดถึงชาวทองเหลือง หรือ “มลาบลิ” ด้วย ซึ่งจะต้องทำให้ชัดเจน เพราะจะมีกรณีศึกษาของกระเบื้องที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้อยู่โดดๆ แต่มีความสัมพันธ์กับคนอื่นที่หลากหลาย ขณะเดียวกันข้อมูลกรณีศึกษาชาวมลาบลีก็ดีมากทีเดียว เพราะพูดถึงความสัมพันธ์ของคนเมืองที่อยู่พื้นราบ และคนที่อยู่ในป่าดั้งเดิมกว่า สำหรับชาวมลาบลิ ตรงนี้อาจไม่ใช่ประเด็นใหญ่ แต่ต้องชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงเหล่านี้ว่า การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนและการอยู่ร่วมกัน จะมีการส่งอิทธิพลต่อการผสมผสานความรู้ขึ้นมาได้อย่างไร เพราะชาวมลาบลีก็อาจเรียนจากคนเมือง และอาจจะมาเป็นแรงงาน รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนกัน ถ้าในแง่ที่จะเป็นต้นทุนให้กันและกัน ในแง่แรงงาน และแลกเปลี่ยนความรู้ คือ เราต้องชี้ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ระดับนี้ แต่ไม่ใช่ว่าเป็นจุดหนักของกรณีศึกษาเท่าใดนัก เพียงเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ดังนั้น ถ้าผู้ศึกษาสามารถดึงออกมา และสามารถนำมาจัดระบบเชื่อมโยงได้ดี ก็จะทำให้งานศึกษามีน้ำหนัก และจุดเด่นที่น่าสนใจ

5. ความหมายของตัวตน (อัตลักษณ์) ของคนชายขอบ

การศึกษาคนชายขอบส่วนใหญ่จะให้ความสนใจประเด็นเกี่ยวกับตัวตนของผู้ถูกศึกษา ซึ่งถือเป็นประเด็นปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับสถานะของความเป็นสังคมสมัยใหม่ (Tanabe and Keyes eds. 2002) แต่อาจจะศึกษาในรูปธรรมที่แตกต่างกัน ที่อยู่ภายใต้กรอบคิดอันเดียวกัน ซึ่งช่วยให้เข้าใจความหมายของคนชายขอบต่างกันไปบ้าง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของกรณีศึกษาต่อไปนี้

ในกรณีศึกษาเรื่อง การบริโภค “สินค้าฟอส่ง” ชิ้นแรกนั้นชี้ว่า ผู้บริโภค ซึ่งเป็นชาวบ้านในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทชนเมืองเชียงใหม่ เมื่อถูกดึงให้ติดอยู่กับทักษะเรื่องของการบริโภคนิยม เพราะมีชีวิตในการทำงานเกี่ยวข้องกับเมืองมากขึ้น สำหรับการบริโภคนิยมในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า นิยมที่จะซื้อสิ่งของเท่านั้น แต่ยังนิยมซื้อความหมายที่ผูกมากับสิ่งของด้วย ดังนั้น ในกรณีศึกษาต้องชี้ให้เห็นถึงความหมายของสินค้าก่อน ซึ่งมักหมายถึงสินค้าในวิถีชีวิตแบบชนชั้นกลาง ขณะที่คนกิ่งเมืองกิ่งชนบท จะอยู่ในสังคมที่ไม่ได้ผูกพันอยู่กับการเกษตรอย่างเดียว หากยังต้องพึ่งพารายได้นอกเกษตรด้วย แต่ความหมายในชีวิตของพวกเขา กลับไปผูกติดไว้กับเรื่องของรสนิยมแบบชนชั้นกลาง ซึ่งถ้าจะแสวงหามาให้ได้ตามนั้น พวกเขาจะต้องมีรายได้มากกว่านั้นอีกมาก เมื่อรายได้ของพวกเขายังไม่มากพอ จึงต้องตกอยู่ภายใต้กระบวนการถูกกีดกัน ซึ่งกดดันให้พวกเขาตกอยู่ในสภาพที่ตายตัว ในเชิงความหมายของการบริโภคแบบชนชั้นกลาง ส่วนความสามารถในการหารายได้ เป็นความสามารถของคนที่จะเริ่มต้นเข้ามาอยู่ในการหารายได้นอกเกษตร ซึ่งไม่แน่นอน

ถ้าจะมองอีกด้านหนึ่ง นอกจากผูกติดกับรสนิยมของชนชั้นกลางแล้ว ผู้บริโภคเหล่านี้ยังถูกทำเป็นชายขอบใน 2 ด้านด้วยกัน คือ ในด้านหนึ่ง ถูกทำเป็นชายขอบ เพราะถูกกีดกันให้ไม่สามารถเข้าถึงรสนิยมเช่นนั้นได้ ส่วนอีกด้านหนึ่ง ก็ถูกรสนิยมชนชั้นกลางนั่นเอง มาเป็นตัวขู่วิเคราะห์ได้ ซึ่งมีน้อยอยู่แล้ว ให้มีหนี้สินมากขึ้นไปอีก กล่าวคือ ถูกทำเป็นชายขอบในแง่การทำให้ต้องผูกติดอยู่กับรสนิยมการบริโภคของชนชั้นกลาง และยังถูกขู่วิเคราะห์ในแง่ของการซื้อของเหล่านั้นแบบเงินผ่อน ก็ยังต้องซื้อของแพงขึ้นไปอีก ซึ่งถือเป็นกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบถึงสองชั้น ทั้งในเชิงความหมาย และเชิงกระบวนการขู่วิเคราะห์

แม้จะตกอยู่ในสถานะชายขอบก็ตาม ผู้บริโภคเหล่านี้ก็ยังดิ้นรนเคลื่อนไหว เพื่อสร้างความหมายของตัวเอง ในการแสวงหาพื้นที่ ด้วยการแสวงหาความสัมพันธ์ ภายใต้อำนาจที่ที่แคบอยู่แล้ว ในแง่โยงโยเครือญาติ คำขายกับพวกเดียวกันเอง และหมุนเวียนเงิน ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่ที่มีอยู่เล็กน้อย สำหรับการดิ้นรนของคนที่ไม่มีความรู้ แต่ก็พยายามจะใช้พื้นที่ที่มีอยู่ ในลักษณะของการหมุนเวียน ที่เชื่อมโยงกับรูปแบบของการหมุนเงิน เพื่อที่จะเปิดช่องว่างของพื้นที่ ในการเสพรสนิยมแบบชนชั้นกลางนั้นให้ได้

การสร้างอัตลักษณ์ของคนชายขอบนั้นจะเห็นได้ว่า มีนัยของการดิ้นรนต่อสู้อยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ชัดเจนใน “กรณีศึกษากลุ่มผู้คิดเชื่อเฮฮาโอวีในเชียงใหม่” เพราะจะมีลักษณะของการเคลื่อนไหวไปมา ไม่แสดงตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างสม่ำเสมอตลอดไป และมีความพยายามที่จะหาพื้นที่ที่สาม เพื่อแสดงการต่อต้านในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา โดยพยายามจะไม่ยอมตกอยู่ในพื้นที่ที่สังคมกำหนดให้ ด้วยการสร้างภาพของความคลุมเครือ และสร้างอัตลักษณ์แบบผสมผสาน 3 รูปแบบคือ การแสดงตนเป็นคนธรรมดาและมีศีลธรรม การแสดงตนในฐานะของผู้ป่วย และ การเป็นผู้ใกล้ชิดกับผู้นำบารมี การสร้างอัตลักษณ์ที่เคลื่อนไหวได้นี้เองช่วยให้ผู้ป่วยสามารถติดต่อสัมพันธ์กับคนทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชนได้ โดยไม่ถูกกีดกันอย่างชัดเจนเช่นแต่ก่อน เท่ากับเปิดพื้นที่ให้ผู้ป่วยสามารถจัดการกับชีวิตของพวกเขาได้มากขึ้น พร้อมๆ กับเปิดช่องทางให้ผู้ป่วยสามารถกลับคืนสู่ชุมชนในความหมายใหม่ได้ ด้วยการทำกิจกรรมต่างร่วมกัน ดังนั้น กรณีผู้คิดเชื่อเฮฮาโอวีถือเป็นตัวอย่างของการต่อสู้กับการถูกกักขังอัตลักษณ์ ที่จำกัดอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ เพื่อที่พวกเขาจะดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติ

แต่ในกรณีศึกษาเรื่อง “มั่งกับผีน” นั้น จะเน้นหนักอยู่ที่การต่อสู้กับการกักขังอัตลักษณ์กับสังคมภายนอกมากกว่า เพราะต้องเผชิญหน้ากับกระบวนการถูกทำให้เป็นชายขอบ ในภาพเดียวกัน คือ ถูกตีป้าย ตีตรา เพื่อกักขังอัตลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมทั่วไป แต่ปัญหาในกรณีนี้ ก็คือ มักมองกระบวนการดังกล่าวว่าเป็นไปในทางเดียวกันหมด แม้ภาพใหญ่อาจจะเป็นอย่างนั้น แต่ยังมีภาพย่อยที่ลึกลับหรือขัดแย้งกันเอง ภาพของการทำให้เป็นชายขอบ จึงไม่ใช่เป็นภาพที่เป็นเส้นเดียว (Unilinear) แต่เป็นภาพที่มีความลึกลับขัดแย้งอยู่ในตัวเอง ซึ่งบางทีถ้าเราแสดงภาพเป็นลักษณะฉายตัวทางเดียวเกินไป ก็เท่ากับผู้ที่ศึกษาสร้างภาพขึ้นมาอีกภาพเท่านั้นเอง ซึ่งไม่ได้ แปลว่าเป็นจริง เพราะความเป็นจริงนั้นจะลึกลับ และขัดแย้งกันเอง ดังนั้น ผู้ศึกษาต้องชี้ให้เห็นว่า ในภาพของความลึกลับขัดแย้งกันเอง คนที่ถูกทำให้เป็นชายขอบ เขาใช้ความลึกลับเหล่านั้น เพื่อสร้างภาพใหม่อย่างไร เพราะในความลึกลับขัดแย้งกันเอง กลายเป็นพื้นที่อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเปิดช่องให้คนชายขอบแสดงตัวตน ตรงนี้การที่สามารถหาช่องของความลึกลับขัดแย้งเหล่านี้เป็นช่องทางที่จะ

มาเป็นพื้นที่ ให้การต่อสู้ในเรื่องของการสร้างความหมายต่อได้ แต่ถ้าเราไปทำภาพด้านเดียวเกินไป เราก็จะเห็นการเคลื่อนไหวต่อสู้ ที่มาจากเงื่อนไขของการนำเอาคติดั้งเดิมเพียงทางเดียว จะเป็นการเอาลักษณะอุดมคติ อีกอันหนึ่ง มาต่อต้านกับป้าที่มีอยู่ ในขณะที่ในความเป็นจริงมีความสับสนโหล่มากกว่านั้น

ผู้ศึกษายังไม่ได้แยกแยะระหว่างตัวข้อมูล กับการที่จะจัดการกับข้อมูลว่า จะจัดการกับข้อมูลอย่างไร ในการนำเสนอ ไม่ควรจะไปเล่าตัวข้อมูลมากเท่ากับสิ่งที่บอกว่า กำลังจะจัดการข้อมูลอย่างไร? ในขณะนี้ เราจะวางอยู่ส่วนไหนของการเขียน เราตีความข้อมูลแบบนี้ว่ามีนัย มีความหมายอย่างไร เพื่อที่จะเอาไปวิเคราะห์อย่างไร อยากจะให้นำเสนอในลักษณะอย่างนั้น เพราะอย่างที่บอกว่ากระบวนการจัดการ หรือกระบวนการคิด กระบวนการศึกษาสำคัญ ดังนั้น เมื่อนำมาแลกเปลี่ยนในเวทีนี้ ถ้าหากว่าขณะที่เรากำลังเริ่มคิดที่จะวิเคราะห์ ตีความหมาย เราได้ทำอะไรบ้าง กำลังจะแยกแยะอย่างไร ถ้าเราเอาตัวเนื้อหาหามาพูดมาก การแลกเปลี่ยนก็ทำได้น้อย แต่ถ้าเราเอาเรื่องกระบวนการคิดมาพูดมาก ก็แลกเปลี่ยนได้มาก แต่แน่นอน กระบวนการคิด พูดไปเรื่อยๆ ลอยๆ โดยไม่มีเนื้อหาของข้อมูล ก็จะโหลเหวี่ยง ดังนั้น ก็คงจะต้องจัดความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการข้อมูลของเรากับตัวข้อมูลที่จะเอามาสนับสนุนการจัดการ ที่เราจะพูดถึง การที่เราจะหยิบยกเอาส่วนใดส่วนหนึ่งมาพูดให้สมดุลก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล ของผู้ศึกษาก็จะเป็นส่วนที่เป็นตัวข้อมูลมากหน่อย ส่วนการจัดการก็อาจจะไม่มากอย่างที่อยากจะได้

ถ้าจะจัดการ ต้องแยกแยะฝืนออกมาอีกหลายระดับ คือ ในระดับของการผลิต ในระดับการบริโภค ในระดับการค้าขาย ในระดับอุดมการณ์ ฝืนอยู่ในหลายระดับของระบบความคิด ในสังคมมึงที่ผู้ศึกษาพูดอยู่ในระดับของการบริโภค การค้าและอุดมการณ์ แต่ผู้ศึกษาไม่ได้แตะเลยในระดับของการผลิต และในการแบ่งยุคของผู้ศึกษาก็เป็นการแบ่งในเชิงบรรยาย มากกว่าจะแบ่งในเชิงวิเคราะห์ ถ้าแบ่งในเชิงวิเคราะห์ต้องดูว่าฝืนในแต่ละยุค และเมื่อแยกฝืนออกเป็นหลายระดับที่วนแล้วมีการ หมายความว่าในระดับของการปฏิบัติการ ถึงระดับของการสร้างวาทกรรม และในระดับของการที่เอาไปโยงกับความหมาย ในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นหลายระดับซ้อนกัน ดังนั้น ถ้าผู้ศึกษาทำงานในลักษณะที่เป็นแนวทาง ระดับที่ศึกษาจะยุ่งเหยิงไม่รู้เรื่อง

ยกตัวอย่างเช่น ฝืนในระดับการผลิต ไม่ใช่แค่ผลิตฝืน แต่โยงใยกับพืชอื่น เช่น เวลาเราไปพูดถึงการผลิตฝืน เหมือนกับว่าฝืนมักแยกออกมาจากพืชชนิดอื่น แต่ที่จริงการผลิตฝืนนั้นโยงใยไปกับการผลิตพืชอย่างอื่นด้วย เช่น เมื่อก่อนเราพูดว่า ผักที่มาจากแปลงฝืนดีกว่า มีการให้ความหมายไปกับฝืนที่อยู่ในระบบการผลิต คือ ตรงนี้หายไปไหนที่คุณทำ เพราะผู้ศึกษาไม่ได้ไปให้ความสำคัญกับฝืนตอนที่อยู่ในระบบการผลิต คือ ไปเอาฝืนอยู่ในระบบการบริโภคเลย ระบบการบริโภค ก็คือ ในส่วนที่เอามาใช้เป็นยา ก็อาจทำให้ลำดับความสัมพันธ์หายไป เพราะฝืนอยู่ในหลายระดับ แต่คุณเอามาเน้นบางระดับ ก็ทำให้โยงใยเกี่ยวกับการตีความหมาย หรือการที่จะไปพูดในระดับที่เป็นอุดมการณ์ เพราะทุกระดับคือฝืนเหมือนกัน เพราะถูกดึงมาใช้ที่แตกต่างกันในแต่ละจุด แต่เมื่อผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ เป็นแค่เพียงบทแรกของการให้บริบททางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ผู้ศึกษาไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ มิติทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น จึงไม่นำเอาความคิดของพื้นที่ที่มีความซับซ้อนในเชิงภาพพจน์ และก็โยงไปกับเรื่องชาติพันธุ์มาใช้

อย่างซับซ้อนเพียงพอ ในยุคเก่ากว่าปัจจุบัน ดังนั้น ก็เลยทำให้ไม่ชัดเจน อันนี้เป็นเรื่องกระบวนการจัดการข้อมูล ในการเผยแพร่งานข้อมูลออกเป็นลักษณะต่างๆ เราจะได้รู้ว่าจากนี้เราได้ข้อมูลมาเพียงพอหรือยัง ที่จะไปตรวจสอบ เพราะคำถามพิเศษเฉพาะในระบบการบริโภคอย่างเดียว โดยที่ไม่ดูระบบการผลิต ก็จะมีปัญหา

อีกปัญหาหนึ่งที่ผู้ศึกษาสนใจ ก็คือ วาทกรรมในการต่อต้านของชาวบ้าน แต่เท่าที่ผู้ศึกษากล่าวถึงนั้น จะให้ความสำคัญกับคำตอบของชาวบ้านมากเกินไป โดยขาดการตรวจสอบว่า คำตอบนั้นอยู่ในบริบทของการผลิตหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้ผู้ศึกษาไม่สามารถนำคำตอบของชาวบ้านมาใช้วิเคราะห์การวิจัยได้ทันที เพราะคำตอบมีบริบท ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะของพื้นที่อยู่ในระดับต่างๆ ไม่เหมือนกัน เมื่อผู้ศึกษาพูดถึงคนที่อายุสูงกว่า 40 ปี หรือพื้นที่กับคนที่อายุต่ำกว่า 40 ปี เขาคิดอย่างไร อันนี้ก็เป็นอีกอันที่เป็นปัญหา เพราะไปสนใจเฉพาะวาทกรรมระหว่างคนมั่งกับคนภายนอก ซึ่งจริงๆ แล้วพื้นที่ไม่ใช่เป็นวาทกรรมเฉพาะคนมั่งกับคนภายนอกอย่างเดียว หากเป็นวาทกรรม ภายในชุมชนเองด้วย ซึ่งผู้ศึกษากล่าวถึงบ้างเล็กน้อย ในเรื่องกฎเกณฑ์ของพื้นที่ ดังนั้น ผู้ศึกษาต้องบอกว่า วาทกรรมเหล่านี้สะท้อน หรือเป็นการต่อสู้กับบริบทของระบบพื้นที่ที่อยู่ในระบบการผลิต ระบบการบริโภค ระบบการค้า และระบบอุดมการณ์แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งซับซ้อนกว่านั้น ฉะนั้น ถ้าเราไม่ได้แยกพื้นที่ออกมาให้ชัดเจน การวิเคราะห์จะไม่เข้าใจว่าวาทกรรมที่เขาพูดตรงนี้ สะท้อน หรือว่าต่อสู้กับความหมายอะไร บนพื้นฐานของอะไร เป็นวาทกรรมที่เป็นการตีความ หรือตอบโต้ของผู้ศึกษาเอง

6. การตอบโต้ของคนชายขอบ

การศึกษาสังคมของคนชายขอบส่วนใหญ่มักจะสนใจด้านเดียว เฉพาะในด้านที่พวกเขาถูกทำให้กลายเป็นคนชายขอบ แต่กรณีศึกษาต่างๆ ในโครงการนี้แสดงให้เห็นว่า คนชายขอบไม่ได้เป็นฝ่ายถูกกระทำเท่านั้น แต่ในบางเงื่อนไขพวกเขาก็ยังสามารถตอบโต้ได้ด้วย การตอบโต้ในที่นี้แสดงถึงการดิ้นรนต่อสู้ของคนชายขอบในลักษณะต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีความหมายเพียงการสร้างภาพที่เป็นด้านตรงข้าม หรือการให้ภาพในเชิงอุดมคติ เช่น การสร้างภาพให้ชาวปกาเกอะญอเป็นคนรักธรรมชาติ ซึ่งอาจไม่ได้ทำให้คนยอมรับ แต่เป็นการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะหลากหลายและซับซ้อน

ในลักษณะแรกจะหมายถึง การนำเสนอข้อมูลที่แสดงถึง ศักยภาพของภูมิปัญญา เช่น ในกรณีของการแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวเขาในการใช้ที่ดินบนที่สูง ว่าไม่ได้ใช้ไปตามยถากรรม และไร้ปัญญา แต่พวกเขาใช้ที่ดินและทำการผลิตด้วยสติปัญญา อีกทั้งสติปัญญานั้นก็ไม่ได้หยุดนิ่ง และไม่สืบทอดมาจากอดีตเท่านั้น แต่มีการผสมผสานและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา กระนั้นก็ดีผู้คนไม่ได้มีสติปัญญาเท่าเทียมกันทั้งหมด เพราะบางคนขาดเงื่อนไขบางอย่าง จนทำให้เขาไม่สามารถใช้สติปัญญาที่มีอยู่ได้ เช่น ในกรณีที่เขายากจนลงมากเกินไป แต่คนที่เขามีโอกาสเข้าถึงทรัพยากร เข้าถึงทุน เขาก็อาจทำได้ และที่สำคัญที่สุด สำหรับเงื่อนไขทางนโยบายควรที่จะช่วยให้เขาทำได้ สามารถปรับตัว ผสมผสานความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมาได้ เพราะคนเราไม่ใช่ทำอะไรไม่ได้ ต้องอยู่อย่างมีสติปัญญา และมีความรู้พัฒนาได้ ต้องอยู่ได้ เวลาที่สังคมไม่เข้าใจ คิดว่า

คนพวกนี้โง่ ทำอะไรไม่ได้ แต่ที่จริงมีหลากหลาย คนส่วนใหญ่จะยอมรับได้ ถ้าเชื้อเขาเขาทำนาขึ้นบันไดปลูกไม้ผล และทำระบบส่งน้ำ ซึ่งแสดงว่า เขาก็ยอมรับว่ากิจกรรมในการผลิตบนที่สูงนั้นเป็นไปได้ แต่ต้องจำกัดอยู่ใน 2-3 ภาพ คือ นาขึ้นบันได กับ ไม้ผล หรือ วนเกษตร ทำไมจึงยอมรับ 2 กิจกรรมนี้ได้ ก็เพราะเป็นกิจกรรมที่พวกเขาอยากจะไปส่งเสริม แต่ถ้าเราจะต้องชี้ให้เห็นว่า เขาเขาทำได้มากกว่านั้น เราต้องให้ภาพที่หลากหลายของการคิดค้น ตรงนี้ต่างหากที่สำคัญ ในแง่ของยุทธศาสตร์ของการทำงานวิจัย ว่าภาพที่จะออกมาจะนำเสนออย่างไร เราต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้ เราจึงจะสามารถนำเสนอผลงานของเราให้เป็นที่น่าสนใจทางสังคมได้

ดังนั้น การยกระดับในเรื่องของความสามารถ และการเรียกร้องสิทธิในการจัดการเอง โดยที่ไม่ต้องถูกควบคุมจากภายนอกมากเกินไปนัก เพราะจะทำให้ความสามารถ ในการค้นคว้าและเรียนรู้การผสมผสานความรู้ค่อยลงไป เพราะว่าการที่ถูกหน่วยงานภายนอกมาเสนอวิธีการต่างๆ มากมาย ก็เท่ากับมาปิดพื้นที่ชาวบ้านในการค้นคว้า เป็นการเบียดขับให้กลายเป็นชายขอบทางด้านความรู้ นั่นเอง เพราะฉะนั้น เราต้องมองหาอะไรที่กว้างขึ้นไปอีก เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า ยิ่งรัฐมาเสนอแนะอะไรต่างๆ มากมายโดยไม่เปิดช่องให้ชาวบ้านได้มีโอกาสแสวงหา หรือผสมผสานความรู้ทางเลือกเลย ความสามารถในการจัดการของเขา ก็จะค่อยลงไป ทำให้ต้องพึ่งพาความรู้จากภายนอกมากขึ้น ซึ่งต้นทุนก็ต้องสูงขึ้น คนที่ยังจนอยู่แล้วยังถูกทำให้เป็นชายขอบทางความรู้ และยังถูกทำให้เป็นชายขอบทางด้านทุนอีก ก็หมายความว่า คนที่ยังจนอยู่แล้วยังถูกทำให้จนลงไปอีก ทำนองเดียวกับ กรณีของการบริโภค “สินค้าแบบผ่อนส่ง” ที่ถูกทำให้เป็นชายขอบซ้อนกันหลายชั้น ทั้งชั้นความหมายและชั้นถูกขูดรีดแรงงาน

ในบางลักษณะ การตอบโต้อาจจะแสดงถึงการปรับเปลี่ยนอย่างหลากหลาย เช่นในกรณีศึกษาผู้หญิงบาร์เบียร์ จะมีบทบาทที่ลื่นไหลไปมาได้มาก ซึ่งทำให้เห็นว่า แม้ในบางครั้งความหมายที่ตายตัวไม่ได้แปลว่าการสร้างความหมายจะตายตัว เพราะเงื่อนไขอาจเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เช่น ถ้าเธออยู่กับผัวใหม่ เธออาจรับความหมายของการเป็นสามีภรรยาแบบเดิมไม่ได้ แต่เมื่อเธอได้ไปคั่นรนต์อู๋ และกลายเป็นผัวเมียอยู่ในเขอรันัน ก็อาจกลับไปยอมรับความคิดแบบผัวเมียตามเดิมได้ เพราะบริบทเดิมได้เปลี่ยนไปแล้ว จึงทำให้ความสัมพันธ์มีการปรับเปลี่ยนด้วย ดังนั้น ความเคลื่อนไหวไม่ได้เปลี่ยนไปทางเดียว แต่จะมีการวกกลับได้ หากมองจากภาพรวมของกระบวนการทั้งหมด

ตรงนี้เป็นประเด็นที่เราจะต้องชี้ออกมาให้ได้ว่า เงื่อนไขตรงไหนถึงปรับได้ เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว การศึกษาลักษณะของชายขอบ อาจทำให้เรารู้สึกว่ายังดันชาวบ้านไปสู่ความเป็นชายขอบมากขึ้น นอกจากว่ากระบวนการทางสังคมทั่วไปจะทำให้เป็นชายขอบแล้ว นักวิจัยเองยังคอกย้ำความเป็นชายขอบเข้าไปอีก ทำให้คนไม่มีทางออก แต่จริงๆ แล้วมีการคั่นรนต์หลายลักษณะ เพราะงานศึกษาต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการนำเสนอ กรณีศึกษาของความหลากหลายของวิธีการคั่นรนต์ต่างๆ มีวิธีหลากหลายภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน

ผู้ศึกษาสามารถนำเสนอวิธีการของผู้คนที่ทำได้อย่างหลากหลาย ด้วยการ ช่างเชิง และหยิบฉวยความหมายต่างๆ มาใช้ ซึ่งถือเป็นการผสมผสานความรู้ที่หลากหลายภายใต้ปรากฏการณ์จริง เพราะสิ่งที่เรานำเสนอภาพของการเคลื่อนไหวมานี้ เป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ปฏิบัติการในเรื่องของการผลิต การ

อนุรักษ์ การเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นเรื่องของปฏิบัติการจริงในชีวิตประจำวันของผู้คนต่างๆ ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ เพื่อการผสมผสานความรู้หลายแบบให้มีความหมายใหม่

ในกรณีศึกษาเรื่อง “ชาวปกากะญอ (กะเหรี่ยง) กับการกลายเป็นไทย” การเปลี่ยนมาเป็นไทยอาจมองดูเหมือนกับว่า การเปลี่ยนมาเป็นไทย คือ การเปลี่ยนเพียงรูปแบบ ในกรณีที่ผู้ศึกษาเน้นรูปแบบ ทั้งๆ ที่รูปแบบเป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ที่จริงแล้ว การเปลี่ยนมาเป็นไทยได้เปลี่ยนความหมายไปด้วย ไม่ใช่เพียงเปลี่ยนรูปแบบ เพราะความหมายที่ให้กับความเป็นไทยจะไม่เหมือนกันในแต่ละช่วง บทบาทที่เปลี่ยนความหมายอาจแปลว่า บทบาทเปลี่ยนไป หรืออาจรวมถึงการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพราะความเป็นไทยไม่ได้แปลว่า รูปแบบ ไม่ได้หมายความว่า นับถือพุทธ ไม่ได้แปลว่า พูดภาษาไทยได้อย่างเดียว แต่ความเป็นไทยเกี่ยวข้องกับการมีบทบาทและการมีอำนาจบางอย่างด้วย การตีความความหมายอย่างนี้จะตรงกับความคิดของ Condominus ที่อธิบายถึงกระบวนการที่เรียกว่า Thai-isation ซึ่งหมายถึง การยกสถานะภาพทางสังคม ดังนั้น ในกรณีนี้ ก็คือ การศึกษาการเปลี่ยนเป็นไทยของคนปกากะญอ ว่าแสดงถึงการสร้างความหมายที่หลากหลายอย่างไร ในสถานการณ์และช่วงเวลาที่แตกต่างกัน และคนที่อยู่ในกลุ่มแตกต่างกัน คนจน ผู้หญิง ผู้ชาย คนที่เป็นผู้นำในสังคม เขาใช้กระบวนการเปลี่ยนเป็นไทยในความหมายที่แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งผู้ศึกษาก็สามารถนำเอาทฤษฎีของ Condominas มาตรวจสอบว่าการเปลี่ยนเป็นไทยหมายถึง เปลี่ยนสถานภาพทางสังคม เพียงเท่านั้นหรือ ดังนั้น กรณีศึกษาก็สามารถนำมาใช้ตรวจสอบทฤษฎีที่มองจากมุมเดียวได้ ถึงแม้ว่ากรณีศึกษาอาจจะไม่ได้สนใจวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎี แต่เมื่อมีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้วว่า Thai-isation หมายถึง การเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม ผู้ศึกษาต้องสนใจที่จะตรวจสอบว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นจริงหรือไม่ ตามที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ของกรณีศึกษาของเรา อาจตรงกันได้บ้างเฉพาะบางเงื่อนไข และต่างไปบ้างในอีกบางเงื่อนไข เพราะสถานการณ์ที่ศึกษาอาจซับซ้อนกว่านั้น ดังนั้น การมองความเป็นไทยในแง่สถานภาพอย่างเดียวก็น่าจะใช้ไม่ได้ทั้งหมด การตรวจสอบจะช่วยพัฒนาความรู้ ในเรื่องของการเปลี่ยนมาเป็นไทยเพิ่มมากขึ้น เพราะความรู้ไม่ใช่เป็นเรื่องของการการคิดใหม่ได้ทั้งหมด แต่เป็นเรื่องของการสะสมความรู้ ซึ่งต้องการการถกเถียง ตีความ วิพากษ์วิจารณ์ของสรุปเดิม และนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น (ดู บทความต่างๆ ใน Turton (ed.) 2000)

ในกรณีศึกษาชาวลื้อที่บ้านผานมในประเทศลาว ซึ่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองให้เป็นสินค้า ในตลาดการท่องเที่ยวที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีประเด็นอยู่ว่า ผู้ศึกษาจำเป็นต้องให้ชุดความหมายก่อนที่ผ้าพื้นเมืองจะถูกทำให้เป็นสินค้าหรือไม่ เพราะชุดความหมายเช่นนั้นอาจเป็นเพียงการให้ภาพตายตัวก็ได้ ดังนั้น ควรจะมองพัฒนาการของความหมายที่ผ่านมาในแต่ละช่วง ตั้งแต่ช่วงที่ชุมชนบ้านผานมอยู่ภายใต้รัฐราชาธิราช และภายใต้รัฐชาตินิยม ตลอดถึงช่วงหลังอาณานิคม ช่วงที่อยู่ภายใต้รัฐสังคมนิยม และภายใต้รัฐสังคมนิยม ในบริบทของโลกาภิวัตน์ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงการช่วงชิงความหมายในปัจจุบัน ในลักษณะที่ชาวบ้านนำเอาความหมายต่างๆ ที่อาจเคยมีอยู่ในอดีตกับความหมายที่สร้างใหม่ในปัจจุบันมาช่วงชิง และนำมาผลิตใหม่ ภายใต้การเปลี่ยนความหมายของวัฒนธรรมให้เป็นสินค้ามากขึ้น

กระบวนการในการติดป้ายอย่างตายตัว ก็ถือเป็นลักษณะหนึ่ง que เปลี่ยนให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างภาพเดี่ยว หรือภาพเชิงลบก็ได้ ตรงกับแนวความคิดเรื่องการบูชาสินค้า (Fetishism) ที่เกิดจากกระบวนการป็นน้ำเป็นตัว (Reification) ที่หมายถึงการเปลี่ยนภาพนามธรรมที่หลากหลายให้เหลือความหมายเดียวอย่างตายตัว ดังนั้น ภายใต้สถานการณ์ประจำวัน การติดป้ายให้กับวัฒนธรรมอย่างตายตัว จะมีผลทำให้คนสูญเสียความเป็นมนุษย์ เพราะต้องตกเป็นทาสของความหมายที่อยู่เบื้องหลังป้ายดังกล่าว ดังนั้น ชาวบ้านก็อาจจะรู้สึกต่อต้านขัดแย้งกับความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป ด้วยการสร้างความหมายที่แตกต่างกัน เพื่อการต่อสู้ดิ้นรนหรือต่อต้านกับกระแสต่างๆ ที่เข้ามาจากภายนอก

กระบวนการต่อสู้เหล่านี้ อาจจะเป็นการผลิตความหมายใหม่ จากความหมายเดิมที่เคยมีมา โดยนำมาเปลี่ยนความหมายใหม่ เช่น ชาวบ้านเอาเรื่องการบวชป่า มาผลิตความหมายใหม่ในกระบวนการต่อสู้ เพราะในด้านหนึ่งนั้น กระบวนการต่อสู้ ก็คือ การปฏิบัติการ (Practice) ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง คือ วาทกรรม ภายใต้สถานการณ์ของ Reification ในวาทกรรมของคนนั้นจะมีทั้ง การผลิตใหม่ การสร้างใหม่ และการเปลี่ยนความหมายใหม่ ซึ่งก็อาจนำภาพเก่าๆ มาใช้ก็ได้ แต่แปลความหมายใหม่ ดังนั้น ในเวทีของการดิ้นรนต่อสู้จะมีความหลากหลายและไม่ได้เป็นภาพเดี่ยวที่ตายตัว เพราะภาพเดียวจะทำให้คนเราต้องสูญเสียความเป็นมนุษย์ ขณะที่มนุษย์มักต้องการความหลากหลาย เพื่อจะทำให้คนเราปรับเปลี่ยนบทบาทได้หลายอย่าง ในการแสดงถึงความเป็นมนุษย์ ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความสามารถในการเรียนรู้

ในบริบทของชุมชนกับรัฐชาติและกระแสโลกาภิวัตน์ การต่อสู้ดิ้นรนอาจจะไม่หนักหนา เท่ากับคนในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล ที่ตกอยู่ในสภาพการณ์ของการสูญเสียความเป็นมนุษย์ แต่ในกรณีของชุมชนที่อยู่ใต้กระแสโลกาภิวัตน์ จะพบว่าชุมชนมักดิ้นรนต่อสู้ ด้วยการสร้างความเป็นท้องถิ่น (Localization) ขึ้นมาใหม่ เพราะภายใต้กระแสดังกล่าว ความหมายของชุมชนทั้งหมดจะถูกดึงให้หลุดลอยออกไปจากการควบคุมของคนท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาที่หลวงพระบางทั้ง 2 กรณี ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความเชื่อของท้องถิ่น เช่น ปู่เฒ่าและย่าเฒ่า ได้หลุดลอยไปจากการควบคุมของท้องถิ่น หรือในกรณีผ้าพื้นเมืองของชาวลื้อที่บ้านผานม ซึ่งเดิมเคยซื้อขายในท้องถิ่น แต่เมื่อตกไปอยู่ในตลาดสินค้าของนักท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ ผ้าพื้นเมืองก็ถูกตัดขาดออกไปจากการควบคุมของชาวบ้านผานม กลายเป็นสินค้าที่ไม่สังกัดท้องถิ่นอีกต่อไป เพราะหลุดไปจากบริบทของพื้นที่แล้ว ดังนั้น แม้คำที่บ้านผานมก็ไม่สนใจว่าจะขายที่เมืองไทย หรือที่ไหน ในกรณีเช่นนี้ ภาพตัวคนได้หลุดออกไปจากการควบคุมของท้องถิ่นแล้ว ส่วนคนท้องถิ่นจะดิ้นรนต่อสู้อย่างไรนั้นเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ของการสร้างความเป็นท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ ในกรณีศึกษา “ชาวลื้อที่บ้านผานม” พบว่า กระบวนการติดป้ายนั้นมีความลึกซึ้งและขัดแย้ง ซึ่งแสดงว่าชาวบ้านบางส่วนได้พยายามต่อสู้อยู่บ้างในรูปแบบที่หลากหลาย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปฏิบัติการของชาวบ้านนั้นมีความหลากหลาย ในกรณีศึกษาการอนุรักษ์ของชาวม้ง ปฏิบัติการที่แสดงถึงการต่อสู้ของชาวบ้านจึงไม่ได้หมายถึงแต่เพียงการทำนุบำรุงหรือการทำป่าชุมชน หากหมายรวมถึงระบบของการจัดการทรัพยากรทั้งหมด ทั้งในระดับชุมชนและปัจเจก สำหรับกรณีของชาว

มั่งกับผืนนั้น ปฏิบัติการของชาวบ้านจะเป็นเรื่องของการตอบได้กับการสร้างภาพด้านลบ ซึ่งมีลักษณะเป็น วากรรม ที่แสดงทั้งต่อคนภายในและคนภายนอกชุมชน ทำนองเดียวกับการศึกษาวากรรมของชาวปาเกอญูที่บ้านวัดจันทร์ของ Yoko Hayami (1998) ในกรณีดังกล่าว วากรรมจะมีนัยของการสร้างความหมาย หรือการผลิตความหมาย เพื่อสร้างความจริงในการกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ด้วยการนิยามความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ หรือปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจเดิม ในกรณีศึกษา“กะเหรี่ยงกับความเป็นไทย” ก็พบว่า ชาวปาเกอญูได้คืนรนต่อผู้สร้างผ่านวากรรม ด้วยการนิยามความหมายของความเป็นไทยใหม่เพื่อปรับความสัมพันธ์กับคนไทย

สำหรับกรณีศึกษาชาวม้งที่บ้านคอยบุยบนคอยสุเทพ ในประเด็นเกี่ยวกับ “ชาวม้งกับการอนุรักษ์” นั้น ก็แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านได้ปฏิบัติการคืนรนต่อผู้กับหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมป่าไม้ เพื่อต่อรองและช่วงชิงพื้นที่ของหมู่บ้านคอยบุย โดยกรมป่าไม้ก็พยายามที่จะกำหนดให้พื้นที่ของหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ป่า แต่ชาวบ้านก็ตอบโต้หรือพยายามหาทางเลือกในการใช้พื้นที่ ขณะที่คนภายนอกเห็นแต่เพียงว่าชาวบ้านปลูกลิ้นจี่ ซึ่งเป็นเพียงภาพสุดท้ายที่เราเห็น แต่กว่าจะมาเป็นสวนลิ้นจี่ ชาวบ้านได้ทดลองปลูกพืชอื่นๆ มาแล้ว สารพัด ที่คนภายนอกมองไม่เห็น เมื่อถูกบีบบังคับชาวบ้านก็ลองหันไปขายของ บางกลุ่มก็ลงมาซื้อที่ดินข้างล่างปลูกข้าว แต่ไม่ใช่ทุกคนสามารถเลือกหนทางเหล่านี้ได้เท่ากัน บางคนสามารถต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากร และเข้าถึงอำนาจได้มากกว่า ก็มีอิสระมากกว่าที่จะส่งลูกลงมาเรียนหนังสือในเมือง ลงมาซื้อพื้นที่ข้างล่าง และลงมาค้าขายได้ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นภาพของการคืนรนอย่างหลากหลายของคนม้งท่ามกลางแรงกดดันต่างๆ แต่พวกเขาก็พยายามแสวงหาทางเลือกตามที่เงื่อนไขของแต่ละคน การปลูกลิ้นจี่จึงเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งเท่านั้น ถ้ามีที่ดินอื่นที่ดีกว่า เขาก็ไม่ยึดติดลิ้นจี่ แต่ในสถานการณ์ที่ไม่มีทางเลือก การปลูกลิ้นจี่ก็เป็นทางเลือกหนึ่ง ซึ่งจะถือเป็นอนุรักษ์หรือไม่นั้นพวกเขาก็ไม่รู้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ยุทธวิธีของการคืนรนต่อผู้ของผู้คนมีความหลากหลาย ถ้ามีเงื่อนไขที่เหมาะสม พวกเขาจะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แต่เวลานี้คนภายนอกปิดทั้งเงื่อนไข ปิดทั้งโอกาส และปิดทั้งช่องทาง เมื่อถึงทางตันก็เกิดสภาพอย่างที่เราเห็น คือการทำสวนลิ้นจี่จำนวนมาก ซึ่งเป็นผลของการปิดเงื่อนไข และการคิดป่ายให้เป็นภาพตายตัว

7. บทส่งท้าย

กรณีศึกษาที่เน้นการวิจัยในภาคสนามนั้น ผู้วิจัยมักมีความสัมพันธ์กับผู้คนที่ลงไปวิจัยโดยตรงเป็นเวลานาน และยิ่งในปัจจุบันนี้ นักวิจัยจะให้ความสำคัญกับมุมมองและวากรรมของชาวบ้านมากขึ้น จนบางครั้งพอเห็นว่าเป็นคำพูดของชาวบ้าน นักวิจัยก็มักจะทึกทักเอามาเป็นคำตอบของการวิจัยเลย โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ทั้งๆ ที่คำพูดของชาวบ้านถือเป็นเพียงข้อมูลเท่านั้น งานวิจัยจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์อย่างมีสติ การให้ความสำคัญกับมุมมองของชาวบ้าน ไม่ได้หมายความว่านักวิจัยจะต้องเชื่อคำพูดชาวบ้านทุกอย่างทั้งหมด นักวิจัยยังต้องตั้งข้อสงสัยและตั้งคำถามกับตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่าจะใช้ข้อมูลอย่างไร ข้อมูลนั้นอยู่ตรงไหนในระบบคิดของเรา เพราะการทำงานในด้านการวิเคราะห์จะต้องเอา

จัดวางให้อยู่ในบริบทที่เป็นจริง ในบริบทของช่วงเวลานั้น ยุคนั้น ดังนั้น ข้อวิเคราะห์ของการวิจัยต้องมีการแยกแยะให้ชัดเจนว่า ภาพของผู้คนที่เราศึกษานั้นไม่ใช่มีลักษณะแบบเดียวกันหมด ข้อสังเกตครั้งนี้สำคัญมาก เพราะความเป็นตัวคนนั้นมีได้อย่างหลากหลาย แต่ทุกวันนี้บางคนจะมองทุกอย่างเป็นภาพตายตัว ตามที่ถูกคิดปายเอาไว้ ปัญหาของการวิจัยก็อยู่ตรงนี้ นักวิจัยต้องมีความเข้าใจในการจัดการกับข้อมูล ทั้ง 3 ขั้นตอน ทั้งในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการแจกแจงและแยกแยะข้อมูล ตลอดจนถึงการสังเคราะห์ข้อมูล

ทั้งนี้เพราะกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงความเป็นตัวตน ในบริบทของการถูกผลักให้กลายเป็นชายขอบนั้น มีความสลับซับซ้อนมหาศาล ผู้วิจัยต้องระบุถึงสถานการณ์หนึ่งหรือบริบทอย่างเจาะจงมากขึ้น ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น เพราะอาจจะไม่สามารถใช้บริบทหรือกรณีศึกษานั้น ไปอธิบายได้ครอบคลุมทั้งหมดทันที ดังตัวอย่างในกรณีศึกษาการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์นิกาย Seven-Day Adventist ของชาวโอกินาวา ซึ่งถือว่าเป็นพวกชายขอบในสังคมญี่ปุ่น แต่ในช่วงที่ผ่านมาคนโอกินาวาพยายามจะเปลี่ยนไปนับถือนิกายนี้ เพราะพวกเขามองว่าเป็นศาสนาที่เป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย พร้อมทั้งแยกแยะพวกเขาออกจากคนญี่ปุ่นทั่วไป ซึ่งมักนับถือศาสนาชินโต ชาวโอกินาวาไม่คิดว่าพวกเขาเป็นคนญี่ปุ่น เพราะในสถานะดังกล่าว พวกเขาจะถูกมองว่ามีสถานภาพต่ำด้อยมากในสังคมญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าพวกเขาจะทำตัวให้เป็นญี่ปุ่นมากที่สุดก็เพียงใดก็ตาม คนญี่ปุ่นก็ยังมองว่าเป็นโอกินาวาอยู่ดี ถ้ามองจากสายตาของคนภายนอก การที่ชาวโอกินาวาเปลี่ยนไปนับถือศาสนาที่ไม่ใช่ศาสนาของชาวญี่ปุ่น ก็เป็นช่องทางหนึ่ง ที่เป็นทั้งการทำทาบอำนาจ และเป็นการต่อสู้กับสถานภาพที่ต่ำด้อยนั้น

แต่จะเห็นได้ว่า กระบวนการเปลี่ยนศาสนาดังกล่าวนั้นมีนัย 2 ด้าน ในด้านหนึ่งนั้น การไปนับถือศาสนา คริสต์นิกาย Seven-Day Adventist ถือเป็นการเปลี่ยนไปตามกระแสโลกวิวัฒน์ ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการต่อสู้เพื่อแสดงตัวตนของท้องถิ่นด้วย ซึ่งแสดงว่าปฏิบัติการของชาวโอกินาวานั้น ผสมผสานกระบวนการที่ขัดแย้งกันได้ ในบริบทที่ไม่สามารถผลิตซ้ำวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ เพราะถูกชาวญี่ปุ่นครอบงำหมดแล้ว ดังนั้น การศึกษากลุ่มชน กลุ่มเล็กกลุ่มน้อยต่างๆ แม้จะดูไม่สำคัญนัก แต่เมื่อวิเคราะห์ภายใต้บริบทที่ชัดเจนแล้ว ก็ช่วยสร้างความเข้าใจให้กับกระบวนการที่เกิดขึ้นระดับโลกได้เช่นกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องมีจินตนาการ ด้วยการมองภาพรวมของสังคมที่ศึกษา ภายใต้บริบทที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น

สิ่งที่ปัญหามากที่สุดปัญหาหนึ่งในสังคมไทย ก็คือ การให้ความสำคัญกับความกลมกลืนกันของความคิดอย่างมาก และมองความขัดแย้งแต่ในแง่ลบ เพราะมักจะคิดว่าเป็นความวุ่นวาย เป็นความไม่ดี และสร้างปัญหา แต่มักจะมองไม่เห็นว่ ในอีกด้านหนึ่งนั้น ความขัดแย้งจะมีนัยสำคัญ ในการศึกษาวิจัยสังคมที่อยู่ท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลง เพราะสังคมนั้นกำลังจะสร้างมาตรฐานทางศีลธรรมใหม่ หรือกำลังจะสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ผู้คนก็มักจะมีความเห็นที่ไม่ตรงกันหรือเห็นสอดคล้องกันทั้งหมด จึงต้องอาศัยการโต้เถียงกัน เพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ที่จริงแล้วในทุกๆ มิติก็มีเรื่องของความขัดแย้งต่างๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา ความขัดแย้งจึงเป็นวิธีการของสังคม ที่ต้องการจะหากฎเกณฑ์ใหม่ ซึ่งไม่ใช่การก่อให้เกิดปัญหา เพราะแน่นอนว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนไป ไม่สามารถจะใช้หลักการเดิมในการแก้ปัญหา ก็จะต้องมีการ

แสดงความแตกต่างขึ้นมา เพื่อที่จะได้ปรับเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ดังนั้น ปัญหาของงานวิจัย ถ้าเราใช้มุมมองแบบกลมกลืน หรือการเน้นความกลมกลืนอยู่ตลอดเวลา อาจทำให้เรามองไม่เห็นปัญหาบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเป็นชายขอบ ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้งต่างๆ มากมาย เพราะฉะนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นมิติหนึ่ง ในการนำมาวิเคราะห์กระบวนการและแนวความคิด หรือเงื่อนไขต่างๆ

การวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องผูกพันกับประเด็นปัญหาที่ศึกษาอย่างจริงจัง จะมีลักษณะเป็นการวิจัยแบบปฏิบัติการ (Action Research) แต่ในบางกรณีอาจจะไม่สามารถจะทำวิจัยเช่นนั้นได้ในทุกๆ กรณี การวิจัยแบบวิชาการในกรณีของการวิจัยในระดับปริญญาโท อาจเป็นเพียงงานวิจัยในระดับของการสังเกตการณ์เท่านั้น เพราะไม่สามารถมีความผูกพันกับชุมชนที่ศึกษาได้อย่างจริงจัง แต่ไม่ได้หมายความว่า งานศึกษาวิจัยในระดับปริญญาโทไม่สำคัญ หรือไม่มีน้ำหนัก ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่า ผู้ศึกษาวางน้ำหนักและเป้าหมายของการวิจัยอยู่ในระดับไหน ถ้าหากผู้วิจัยพัวพันกับชุมชนที่ศึกษามากเกินไปแล้วไม่สามารถทำงานได้จริง ก็อาจจะรู้สึกผิดหวัง ขึ้นอยู่ที่ว่าเราคาดหวังไว้แค่ไหน ดังนั้น จะต้องวางจุดหมายให้เหมาะสมกับความเป็นไปได้ของความสามารถของเราในงานระดับนี้ ที่จริงแล้วถ้าผู้ศึกษามีความเข้าใจประเด็นปัญหาดี ก็สามารถนำสิ่งที่เรารู้เรื่องนี้ไปบอกกับผู้คน หรือไปสื่อสารกับชุมชนได้มากขึ้น เพื่อจะได้รู้ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับพวกเขาเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไรบ้าง แต่ก็มีปัญหาอยู่เช่นกันว่า ผู้คนในชุมชนนั้น มีหลายกลุ่มแตกต่างกันไป ผู้วิจัยก็ต้องระมัดระวังพอสมควร ในการนำเสนอสิ่งที่รู้กับผู้คนต่างๆ ด้วย เพราะจะมีผลแตกต่างกันมาก ซึ่งก็ยุ่งยากซับซ้อนอยู่มาก

แท้จริงแล้วจะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยนั้นจะเริ่มที่จุดไหนก็ตาม จะมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกันทั้งหมด ถ้าผู้ศึกษาสามารถโยงใยแนวความคิดต่างๆ เข้ามาใช้ได้ สำหรับกรณีศึกษาต่างๆ ที่ร่วมอยู่ในโครงการนี้ จึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ จากจุดเริ่มต้นนี้ ถ้าเราสามารถเชื่อมโยงโยงกันได้ในทุกๆ กรณี ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องถามว่าควรเริ่มต้นที่จุดไหน เพราะไม่ว่าจะเริ่มต้นที่จุดไหนก็ตาม เราจะสามารถมองเห็นภาพรวมได้ทั้งหมด ตามนัยดังกล่าว การวิจัยในแนวนี้นี้ไม่สามารถศึกษาเพียงคนเดียวได้ แต่ต้องศึกษาเป็นเครือข่าย เพราะจะทำให้ผู้ที่อยู่ในกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภาคสนาม และนำมาเปรียบเทียบกับประสบการณ์สนามแบบอื่นๆ โดยอาศัยแนวความคิดหรือความคิดร่วมกันบางอย่างมาช่วยตีความ และให้ความหมาย หรือทำความเข้าใจร่วมกัน โดยอาศัยการไตร่ตรองสะท้อนความคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ก็จะให้เห็นเป็นภาพของประเด็นที่ศึกษาค่อยๆ สมบูรณ์มากขึ้น

การศึกษาวิจัยแบบเครือข่ายจะเป็นเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในวงกว้าง ซึ่งถือเป็นกิจกรรมสำคัญของชุมชนทางวิชาการ ที่จะช่วยให้สังคมมีปัญญาและเคลื่อนไหวไปอย่างมีสติ ไม่ใช่เคลื่อนไหวไปอย่างไร้ทิศทางอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในปัจจุบันนี้ ประเด็นก็คือ เราจะใช้เวทีเช่นนี้เพื่อการเสนอความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีหัวใจได้อย่างไร หมายถึงการถกเถียงที่คำนึงถึงชีวิตของผู้คนต่างๆ โดยไม่ใช่ว่าคำนึงถึงแต่คนเก่ง ที่มักจะใช้ปัญญาไปข่มคนอื่น ซึ่งก็ถือเป็นการครอบงำด้วยปัญญาอย่างหนึ่ง ดังนั้น ผู้ศึกษาต้องมีเสรีภาพในการเสนอแนะความคิดเห็นต่างๆ ได้ ตามที่เราได้ไปศึกษามา และก็ต้องชี้ว่าเป็นความรู้ได้อย่างไร ถ้าเราบอกไม่ได้ว่า สิ่งที่เราศึกษามานั้นเป็นความรู้ได้อย่างไร ก็คงจะไม่สามารถผลักดันให้สังคมมีปัญญาได้ ทั้งนี้ผู้

ศึกษาจะต้องตอบคำถามเหล่านี้ให้ได้เสียก่อน และที่สำคัญการเป็นผู้มีสติปัญญาต้องไม่ยอมจำนนต่อความคิดครอบงำต่างๆ

การวิจัยแบบเครือข่ายนั้นมักจะสร้างผลกระทบอย่างกว้างขวาง ในแง่ที่ว่ามีทั้งนโยบายและข้อเสนอเชิงนโยบาย สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายหมายถึง ข้อเสนอที่ชัดเจนในด้านนโยบายที่ควรจะต้องทำอย่างไรอย่างเป็นรูปธรรมอย่างไร ส่วนนโยบายหมายความว่า การค้นพบแนวความคิดใหม่ๆ ที่ช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนทิศทางของนโยบายต่างๆ ในลักษณะของการปรับเปลี่ยนทั้งกระบวนการทัศน์ วิธีคิด และมุมมองต่างๆ ดังนั้น ผลการศึกษาที่เราค้นพบ น่าจะพลิกมุมมอง หรือเปลี่ยนให้คิดไปอย่างอื่น อย่างที่ไม่เคยคิดหรือเคยมองมาก่อน ซึ่งจะเปิดมุมมองให้หลากหลาย โดยไม่ยึดติดอยู่กับมุมมองเดิมๆ ที่เป็นเสมือนเส้นผมบังภูเขายู่ตลอดเวลา นโยบายที่สำคัญที่สุด ก็คือ จะทำอะไรหรือผลักดันอย่างไรเพื่อให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจบนพื้นฐานของปัญญา หรือมองปัญหาอย่างมีสติ แต่ปัญหาของสังคมไทยขณะนี้ ก็คือ เราปล่อยให้วาทกรรมบางอย่างที่ถูกสร้างขึ้นมาครอบงำ ดังนั้น การวิจัยแบบเครือข่าย ที่ลงไปศึกษาจากภาคสนามโดยตรง น่าจะมีส่วนช่วยพัฒนาสติปัญญา ให้เป็นสติปัญญาของสาธารณะ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงกันในสังคมให้มากขึ้น ซึ่งก็จะเป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยให้สังคมสามารถหลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิดที่ตายตัว

บรรณานุกรม

- นฤพนธ์ คิ้ววิเศษ (2545) “ข้อพิจารณาเรื่องความเป็นชายชอบกับการศึกษาวัฒนธรรม” ใน: ปรีดา เฉลิม
เผ่า กอนันตกุล (บก.) ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย (หน้า 1-35) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษย
วิทยาสิรินธร
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บก.) (2545) ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษย
วิทยาสิรินธร
- สุริชัย หวันแก้ว (2544) กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ (Marginalization) กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยแห่งชาติ
อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2543ก) “พื้นที่ในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์” สังคมศาสตร์ 12 (2): 65-101
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2543ข) รายงานการวิจัยเรื่องอัตลักษณ์ (Identity): การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนว
คิด กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยแห่งชาติ
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) “ความเป็นชาติพันธุ์” ใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม เชียงใหม่: ภาคว
ชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- Appadurai, Arjun (1986) **The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective.**
Cambridge: Cambridge University Press.
- Chayanov, Alexander V. (1966) **The Theory of Peasant Economy.** Wisconsin: The
University of Wisconsin Press.
- Condominas, Georges (1990) **From Lawa to Mon, From Saa to Thai: Historical and
Anthropological Aspects of Southeast Asian Social Spaces.** (Gehan Wijayewardene
(ed.) Canberra: Australian National University, Research School of Pacific Studies,
Department of Anthropology.
- Durkheim, Emile (1965) **The Elementary Forms of Religious Life.** (1st Published 1915).
New York: The Free Press.
- Evans, Grant (1998) **The Politics of Ritual and Remembrance: Laos since 1975.** Honolulu:
University of Hawaii Press.

- Foucault, Michel (1965) **Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason**. New York: Random House.
- Hayami, Y (1998) "Internal and External Discourse of Communalism, tradition and Environment: Minority Claims on Forest in the Northern Hills of Thailand," **Southeast Asian Studies** (Kyoto) 35(3): 558-579
- Leach, Edmund R. (1968) **Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure**. (1st Published 1954). Boston: Beacon Press.
- Malinowski, Bronislaw (1961) **Argonaut of the Western Pacific**. (1st Published 1922). New York: Dutton.
- Mills, C. Wright (1959) **The Sociological Imagination**. New York: Oxford University Press.
- Moore, Donald S. (1993) "Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highlands: Political Ecology, Ethnography and Peasant Resource Struggles," **Economic Geography** 69 (4) : 380-401
- Radcliffe-Brown, Alfred R. (1964) **The Andaman Islanders**. (1st Published 1922). New York: The Free Press.
- Rosaldo, Renato (1980) **Ilongot Head Hunting 1883-1974: A Study in Society and History**. Stanford, California: Stanford University Press.
- Tanabe, Shigeharu and Charles F. Keyes (eds.) 2002 **Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos**. London: RoutledgeCurzon.
- Turton, Andrew (ed.) (2000) **Savagery and Civility: Social Identity in the Thai State**. Richmond, Surrey: Curzon Press.

การนำเสนอความเป็นตัวตนของผู้ให้บริการ ในสถานบันเทิงบาร์เบียร์ จังหวัดเชียงใหม่

โสภิตา วีรกุลเทวัญ

บทนำ

การสร้างภาพความเป็นหญิงโสเภณีเกิดขึ้นผ่านการให้ความหมายในหลากหลายมุมมอง เช่น มุมมองทางด้านศีลธรรม การเขียนทางกฎหมาย จนกระทั่งถึงการใช้อำนาจของความรู้สมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่โรคเอดส์แพร่ระบาดไปอย่างรวดเร็ว ผู้ให้บริการถูกสถาปนาจากวงการแพทย์ดังเช่นที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวไว้ว่า "หญิงโสเภณีเป็นกลุ่มที่ให้อันตรายต่อการขยายพันธุ์ของเอดส์ในประเทศไทย (แพทย์สภาสาร, 2534: 22 อ้างจากนิตยา, 2538: 3)

เหล่านี้นำมาสร้างภาพโสเภณีในเชิงลบ ทั้งที่เป็นการดูถูกเหยียดหยาม การกีดกันออกจากกลุ่ม และการประทับตราจากสังคมทั่วไป น้ำเสียงในลักษณะนี้ปรากฏสู่สาธารณะปะปนกับการมองโสเภณีในฐานะของกลุ่มคนที่ต้องได้รับการช่วยเหลือให้พ้นจากสถานภาพดังกล่าว ด้วยเงื่อนไขเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้พวกเขาไม่กล้าเปล่งเสียงในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่มีศักดิ์ศรีเทียบเคียงกับคนทั่วไป ในขณะที่เดียวกันเสียงของพวกเขาก็ไม่ได้รับความสนใจในการรับฟังอย่างแท้จริง สถานการณ์ดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการเบียดขับให้โสเภณีกลายเป็นบุคคลชายขอบของความเป็นหญิง

ที่ผ่านมาได้มีความพยายามศึกษาและทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่พวกเขาประพฤติปฏิบัตินอกกฎเกณฑ์ของสังคม งานส่วนหนึ่งอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านมุมมองทางโครงสร้าง โดยเสนอว่า การค้าประเวณีเป็นผลพวงจากการพัฒนาประเทศที่ผิดแนวทางทำให้ชุมชนชนบทล่มสลาย (ยศ, 2535) และการขายบริการทางเพศเป็นหนทางดำรงอยู่ของครอบครัวที่ยากจนในชนบท และยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญให้กับภาคการค้าระหว่างประเทศ โดยมีลูกสาวเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญซึ่งถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินไปหล่อเลี้ยงการเติบโตของเมือง (Pasuk, 1982) นอกจากนี้ยังมีงานที่เพิ่มเติมมุมมองในโครงสร้างความสัมพันธ์หญิงชาย โดยเสนอว่า การเติบโตของโสเภณีเป็นเครื่องแสดงถึงความตกต่ำทางฐานะของผู้หญิงไทย ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการที่สังคมปิดโอกาสและเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงในหน้าที่การงาน (ศิริพร, 2527)

งานศึกษาอีกจำนวนหนึ่งได้พยายามมองจากจุดยืนของผู้หญิงที่เป็นผู้ถูกศึกษา งานเหล่านี้มีค่อนข้างจำกัด ได้แก่ งานของสุสิมาน นฤมล (2530) ที่อธิบายถึงการขัดเกลาในเชิงวิชาชีพของ

หมอนวด ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้ผู้หญิงยอมรับการขายบริการทางเพศ และเสนอว่า การกระทำตัวเป็นแม่และลูกสาวที่ดีโดยการสูญเสียเงินทองให้ครอบครัวทำให้ผู้หญิงที่ขายบริการอยู่ในสังคมท่ามกลางการถูกประณามได้ นอกจากนี้ยังได้มีการอธิบายถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะทางภาคเหนือที่คาดหวังบทบาทของลูกสาวในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดของครอบครัว ซึ่งภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราและการบริโภคนิยมทำให้การค้าประเวณีเป็นทางเลือกที่ถูกบังคับสำหรับชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงไม่ได้ให้ความหมายต่ออาชีพการค้าประเวณีไปในทางที่รังเกียจ แต่สิ่งที่ชุมชนรังเกียจก็คือการนำลักษณะความประพฤติในเรื่องเพศที่ไม่เหมาะสมมาแสดงให้เห็นในชุมชน (นิวัตร, 2540) การตั้งคำถามหลัก ๆ ของงานศึกษาที่ผ่านมาได้พยายามตอบปัญหาสำคัญในด้านที่เป็นสาเหตุ (cause) และพยายามอธิบายเหตุผล (reason) ของผู้หญิงต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องกับบริการทางเพศ

สำหรับงานศึกษาครั้งนี้ไม่ได้มองว่า ผู้หญิงที่ขายบริการทางเพศเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนหรือผิดปกติ เนื่องจากการมองปรากฏการณ์ของผู้หญิงที่มีเพศสัมพันธ์เพื่อการค้าว่าเป็นปัญหาในสังคมก็ดี หรือการมองว่า พวกเขาเป็นเพียงเหยื่อที่ยอมจำนนต่อภาวะการเป็นโสเภณีอย่างสงวนบาปก็ตาม ก็ดีนั้น เป็นการมองที่พวกเขาไม่ได้เป็นผู้กระทำทางสังคม (social actors) กล่าวคือ เป็นการตัดสินการกระทำของผู้หญิงโดยปราศจากการวิเคราะห์ถึงการรับรู้ การตีความของผู้หญิงต่อการกระทำดังกล่าว การรับรู้ของผู้หญิงมีองค์ประกอบหลายด้าน เช่น การรับรู้เกี่ยวกับโลก ตนเองและความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนความเป็นหญิงชายและความคิดต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเซ็กส์ (Ortner and Whitehead, 1996: 5) อีกทั้งยังมองไม่เห็นศักยภาพและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการทางเพศ

ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ผู้ศึกษาปฏิเสธข้อเท็จจริงที่ว่า มีการเอารัดเอาเปรียบทางเพศหรือการขูดรีดในกระบวนการค้าประเวณี อีกทั้งผู้ศึกษาก็ไม่ได้สนับสนุนการค้าประเวณีให้ดำรงอยู่ต่อไป หากแต่ต้องการทำความเข้าใจความคิดของผู้หญิงที่เข้าไปอยู่ในสถานการณ์ของการขายบริการทางเพศในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความรู้สึก เหตุผลดำรงอยู่อย่างปะปนกัน และต้องการขจัดอคติในการมองผู้หญิงขายบริการ รวมทั้งเปิดพื้นที่ทางสังคมให้พวกเขาได้แสดงความคิดเห็น และความหมายต่อตนเอง ตราบเท่าที่ยังไม่มีนโยบายและมาตรการในเชิงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ยอมรับและให้ความเป็นธรรมต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์หญิงและชายอย่างเท่าเทียม

ในโลกของการค้าประเวณีมีความหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่องอาบอบนวด คาราโอเกะ ตลอดจนการค้าประเวณีแบบแอบแฝงในรูปแบบต่าง ๆ แม้ภาพโดยรวมดู

เหมือนจะมีลักษณะร่วมคือ การซื้อขายบริการทางเพศ แต่สถานการณ์และขั้นตอนของความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับลูกค้า ตลอดจนลักษณะของลูกค้านั้นก็มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก ในงานศึกษานี้ให้ความสนใจกับผู้หญิงที่ทำงานในสถานบริการ “บาร์เบียร์” เนื่องจากบาร์เบียร์มีลักษณะเฉพาะคือเป็นสถานบันเทิงที่มีลูกค้าชาวตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงบริการกับลูกค้าชายมีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องนอกเหนือจากการซื้อขายบริการทางเพศชั่วคราว

ที่ผ่านมา มีงานศึกษาที่ให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างหญิงบริการชาวไทยกับลูกค้าชาวตะวันตกหรือนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่เดินทางมาพักผ่อนในประเทศไทย เช่น งานของ Eric Cohen (1986) เขาเสนอว่า เซ็กส์ทัวร์ในภาพกว้างอาจอธิบายได้ว่าผู้หญิงเป็นผู้ที่ถูกขูดรีดทางเพศ แต่ในระดับปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกรณีของหญิงบริการกับลูกค้าชาวต่างชาตินั้น ผู้หญิงกลับเป็นฝ่ายขูดรีดชาวต่างชาติ กล่าวคือ ฝ่ายที่ดูเหมือนเป็นฝ่ายที่มีเงิน มีเสรีภาพและมีอำนาจเหนือฝ่ายหญิง กลับต้องเป็นผู้ที่พึ่งพาผู้หญิงไทยที่ดูผิวเผินแล้วเป็นฝ่ายที่อ่อนแอและเป็นผู้ที่ต้องยอมจำนน เนื่องจากเมื่อกลับประเทศแล้วฝ่ายชายกลายเป็นคนที่เต็มไปด้วยความหูดู้อึดแอ่และช่วงสถานการณ์นี้เองที่ผู้หญิงซึ่งมีแรงหนุนจากคนกลางที่รับจ้างเขียนและแปลจดหมายได้กลับกลายเป็นฝ่ายขูดรีดฝ่ายชายแทน

Odzer (1994) เสนอมุมมองใกล้เคียงกับ Cohen ในประเด็นที่ว่าอุตสาหกรรมบริการทางเพศนั้นเปิดทางเลือกและโอกาสที่ทำให้ผู้หญิงมีอิสระจากการพึ่งพาได้มากกว่าช่องทางอื่น ๆ และยังส่งผลให้สถานภาพผู้หญิงมีเสรีภาพในการแสดงออกมากกว่าบทบาทที่ควบคุมผู้หญิงตามบรรทัดฐานทางเพศในสังคมไทย ขณะที่ยกหนึ่งในหนังสือเรื่อง Hello My big big honey ! โดย ยศ สันตสมบัติ (1994) ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้หญิงพยายามมองหาคู่ เนื่องจากพวกเธออายุมากขึ้นก็ไม่สามารถทำการค้าประเวณีได้ต่อไป ทางเลือกของผู้หญิงจึงอยู่ที่การพยายามเก็บเงินให้มากที่สุดซึ่งทางเลือกนี้ยากยิ่งกว่าการพยายามหาใครสักคนหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนทั้งทางด้านการเงินและความมั่นคงในชีวิต ผู้ชายไทยที่พวกเธอจะมีโอกาสแต่งงานด้วยก็คงจะเป็นไปได้เพียงแค่คนขับรถแท็กซี่หรือกรรมกรซึ่งดูเหมือนจะเป็นภาระมากกว่าการเป็นแรงสนับสนุน สิ่งที่อยู่ใต้อาณัติของผู้หญิงตลอดเวลาคือการหาใครสักคนมาเป็นผู้ค้าเงินและเป้าหมายนั้นอยู่ที่ชาวต่างชาตินั่นเอง

งานวิจัยที่ผ่านมาปูพื้นฐานไปสู่ประเด็นที่น่าสนใจศึกษาในกระบวนการนำเสนอตัวตนของผู้หญิงที่ทำงานบาร์เบียร์ ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีของผู้หญิงในการจัดการต่อสถานการณ์ที่เผชิญหน้ากับลูกค้าต่างชาติ กระบวนการดังกล่าวเป็นการพยายามดิ้นรนเอาชีวิตรอดของผู้หญิง คำถามในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ผู้หญิงมีวิธีคิดและการแสดงออกในการเผชิญหน้ากับลูกค้าอย่างไร และผู้หญิงมี

ความเป็นตัวตนได้หรือไม่ในสถานการณ์ที่เรานำเพศมาเป็นสินค้า นอกจากนี้การนำเสนอตัวตนของผู้หญิงมีส่วนในการปรับความสัมพันธ์กับลูกค้าอย่างไร

ในการศึกษานี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นตัวตนในยุคหลังทันสมัย แนวคิดนี้ตั้งคำถามต่อการครอบงำในเชิงโครงสร้างอย่างเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังเผยให้เห็นถึงโฉมหน้าของอำนาจที่แตกต่างไปจากเดิม แนวคิดดังกล่าวนี้ช่วยในการตั้งคำถามใหม่ ๆ ที่มองเห็นถึงศักยภาพของตัวตนในการตอบโต้ต่อการใช้อำนาจในรูปแบบต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ตัวตนได้มีพื้นที่ในการพูด เพื่อให้สังคมยอมรับในความแตกต่างและสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ แนวคิดนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อมุมมองเรื่องการค้าประเวณีของนักสตรีนิยมยุคหลังทันสมัยในช่วงทศวรรษ 1990 เช่น แนวคิดของ Shannon Bell (1994) ,Wendy Chapkis (1997) ,Kempadoo and Doezema (1998) ซึ่งเสนอให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงในการเป็นฝ่ายใช้อำนาจในบริบทของการค้าประเวณี รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงการสร้างความเป็นตัวตนใหม่ของผู้หญิงซึ่งมีนัยยะของการตอบโต้ต่อคำอธิบายแบบเบ็ดเสร็จที่วาดภาพให้ผู้หญิงต้องกลายเป็นเหยื่ออย่างสมบูรณ์ภายใต้การใช้อำนาจของผู้ชาย

ในงานศึกษานี้ ผู้ศึกษาประยุกต์แนวคิดในเรื่อง ตัวตนของบุคคล (personal agency) ของ Kempadoo ซึ่งการวิเคราะห์แนวนี้นับผู้หญิงบริการทางเพศในฐานะที่เป็นผู้กระทำ (actors) และเป็นบุคคลซึ่งสามารถตัดสินใจและสร้างทางเลือกอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังใช้แนวคิดของ Chapkis ที่เสนอว่า โสเภณีไม่จำเป็นต้องถูกกดขี่เป็นเพียงแค่วัตถุที่ถูกกระทำในปฏิบัติการทางเพศของผู้ชาย และในทางกลับกัน อาจทำความเข้าใจโสเภณีในฐานะที่เป็นพื้นที่หนึ่งของตัวตนที่ผู้ให้บริการทางเพศเป็นฝ่ายกระทำต่อกฎเกณฑ์ในเรื่องเพศที่ปรากฏอยู่

ผู้ศึกษาต้องการวิเคราะห์การนำเสนอตัวตนของผู้หญิงที่ทำงานในบาร์เบียร์โดยใช้แนวคิดเรื่อง The Art of Impression Management ของ Erving Goffman (1972) เพื่อทำความเข้าใจวิธีคิดและการแสดงออกของผู้หญิงในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าประเวณี เนื่องจากวิธีการศึกษาตามแนวทางนี้ให้ความสำคัญต่อตัวตนในการตีความต่อโลก โดยตัวตందังกล่าวนั้นมีความหลากหลาย เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และแสดงออกผ่านการกระทำและปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ กับบุคคลอื่น นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามในการตอบโต้ของผู้หญิงต่อโดยการใช้เท็กซ์ของตนเป็นเครื่องมือเมื่อเจตจำนงของชีวิตเข้าสู่สถานการณ์ที่เผชิญกับภาวะอับตัน

ขอบเขตในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นการศึกษา กระบวนการนำเสนอตัวตนของผู้หญิงที่ทำงานในบาร์เบียร์ เหตุผลที่เลือกผู้หญิงบาร์เบียร์แทนที่จะเป็นผู้หญิงบริการกลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากบาร์เบียร์มีลักษณะเฉพาะที่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและลูกค้าชาวตะวันตกเป็นการปฏิสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม นอกจากนี้การบริหารจัดการองค์กรบาร์เบียร์ยังมีลักษณะที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้บริการเป็นผู้เสนอขายบริการทางเพศด้วยตนเอง โดยบาร์เบียร์ไม่มีพนักงานที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการขายบริการระหว่างผู้หญิงกับลูกค้าทำให้ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายแสดงตัวตนอย่างเต็มที่ในการปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าที่มาใช้บริการ ส่วนที่สอง เป็นการศึกษา ประสิทธิภาพของผู้หญิงเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงการรับรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิติความสัมพันธ์หญิงชาย ที่ผู้หญิงเผชิญมาเพื่อทำความเข้าใจคลังความรู้ (Stock of knowledge) ของผู้หญิงในมิติดังกล่าว

สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในบางระดับ โดยการเข้าไปปรากฏตัวที่บาร์เบียร์ในหลากหลายสถานภาพ ได้แก่ สถานภาพของนักเที่ยว ,ผู้สอนการใช้ภาษาอังกฤษ ,เป็นพนักงานนั่งดื่ม และพนักงานผสมเครื่องดื่ม ใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยเปิดเผยสถานภาพว่า ผู้ศึกษากำลังเรียนอยู่และสนใจชีวิต ประสิทธิภาพการต่อสู้ของผู้หญิงที่ทำงานกลางคืน

ตลอดระยะเวลาของการศึกษา ผู้ศึกษาพยายามที่จะใช้เวลาในการเข้าไปอยู่ในโลกของผู้หญิงทั้งช่วงเวลาทำงานและนอกเหนือจากเวลาทำงานในสถานการบริการเพื่อทำความเข้าใจมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของพวกเธอ เช่น การทำอาหารกลางวันรับประทานร่วมกัน การจัดงานเลี้ยงฉลองในโอกาสต่าง ๆ นอกสถานที่ทำงาน การทำหน้าที่เป็นตัวกลางช่วยเหลือเรื่องภาษาระหว่างผู้หญิงกับลูกค้า เพื่อให้เห็นถึงหัวข้อสนทนา การบอกเล่าเรื่องราวชีวิต เหตุการณ์ที่พบเจอ ตลอดจนความทุกข์หรือวิธีการปรึกษาหารือในกลุ่มผู้หญิง

ปุมหลังของผู้หญิงบาร์เบียร์

ปุมหลังของผู้หญิงบาร์เบียร์ทั้งหมด กล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่อยู่ชายขอบของสังคมภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยม ที่ส่งผลกระทบต่องานผู้หญิงและผู้ขายในชุมชนชนบท แต่ทางเลือกของผู้หญิงชายแตกต่างกันไป เส้นทางชีวิตของผู้หญิงกลุ่มเดินหน้าไปยังโลกการค้าประเวณีแบบต่าง ๆ ผู้หญิงในกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ผ่านการดิ้นรนเอาชีวิตรอดด้วยการทำงานหลากหลายรูปแบบในฐานะของแรงงานรับจ้างมาแล้ว แต่ดูเหมือนหนทางเหล่านั้นไม่ทำให้ผู้หญิงก้าวไปพ้นจากความเป็นคนขายขอบทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันผู้หญิงยังคงต้องเป็นฝ่ายแบกรับภาระทางวัฒนธรรมของความเป็นผู้หญิง ในฐานะของความเป็นแม่ ดังเช่นที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่หย่าร้าง เธอและครอบครัวของฝ่ายหญิงเป็นผู้รับผิดชอบดูแลลูก แรงผลักดันสำคัญที่ทำให้

ผู้หญิงตัดสินใจเปลี่ยนพื้นที่การต่อสู้ภายใต้ความเป็นผู้หญิงดีมาสู่ความเป็นหญิงคนชั่วคือความล้มเหลวจากความสัมพันธ์แบบผิวเมียและภาวะทางวัฒนธรรมที่ต้องรับผิดชอบเศรษฐกิจของครอบครัวในฐานะของความเป็นแม่และความเป็นลูกสาว

ลักษณะเฉพาะของ “ความเป็นบาร์เบียร์”

เป็นรูปแบบหนึ่งของการค้าประเวณีแบบแฝงที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและลูกค้าไม่ได้ขายบริการ “การมีเพศสัมพันธ์” อย่างตรงไปตรงมาเหมือนชอง อาบอบนวด แต่เป็นการนั่งดื่มเหล้า พูดคุย และทำยลสุดอาจลงเอยที่การค้าประเวณีหรือไม่ขึ้นอยู่กับการตกลงระหว่างผู้หญิงและลูกค้า นอกจากนี้ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ ซึ่งอาจจัดอยู่ในประเภทหนึ่งของเซ็กส์ทัวร์ กล่าวคือเป็นการเดินทางของนักท่องเที่ยวรายบุคคล ซึ่งมีทั้งนักท่องเที่ยวที่มุ่งมาเพื่อมาซื้อบริการผู้หญิงไทย และนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้มุ่งการซื้อบริการทางเพศโดยตรงแต่ใช้บริการผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของการเดินทาง ทำให้เกิดช่องว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ผู้หญิงจะต้องสังสรรค์ทักษะความรู้ในการแยกแยะและประเมินลูกค้า

ด้วยความแตกต่างทางด้านภาษาและวัฒนธรรม รวมทั้งเงื่อนไขการทำงานที่การขายบริการทางเพศเป็นข้อตกลงระหว่างหญิงบาร์เบียร์กับลูกค้า ดังนั้นผู้หญิงจำเป็นจะต้อง “เลือก” ลูกค้าโดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ เพราะการออกไปกับลูกค้าซึ่งมีทั้งความเสี่ยง กล่าวคือเสี่ยงที่จะได้รับอันตราย เสี่ยงที่จะไม่จ่ายค่าตัว โดยที่ผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะมาเรียกร้องความรับผิดชอบจากเจ้าของบาร์แต่อย่างใด ในอีกด้านหนึ่ง การออกไปกับลูกค้าที่ดีเป็น “โอกาส” ที่มีความหมายกว้างขวางมาก นับตั้งแต่การได้รับคำตอบแทนที่มากกว่าปกติ หากเธอสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้า การสานความสัมพันธ์ในระยะยาว เช่น การไปฮอลิเดย์กับลูกค้า การเปลี่ยนสถานภาพจากลูกค้าขาจรมาเป็นแขกประจำในช่วงฮอลิเดย์ของฝ่ายชาย หรือเป็น “แขกประจำปี” สำหรับอนาคตระยะยาว รวมทั้งการเปลี่ยนสถานภาพมาสู่การเป็นแฟน หรือสามี

นอกจากนี้วิธีการแยกแยะและประเมินลูกค้าที่มีความหลากหลายดังกล่าว แสดงถึงการนิยามความหมายของลูกค้าจากมุมมองของผู้หญิง ที่มีความซับซ้อนมากกว่าคนภายนอก ผู้หญิงได้สร้างการแยกแยะดังกล่าวขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำงานบาร์เบียร์ และใช้ความรู้ดังกล่าวเป็นพื้นฐานในการจัดวางความสัมพันธ์และนำเสนอภาพลักษณ์ในการปฏิสัมพันธ์กับชายต่างชาติเหล่านั้น

จากชีวิตในบาร์แห่งหนึ่ง

จัสมินบาร์ เป็นตัวแทนของสถานบริการประเภท “บาร์เบียร์” ที่เปรียบเสมือนพื้นที่เฉพาะที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ภายใต้แนวคิดที่ถูกผสมผสานระหว่างความเป็น “ฝรั่ง” และความเป็น “ไทย” การสร้างพื้นที่ใหม่ของบาร์เบียร์ เป็นการสร้างที่สอดคล้องทั้งในแง่ของสถานที่ ผู้หญิง และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับลูกค้า การจัดตกแต่งสถานที่ที่มีทั้งฉากในลักษณะที่แฝงด้วยเนื้อหาแบบตะวันตก ถูกนำเสนอพร้อมกันกับการปรากฏตัวของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีผลต่อจิตใจของผู้หญิง เหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็น “ตัวตนร่วม” (collective selves) ของผู้ที่เกี่ยวข้องในบาร์เบียร์ทั้งหมด ขณะที่การปฏิสัมพันธ์เฉพาะบุคคลจะเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ที่สอดคล้องกับตัวตนร่วมดังกล่าว ดังนั้นฉากและตัวตนของผู้หญิงที่ถูกนำเสนอในบาร์เบียร์จึงไม่ได้มีลักษณะที่เป็นสองขั้วที่เป็นคู่ตรงข้าม (binary) ระหว่างความเป็นตะวันตกและความเป็นไทย หากแต่ความเป็นตะวันตกและความเป็นไทยถูกเคลื่อนย้ายไปมาขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยเนื้อหาในการนำเสนอจบลงไปด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเช็กส์

ตัวตนร่วมที่ฉากของจัสมินบาร์สร้างขึ้นได้ส่งผ่านมาสู่การสร้างตัวตนของผู้หญิงบาร์เบียร์ในลักษณะที่สอดคล้องกัน นับตั้งแต่การปรุงแต่งตัวตนโดยการเลือกรูปแบบของเสื้อผ้าที่เน้นเรือนร่างอย่างเด่นชัด การเลือกใช้เสื้อผ้าเป็นสีดำ การย้อมผมสีทอง การแต่งหน้าทาปากในลักษณะที่โฉบเฉี่ยวในผู้หญิงบางคน กิริยาการสูบบุหรี่ ดื่มเหล้า เหล่านี้ล้วนเป็น “ตัวตน” ใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นในบาร์เบียร์ราวกับจะนำเอา “สิ่งต้องห้าม” ใน “ความเป็นผู้หญิงดี” ทั้งปวงมาปรุงแต่งกลายเป็น “ตัวตนใหม่” อย่างจงใจ แน่ใจว่าการปรุงแต่งตัวตนและการสร้างกิจกรรม ล้วนอยู่บนฐานของรสนิยมที่แสดงถึง “ความเป็นของนอก” ไม่ว่าจะเป็น การย้อมผมสีทอง การสูบบุหรี่หรือต่างประเทศ การดื่มเหล้าต่างประเทศ หรือการเล่นสไนเกอร์ เป็นต้น

ดังนั้น องค์ประกอบที่สำคัญในการทำงานของผู้หญิง ได้แก่ ความเป็นตัวตนใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้บริบทของบาร์เบียร์เป็นการเฉพาะ ความสามารถเฉพาะตัวของผู้หญิง เช่น การรู้จักเลือกหัวข้อในการสนทนา การเลือกและวิเคราะห์ลูกค้า การจัดวางกิริยาท่าทางการแสดงออกในสถานการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้การปรากฏตัวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อช่วยให้ชีวิตมีความหวัง

ประสบการณ์แรกเริ่มของการเป็นหญิงบาร์เบียร์

แม้ว่าผู้หญิงบาร์เบียร์ทั้งหมดจะรู้ล่วงหน้าแล้วว่า การทำงานในบาร์เบียร์คือรูปแบบหนึ่งของการค้าประเวณี ซึ่งดูราวกับว่าผู้หญิงเตรียมใจ พร้อมใจในการก้าวเข้าสู่โลกที่เต็มไปด้วยการถูกกีดกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกกระทำจากเกณฑ์ของความเป็นผู้หญิงดีและมิติทางด้าน

ศีลธรรม แต่กระนั้นก็ตาม การทำงานในช่วงแรกผู้หญิงยังคงต้องเผชิญและเทียบเคียงประสบการณ์ในการแสดงออกของตัวตนภายใต้กรอบความคิดแบบเดิมของความเป็นผู้หญิงตามบทบาทหลัก

จากการศึกษาพบการปะทะทางคุณค่าระหว่างกรอบของความคิดเดิมและโลกการทำงานใหม่ในทุกขั้นตอนของสถานการณ์ นับตั้งแต่ การนั่งดื่ม การต่อรองกับลูกค้า การมีเพศสัมพันธ์ และการสานสัมพันธ์ภายหลังการขายบริการ การแสดงออกของผู้หญิงพบว่าเป็นไปในทิศทางของการตกเป็นฝ่ายรองรับสถานการณ์โดยมีลูกค้าเป็นฝ่ายรุกในทุกขั้นตอน อย่างไรก็ตามมีความแตกต่างอยู่บ้างในบางระดับโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงลูกค้าของผู้หญิง ซึ่งเกิดขึ้นจากเงื่อนไขของตัวผู้หญิงแต่ละคน เช่น ต้นทุนในแง่ของรูปลักษณ์ภายนอก วัย ความมุ่งหมายในการทำงานและความเป็นชาติพันธุ์ ทุกขั้นตอนของสถานการณ์ในบริบทของการค้าประเวณีในบาร์เบียร์ พบว่า ผู้หญิงต้องต่อสู้กับความคิดสำคัญ 3 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ เรื่องเพศ (sexuality) เรื่องความเป็นผู้หญิง และ มุมมองที่มีต่อผู้ชาย

1.ความคิดในเรื่องเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนของการมีเพศสัมพันธ์ พบว่าผู้หญิงให้คุณค่าการมีเพศสัมพันธ์ที่ผูกพันกับความรักที่เกิดขึ้นกับสามีหรือคู่รัก และเชื่อว่า พื้นฐานที่มีความรัก ความผูกพันแสดงออกผ่านขั้นตอนการเล้าโลมที่สร้างความพึงพอใจให้แก่กันและกัน ขณะที่การมีเพศสัมพันธ์ในบริบทของการค้าประเวณีคือการบำบัดความใคร่ของผู้ชาย ดังเช่นผู้หญิงบางคนรีบถอดเสื้อผ้าเพื่อนำไปสู่กิจกรรมการมีเพศสัมพันธ์ทันทีในระหว่างที่เธออยู่ในห้องพักกับลูกค้าชาวต่างประเทศ หรือบางคนหลบซ่อนตัวอยู่ในห้องน้ำเป็นเวลานาน แต่ภายใต้สถานการณ์ที่นำมาสู่การมีเพศสัมพันธ์เป็นเงื่อนไขบ่งบอกว่าพวกเธอจำต้องปล่อยให้ขั้นตอนต่าง ๆ สิ้นไหลต่อไป และผู้หญิงแสดงออกด้วยการโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของฝ่ายลูกค้าเนื่องจากตระหนักในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝ่ายชายมีเหนือกว่าทุกด้าน

ต่อเมื่อผู้หญิงผ่านประสบการณ์ครั้งแรก ๆ ในการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายแปลกหน้าต่างชาติ ต่างภาษา พวกเธอเริ่มจำแนกแยกแยะเพศในการค้าประเวณีในฐานะที่เป็นภาวะที่เกี่ยวข้องกับการผจญภัยไปในโลกของการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่ปรารถนาบำบัดความใคร่ โดยผู้หญิงตกเป็นฝ่ายรองรับ เช่นผู้หญิงบางคน "อยากรู้" ว่าจะเป็นอย่างไ และภายหลังการผ่านการผจญภัยดังกล่าวส่งผลต่อการให้ความหมายต่อความเป็นผู้หญิงในแง่มุมมองอื่น ๆ ขณะที่ผู้หญิงบางคนพบว่าการมีเพศสัมพันธ์กับชายแปลกหน้านี บางแง่มุมสร้างความพึงพอใจในแง่ของความปรารถนาทางร่างกายแม้ว่าในความคิดของเธอยังตอกย้ำอยู่เสมอว่า ความพึงพอใจนั้นควรเกิดขึ้นบนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่รักมากกว่าก็ตาม ส่วนผู้หญิงบางคนเห็นว่าการมีเพศสัมพันธ์มีความหมายเด่น

ชัดเพียงประการเดียวคือเรื่องเงินทอง โดยเน้นย้ำเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพื่อการดำรงฐานะของครอบครัว

เพศสัมพันธ์ในการค้าประเวณีสำหรับผู้หญิงที่มีประสบการณ์ในช่วงต้น ๆ ของการทำงาน จึงมีความหมายในฐานะที่เป็นเงินทองของผู้หญิง เป็นการบำบัดความใคร่ของลูกค้า เป็นการผจญภัยสำหรับประสบการณ์กับชายแปลกหน้าต่างชาติต่างภาษาและรวมถึงการสร้างความปลอดภัยทางเพศบางแง่มุมสำหรับผู้หญิงขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะก่อให้เกิดความเจ็บปวดและเป็นการทำร้ายไปด้วยในขณะเดียวกัน

2. ความคิดในเรื่องความเป็นผู้หญิง การแสดงออกของผู้หญิงในสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงความคิดต่อการให้ความหมายของความเป็นผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้โอนอ่อนผ่อนตาม ดูแล เอาอกเอาใจ และเป็นฝ่ายตั้งรับรอการเข้าหาจากฝ่ายชาย การแสดงออกภายใต้กรอบความคิดของความเป็นหญิงในบริบทของครอบครัวยังถูกนำมาใช้ใหม่ในสถานการณ์การค้าประเวณีซึ่งถือเป็นสถานการณ์ใหม่สำหรับผู้หญิง แต่การดูแล เอาใจใส่ต่าง ๆ เหล่านี้กระทำขึ้นภายใต้ความหมายใหม่ที่แตกต่างจากสถานการณ์เดิม ซึ่งแสดงบนพื้นฐานของความรัก ความผูกพันกับบุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิด และต้องการได้รับการตอบแทนในลักษณะเดียวกัน แต่ภายใต้สถานการณ์ใหม่ ผู้หญิงคาดหวังการได้รับเงินทองเป็นผลตอบแทนจากการกระทำของตน ในการแสดงออกของผู้หญิงแต่ละคนนั้น ระดับความผินใจแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของตัวบุคคล

เงื่อนไขในแง่บุคลิกของผู้หญิงแต่ละคนแตกต่างกันไป บางคนอาจมีต้นทุนในด้านบุคลิกภายนอกที่ดีกว่า แต่เธอสามารถใช้การเอาอกเอาใจ ดูแล ผูกมัดให้ลูกค้าเกิดความเพลิดเพลินในการปฏิสัมพันธ์ด้วย หน้าฉากการแสดงออกของผู้หญิงยังสามารถสร้างสถานการณ์ของความสัมพันธ์ชั่วคราวในการค้าประเวณีให้ดูมีกลิ่นอายของความเอื้ออาทรแบบคู่รักเกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับความปรารถนาของลูกค้าที่เป็นนักเที่ยวราตรีชาวต่างชาติจำนวนหนึ่งที่อุปโลกความสัมพันธในการค้าประเวณีให้กลายเป็นเรื่องโรแมนติก ดังนั้นความสวยในแง่บุคลิกภายนอกจึงไม่ใช่ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการอยู่ในงานของผู้หญิงบาร์เบียร์

3. มุมมองที่มีต่อผู้ชาย ผู้หญิงที่เริ่มทำงานในบาร์เบียร์ยังคงมองผู้ชายในแบบที่สอดคล้องกับการให้คุณค่าความเป็นผู้หญิงในแบบเดิม กล่าวคือ ผู้ชายต้องเป็นฝ่ายเข้าหาผู้หญิง และเป็นฝ่ายเสนอในเรื่องต่าง ๆ แม้จะอยู่ในสถานการณ์ของการค้าประเวณีแล้วก็ตาม ผู้หญิงยังคงอยู่ในภาวะของการเป็นฝ่ายรองรับ ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของการเลือกลูกค้า การเข้าหา ผู้หญิงไม่กล้าที่จะเสนอตัว เพราะรู้สึกขัดแย้งกับคุณค่าที่ยึดถือ ในขั้นตอนของการมีเพศสัมพันธ์ก็เช่นเดียวกัน ผู้หญิงจะคล้อยตามไปกับการรุกในทางเซ็กส์แม้ว่าจะรู้สึกพอใจหรือไม่ก็ตาม และแม้ว่า

บางครั้งในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและลูกค้า ผู้หญิงจะประหลาดใจในความ "โรแมนติก" ของอีกฝ่ายหนึ่งที่ปฏิบัติกับเธอร่าวกับคู่รัก แต่ในสายตาของผู้หญิงมองว่า ผู้ชายที่พบในบาร์เบียร์มีฐานะเป็นเพียง "แขก" หรือลูกค้าที่มาซื้อบริการ อีกนัยหนึ่งคือชายแปลกหน้าที่พวกเธอต้องตอบสนองความต้องการของพวกเขา อย่างไรก็ตาม การแยกแยะประเภทของลูกค้าเริ่มปรากฏขึ้นในความคิดของผู้หญิง เช่น ลูกค้าบางคนมุ่งแต่จะเอาเรื่องเพศอย่างเดียว หรือผู้หญิงบางคนเห็นว่า เพศสัมพันธ์เป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่มีกลิ่นอายของความโรแมนติกปะปนอยู่

ภายใต้กรอบกระแสหลักของสังคม ผู้ชายอายุมากที่ปรารถนาการมีเพศสัมพันธ์หรือลักษณะทางกายภาพเช่น อวัยวะเพศของลูกค้าที่เล็กกว่าปกติ อาจสร้างปมด้อยอะไรบางอย่างที่ควบคุมการแสดงออกของฝ่ายชาย แต่สำหรับในบริบทการค้าประเวณีซึ่งเป็นสถานการณ์เฉพาะที่ถูกมองว่า ผู้ชายที่เป็นผู้ซื้อนั้นมีอำนาจเหนือกว่าในทุกสถานการณ์และใช้อำนาจนั้นกดบังคับให้ผู้หญิงรองรับ แต่ "ความผิดปกติ" ของฝ่ายชายเปิดพื้นที่สำหรับผู้หญิงในการให้ความหมายต่อผู้ชายที่เป็นลูกค้าเหล่านี้ในฐานะที่ผู้หญิงเป็นผู้ส่งรู้ "ความลับ" บางอย่าง และใช้ "ความลับ" ของผู้ชายมาสร้างความสมดุลทางความรู้สึกในแง่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ด้อยกว่าให้กับตัวผู้หญิง

สำหรับความคิดต่อผู้ชายไทย ผู้หญิงยังคงมองผู้ชายไทยผ่าน "ผิว" ของเธอ ผิวคือคูครองที่ปัจจุบันเป็นเพียงอดีตที่มีความหลังในทางลบมากมาย ภาพของผู้ชายไทยในทางลบเด่นชัดขึ้นผ่านการตอกย้ำจากเพื่อนร่วมงานที่มีความซ้ำซ้อนในการทำงานบาร์เบียร์ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับผิวไทยมาไม่แตกต่างกัน ดังเช่นประโยคที่เพื่อนร่วมงานรุ่นพี่กล่าวกระตุ้นหญิงบาร์เบียร์รุ่นน้องในระหว่างการตอรองกับลูกค้าว่า "...อยู่กับผู้ชายไทยมีหรือจะได้..." หรือการที่เจ้าของบาร์เบียร์พูดถึงผู้ชายไทยที่มาติดพันหญิงบาร์เบียร์ว่า "...ผู้ชายไทยดี ๆ ที่ไหนจะมาเที่ยวที่แบบนี้ดี ๆ ดื่น ๆ ...มีผิวคนไทยมาก็รู้เลยว่าผู้ชายไทยเป็นไงบ้าง.." ความคิดของผู้หญิงที่มีประสบการณ์ในบาร์เบียร์ได้เสริมให้การให้ความหมายตอบทบาทของผิวไทยชัดเจนขึ้นและสร้างสถานภาพให้กับผู้ชายฝรั่งมากขึ้นกว่าการมีฐานะเพียงแคเป็น "ลูกค้า" ที่จับความสัมพันธ์ภายหลังการซื้อขายบริการ

ผู้หญิงขายอารมณ์และโยนหาความรัก

เมื่อผู้หญิงผ่านประสบการณ์ในการทำงานระยะหนึ่ง พวกเธอจะเริ่มมีวิธีการแยกแยะและประเมินลูกค้าในแบบของตนเองมากขึ้น ผู้หญิงเรียนรู้วิธีการที่จะชักชวนให้แขกมาเป็นลูกค้า

ประจำเริ่มหาช่องทางที่จะออกไปฮอลลีวูดกับฝรั่ง หลายคนมีความพึงใจในตัวลูกค้าและคาดหวังว่าจะมีโอกาสเปลี่ยนสถานภาพจากลูกค้าชั่วคราวครั้งชั่วคราวมาเป็นลูกค้าประจำ มาเป็นแฟนฝันว่าจะได้รับการส่งเสียเลี้ยงดู พาเธอไปอยู่ต่างประเทศในฐานะของคนรัก และในที่สุดพาเธอออกจากชีวิตกลางคืนในบาร์เปียร์ ผู้หญิงรู้ว่า ภาพฝันของเธอไม่อาจเป็นจริงได้ในชั่วข้ามคืน ในทางปฏิบัติ เธอยังคงทำงานด้วยการไปนอนกับผู้ชายฝรั่งทั้งที่พึงใจมากและน้อย และบางครั้งไม่พึงใจเธอเสียเลย

ด้วยความคาดหวังทั้งในแง่ของความเป็นจริงคือเม็ดเงินที่ได้รับจากการขายบริการ ประกอบกับความฝันที่หวังจะขายความสัมพันธ์กับลูกค้าในระยะยาว ทำให้การนำเสนอความเป็นตัวตนของผู้หญิงบาร์เปียร์มีความซับซ้อนมากขึ้น ทั้งในแง่ของความเป็นผู้หญิงขายบริการเพื่อเงิน และการมีอารมณ์เข้าไปผูกพันกับลูกค้า

การสร้างความเป็นตัวตนของผู้หญิงบาร์เปียร์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานช่วงเวลาหนึ่ง เกิดขึ้นบนเงื่อนไข 3 ประการด้วยกัน ได้แก่

ประการแรก การมองเช็กสในฐานะที่เป็นงาน มีนัยยะสำคัญ 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก เป็นเรื่องเทคนิคการทำงาน ประเด็นที่สอง การรักษาความเป็นตัวตนในเงื่อนไขที่นำเช็กสมาเป็นสินค้า

ประเด็นแรก ในเรื่องเทคนิคการทำงาน ประกอบด้วย คำพูด การวางตัวและการเทคแคร์ลูกค้า อาจกล่าวได้ว่า เทคนิคไปสู่ความสำเร็จในการทำงานคือ การรู้จักประเมินลูกค้าและแสดงออกให้ ผู้ชายเหล่านั้นคิดว่าพวกเขาเป็นผู้ที่มีความเหนือกว่า เก่งกว่า มีความสามารถมากกว่า ผู้หญิงจัดวางตัวตนได้ในทุกขั้นตอนของปฏิสัมพันธ์ เช่น การจงใจเล่นสเน็กเกอร์ให้ลูกค้าเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ การแสดงความสนใจ ห่วงใยให้ผู้ชายเหล่านี้เห็นว่าเขาเป็นบุคคลสำคัญในสายตาของผู้หญิงตลอดเวลา และดูเหมือนบทบาทนี้จะยิ่งทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในขั้นตอนการมีเพศสัมพันธ์เมื่อ ผู้หญิง “แสดง” อาการถึงจุดสุดยอดเพื่อให้อีกฝ่ายเกิดความรู้สึกอีกนิมิตในความเป็นชายของตน

นอกจากนี้ผู้หญิงที่ได้ชื่อว่าเป็นคนเก่งในบาร์เปียร์ยังเลือกที่จะวางตัวในฐานะของ “ผู้หญิงดี” ที่ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ และทำงานเพื่อลูก เหล่านี้เป็นภาพลักษณ์ที่ลูกค้ารู้จักเธอ เมื่อลูกค้าเลี้ยงดื่ม เธอเลือกดื่มเพียงน้ำผลไม้และไม่เร่งรีบในการดื่มเพื่อเพิ่มปริมาณการดื่มให้ดูเป็นการ “เผาเงินในกระเป๋าแขก” ดังเช่นที่ผู้หญิงบางคนแสดงกับลูกค้า ขณะที่ความสัมพันธ์ในบาร์เปียร์เต็มไปด้วยเรื่องผลประโยชน์ แต่ “เงิน” กลับเป็นสิ่งที่จ้องจะพุดถึงให้น้อยที่สุดเพื่อ “สร้าง” ความสัมพันธ์ที่จริงแท้ชั่วขณะขึ้น ดังนั้นการต่อรองที่เข้มข้นทั้งในเรื่องราคาค่าบริการ ระยะเวลา และ

สถานที่พักถูกนำออกมาใช้ในบางสถานการณ์เท่านั้น “ความเขี้ยว” ของผู้หญิงจึงไม่ใช่การแสดง การต่อรองเรื่องผลประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาทุกครั้งในการออกไปบริการกับลูกค้า หากแต่ต้อง พุดถึงเงินให้น้อยที่สุดโดยรักษามลประโยชน์ของตนให้มากที่สุดด้วยเทคนิคการวางตัว การใช้คำ พุด และการเทศน์คร่ำผู้ขายเหล่านั้น

ดังนั้นการแสดงออกของผู้หญิงในบาร์เบียร์แม้จะอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจแต่การแสดงออกแตกต่างกันไป การต่อรองกับลูกค้าในทุกเรื่องอย่างเข้มข้นอาจเป็นวิธี หนึ่งของผู้หญิงที่มีเป้าหมายเพื่อเงินทองเฉพาะหน้า ขณะเดียวกันการแสดงออกที่ “เสนอ” ความ สัมพันธ์ที่จริงแท้ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในฐานะของการเป็น “ผู้กระทำ” ที่ทำให้ผู้ขายเหล่านีกลายเป็น “ผู้ถูกกระทำ” โดยได้รับความภาคภูมิใจว่าเขาเป็นคนมีเสน่ห์ด้วยตัวเขาเองมากกว่าเงินในกระเป๋า แม้จะเป็นความรู้สึกเพียงชั่วครู่ชั่วยามก็ตามที่

ประเด็นที่สอง การรักษาความเป็นตัวตนในเงื่อนไขที่นำเข็สมาเป็นสินค้า

ขณะที่ “การแสดง” ในลักษณะต่าง ๆ ของผู้หญิงด้านหนึ่งคือการสร้างตัวตนในฐานะที่ เป็นหญิงบาร์เบียร์เพื่อจัดวางความสัมพันธ์กับลูกค้า แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความเป็นตัวตนในที่นี้ หมายถึง การรักษาความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลซึ่งกำลังดิ้นรนต่อสู้กับพื้นที่ปฏิ สัมพันธ์ซึ่ง ผู้หญิงถูกลดทอนความเป็นมนุษย์อย่างถึงที่สุดด้วยการตกเป็นเพียงวัตถุทางเพศ เพื่อแลกกับเงิน ข้อมูลจากการศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงบาร์เบียร์แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงทุก คนต้องการได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีความรู้สึก มีศักดิ์ศรีของความเป็นคน แม้ว่า เธอจะเป็นฝ่ายเลือกตัดสินใจเข้ามาอยู่ในเงื่อนไขของความสัมพันธ์ที่ลูกค้าเหนือกว่าก็ตาม เช่น หญิงบาร์เบียร์คนหนึ่งรู้สึกดีที่ได้รับคำแนะนำที่แสดงความจริงใจ ห่วงใยจากลูกค้า บางคนรู้สึก ผ่อนคลายมากขึ้นและพอใจที่ได้รับการดูแลจากลูกค้าอิตาเลียนเมื่อเธอป่วยเป็นไข้เพราะเป็นห่วง ลูก หรือบางคนรู้สึกสบายใจในการจัดวางความสัมพันธ์กับลูกค้าเท่าที่ตามไถ่ความต้องการของเธอ เป็นต้น การแสดงออกของลูกค้าในทางบวกคือการยอมรับให้ผู้หญิงบาร์เบียร์สามารถแสดงตน ในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความรู้สึก ต้องการความอบอุ่น ความจริงใจ มีเสรีภาพที่จะแสดง ความต้องการของตนเอง

แต่ลูกค้าไม่ได้ “ดี” ไปหมดทุกคนและทุกสถานการณ์ หลายครั้งที่ผู้หญิงต้องเผชิญกับ ความหยาบคายที่ทำให้เธอรู้สึกตนเองเป็นผู้หญิงไร้ค่า ด้วยการแสดงออกกบฏของการดูถูก เช่น ลูกค้าอเมริกันโยนเงินให้กับผู้หญิงภายหลังการบริการ หรือวิธีการถามอัตราค่าบริการเมื่อลูกค้า เดินผ่านหน้าบาร์ด้วยคำพุดในทำนองที่ว่า How much? รวากับว่าผู้หญิงเป็นเพียงสินค้าที่วางอยู่ บนแผงข้างถนน ผู้หญิงจะมีปฏิกิริยาตอบโต้ในทันที ช่วงเวลานั้น ผู้หญิงให้คุณค่ากับ “ความรู้สึก”

มากกว่าการให้คุณค่ากับ “เงิน” เช่นเดียวกับที่ผู้หญิงหลายคนปฏิเสธเงินทองจำนวนมากกว่าปกติที่ลูกค้าเสนอให้ เพื่อแลกกับการไม่ต้องสวมถุงยางอนามัย แต่กลับยินดีมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ใช้ถุงยางอนามัยกับลูกค้าบางรายที่เธอมีความพึงพอใจ การแสดงออกลักษณะนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ผู้หญิงบาร์เบียร์จะตกอยู่ในฐานะของคนขายขบในแทบทุกมิติ แต่พวกเธอก็ต้องการแสดงความเป็นมนุษย์ด้วยการต่อรอง ตอบโต้กับสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เหลือพื้นที่ของการได้แสดงออกซึ่งความพอใจ ความไม่พอใจ ความปรารถนาของตนบ้างแม้ว่าพื้นที่ในการต่อรองนั้นจะมีเพียงน้อยนิดก็ตาม

ประการที่สอง การให้ความหมายโดยพื้นฐานของการค้าประเวณีสำหรับผู้หญิงคือแหล่งที่มาของรายได้ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการต่อสู้กับความเป็นชายขบด้านเศรษฐกิจที่ผู้หญิงเผชิญตลอดชีวิตของเธอ แต่ในขณะเดียวกันการทำงานในบาร์เบียร์ได้สร้างความหมายของการเป็นผู้หญิงทันสมัยในแง่ของการปรุงแต่งรูปลักษณ์ภายนอกจากรายได้ในการขายบริการ นอกจากนี้การได้ปฏิสัมพันธ์กับชาวตะวันตกยังเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นคนทันสมัยซึ่งผู้หญิงได้มีโอกาสใช้ภาษาอังกฤษ ใช้คอมพิวเตอร์ เดินทางไปต่างประเทศ เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การขายบริการทางเพศทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพที่ดีขึ้นทางสังคม แต่เป็นการย้ายพื้นที่การต่อสู้จากผู้หญิงบ้านนอก มาสู่ความเป็นผู้หญิงทันสมัยภายใต้เงื่อนไขการทำงานในบาร์เบียร์ที่ให้ “อิสระ” ในการเลือกเสนอบริการกับลูกค้า เงื่อนไขนี้เป็นลักษณะเฉพาะของการขายบริการอย่างไม่เป็นทางการที่แตกต่างจากห้อง หรืออาบอบนวด ที่ผู้หญิงบริการไม่เหลือพื้นที่อื่นใดในการต่อรองความสัมพันธ์กับลูกค้า

ประการที่สาม ปฏิกริยาของผู้หญิงที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สร้างความเป็นตัวตนของผู้หญิงในหลายภาพลักษณ์ ด้านหนึ่งผู้ขายนักเที่ยวคือลูกค้าที่ผ่านการแยกแยะในฐานะที่เป็น “แขกเก่า” “แขกประจำ” “แขกจร” แต่ในอีกด้านหนึ่งการสานสัมพันธ์กับลูกค้านอกเหนือจากการขายบริการทางเพศเพียงชั่วคราวชั่วคราวนำมาสู่ปฏิสัมพันธ์แบบใหม่ที่ผู้หญิงมีอารมณ์ความรู้สึกเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้ชายเหล่านั้นในหลากหลายสถานภาพ จากกรณีศึกษาพบว่าผู้หญิงจัดวางความสัมพันธ์กับลูกค้าเป็น 3 แบบด้วยกัน ซึ่งในแต่ละแบบนั้นมีความสัมพันธ์กับการนิยามตนเองของผู้หญิง

แบบแรกคือในฐานะของเพื่อนเช่นในกรณีของผู้หญิงบาร์เบียร์คนหนึ่งไม่อยากจะยอมรับตนเองในการเป็น “ผู้หญิงกลางคืน” มากนัก เธอจึงเข้า ๆ ออก ๆ จากการทำงานบาร์เบียร์ รวมทั้งการหัดเรียนนวดแผนโบราณเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาระยะห่างของตนเองกับสถานภาพของผู้หญิงบาร์ เธอไม่ได้มองว่าตนเองเป็นผู้หญิงทำงานบาร์ตลอดเวลา แม้ว่าเธอจะเคยทำและยังคงไป

ทำบางครั้งบางครั้ง เธอจัดวางความสัมพันธ์กับชาวตะวันตกทั้งคู่ในฐานะที่เป็น "เพื่อน" ทั้งที่เธอมีเพศสัมพันธ์บางครั้งบางครั้ง และได้รับการช่วยเหลือเรื่องเงินทองไปพร้อมกัน รวมทั้งปรารถนาที่จะแต่งงานกับใครคนใดคนหนึ่ง ดังนั้นเธอจึงเลือกที่จะนิยามผู้ชายชาวตะวันตกที่เธอเกี่ยวพัน และเริ่มต้นรู้จักในบาร์เบียร์ว่า "เพื่อน"

แบบที่สอง ในฐานะของแฟน ความหมายของคำว่า "แฟน" มักจะเป็นคำเรียกลูกค้าที่ผู้หญิงหมายปอง มีอารมณ์ผูกพันบางอย่างร่วมด้วยโดยการมีใครบางคนเก็บไว้ในใจ อารมณ์ผูกพันของผู้หญิงเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการให้ความหมายฝ่ายชายในฐานะที่เป็นคู่รักบนความสัมพันธ์อันที่หนุ่มสาวทั่วไป มีการติดต่อกันภายหลังการสิ้นสุดการบริการทางเพศ และผู้หญิงมีความหวังที่จะพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้ชายเหล่านี้ให้มีสถานภาพที่ขยับความใกล้ชิดมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่อาจไม่ได้มุ่งหวังในเรื่องการช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ การแสดงออกของผู้หญิงที่จะมีใครสักคนหนึ่งที่มีอารมณ์ผูกพันอย่างบริสุทธิ์ใจเช่นนี้ มักเกิดขึ้นอย่างแอบซ่อน มีเพียงเพื่อนสนิทบางคนเท่านั้นที่รับรู้ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วย่อมขัดกับ คุณค่าของการมองเช็กสในฐานะที่เป็นงาน และขัดแย้งกับการให้ความหมายลูกค้าฝรั่งในฐานะที่มีสถานภาพใกล้เคียงกับแหล่งที่มาของรายได้เท่านั้น ดังนั้น "แฟน" ที่หมายถึงคนที่คิดถึง ถวิลหาเมื่อชายผู้เป็นลูกค้าจากหญิงสาวไปไกล จึงเป็นความโง่งมของผู้หญิงบาร์เบียร์ในสายตาของผู้หญิงที่มีประสบการณ์มาก

การเปิดเผยตัวตนหรือความรู้สึกที่มีต่อ "แฟน" สามารถแสดงออกได้อย่างสอดคล้องกับบรรทัดฐานในบาร์เบียร์ ก็ต่อเมื่อลูกค้าคนดังกล่าวมาอยู่ตรงหน้าหรือแสดงความต่อเนื่องในความสัมพันธ์ด้วยการอุปการะด้านต่าง ๆ เช่น การพาไปต่างประเทศ หรือการซื้อของขวัญ การให้เงินทอง ซึ่งแตกต่างจากความคาดหวัง เพื่อเจ้าและแรงปรารถนาในความหมายแรก แม้ว่าลูกค้ารายนั้นอาจไม่ใช่ "กระเป๋าสตางค์" ที่ดี หรือยังไม่อยู่ในสถานภาพของการพาเธอออกจากโลกกลางคืนไปสู่บทบาทของความเป็นเมียอย่างถาวร แต่ชายผู้นั้นอาจจัดวางความสัมพันธ์กับผู้หญิงในระดับที่น่าพึงพอใจ และเป็นขั้นตอนหนึ่งของการนำไปสู่ภาวะแห่งความหวังของการเป็นเมียฝรั่ง

แบบที่สาม ในฐานะของสปอนเซอร์ สถานภาพของสปอนเซอร์ปรากฏขึ้นในกรณีของผู้หญิงแก่ประจำบาร์เบียร์หลายคน การรู้จักใครครวญ ไม่หลงเชื่อ "คำพูดไม่กี่คำ" ของผู้ชายฝรั่ง เป็นการเรียนรู้ที่ผู้หญิงต้องแลกด้วยประสบการณ์ ผู้หญิงซึ่งน้ำหนักระหว่าง "ปีะ" 2-3 คนที่เธอบริหารความสัมพันธ์อยู่ด้วย เมื่อมีลูกค้าหนุ่มซึ่งเธอชื่นชอบมารออยู่พร้อมกับ "ปีะ" ผู้หญิงจำต้องเลือกปีะก่อนด้วยเหตุผลที่ว่า "เราต้องเลือกคนที่ส่งเงินประจำให้เราก่อน" ผู้หญิงบางคนกำลังอยู่ระหว่างการไต่เต้าไปสู่สถานะของการเป็น "มาดาม" ที่มีความมั่นคงด้วยการพยายามชั่งน้ำหนักและเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้กับตนเอง ระหว่างขั้นตอนนี้ลูกค้าฝรั่งที่วนเวียนเข้ามาในชีวิต ล้วนเป็นของ

ทางเลือกเพื่อสร้างโอกาสที่ดีขึ้นเพื่อให้ตนเองและครอบครัวก้าวออกไปให้ไกลที่สุดสำหรับสถานภาพของความเป็นคนขายขบทางเศรษฐกิจและหลุดพ้นจากกรอบของความเป็นหญิงคนชั่วเพื่อหวนกลับไปสู่การเป็นเมียอีกครั้ง แต่เป็นเมียที่มีสถานภาพที่ดีกว่าเมียของผู้ชายในแบบเดิมที่เคยประสบ

การจัดวางสถานภาพของลูกค้าทั้งสามแบบดังกล่าวล้วนเกิดขึ้นภายใต้การจัดวางความสัมพันธ์หญิงชายภายใต้กรอบความคิดเดิมในการปรารถนาที่จะสร้างครอบครัว แต่เป็นครอบครัวในแบบที่เธอให้ความหมายใหม่ และมีความหวังใหม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีอารมณ์ผูกพันในตัวลูกค้า หรือความปรารถนาเป็น “เมียฝรั่ง” และกำลังอยู่ในขั้นตอนที่พยายามไปให้ถึงเป้าหมายนั้น แต่ความปรารถนาดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้การนิยามความสัมพันธ์แบบที่คาดหวังว่าต้องแตกต่างไปจาก “ผัวไทย” ในแบบเดิม การให้ความหมายต่อ “ผัวไทยและผู้ชายไทย” ในลักษณะที่เด่นชัดขึ้นจึงเป็นปฏิกิริยาจากการปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าฝรั่งในหลากหลายสถานภาพทั้งที่ซ้อนทับกันและไขว้กันไปมานั้น ไม่ว่าจะเป็น ความขี้เกียจ ความขี้หึง ความไม่รับผิดชอบ ปากไม่ดี การล้ามะเลเทเมา เจ้าชู้ และชอบใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายตลอดรวมถึงการไม่ใส่ใจในความรู้สึกและความต้องการของผู้หญิง ผู้ชายใหม่ที่ผู้หญิงถวิลหา คือคนที่ห่วงใย จริงใจ และมีพื้นฐานที่สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ผู้หญิงเชิดหาลาบจากผู้ชายไทยมาแล้ว

ภาพลักษณ์ใหม่ในการปรับความสัมพันธ์กับลูกค้า

ประสบการณ์การปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าชาวต่างประเทศและตัวอย่างความสำเร็จของเพื่อนร่วมงานหลายคนที่ได้พัฒนาความสัมพันธ์กับลูกค้าจนถึงขั้นเลี้ยงดูส่งเสีย เดินทางไปต่างประเทศในฐานะคนรักหรือแต่งงานด้วย เหล่านี้ล้วนเป็นแรงผลักดันและก่อรูปเป็น “ความหวัง” สำหรับผู้หญิงบาร์เบียร์ส่วนใหญ่ ประสบการณ์แรกเริ่มในการทำงานบาร์เบียร์ทำให้ผู้หญิงหลายคนสับสนเมื่อลูกค้าบางรายให้ความใส่ใจในตัวผู้หญิงมากกว่าการทำความรู้จักในบริบทการขายบริการทางเพศชั่วคราวชั่วคราว อันส่งผลต่อการช้อนทับทางความรู้สึกระหว่างเงินที่ได้จากการขายบริการและความผูกพันด้านอารมณ์ที่มีต่อลูกค้า จวบจนกระทั่งมีลูกค้าแสดงออกถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ในระยะยาว เมื่อนั้นผู้หญิงจะเริ่มไตร่ตรองในรายละเอียดของการปฏิสัมพันธ์ ตลอดจนวาดฝันในอนาคตของตนเอง

เครื่องมือในการธำรงความสัมพันธ์แบบใหม่ของผู้หญิงบาร์เบียร์คือ การใช้ความเป็นหญิงในแบบเดิมภายใต้จินตนาการใหม่เรื่องผู้ชายฝรั่ง เช่น ผู้ชายฝรั่งสามารถช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ และสร้างความมั่นคง ผู้ชายฝรั่งไม่ใส่ใจในปมหลังและพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิง ความหึงหวง

หวังว่า ผู้ชายฝรั่งเป็นด้านตรงข้ามของผู้ชายไทย ผู้หญิงหลายคนตัดสินใจออกจากงานกลางคืน และเริ่มต้นชีวิตใหม่กับผู้ชายฝรั่ง การพัฒนาความสัมพันธ์มีทั้งระยะยาวและระยะสั้น

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการปรับความสัมพันธ์กับลูกค้าของผู้หญิงบาร์เบียร์แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่หนึ่ง การหวนกลับไปสู่ความเป็นเมีย ความเป็นเมียในที่นี้ไม่หลงเหลือพื้นที่สำหรับผู้ชายไทย หากแต่มีเป้าหมายอยู่ที่ผู้ชายฝรั่งซึ่งเปลี่ยนสถานะจากลูกค้ามาสู่ความสัมพันธ์ในฐานะของ “ผัวฝรั่ง” อันเป็นความปรารถนาของผู้หญิงบาร์เบียร์ส่วนใหญ่ การหวนกลับไปสู่ความเป็นเมียของผู้หญิงบาร์เบียร์หมายถึงความพยายามกลับไปสู่กรอบของความสัมพันธ์ภายใต้อุดมการณ์ของความเป็นผู้หญิงดี ซึ่งการจัดวางความสัมพันธ์กับผู้ชายฝรั่งมีทั้งที่เป็นการจัดวางความสัมพันธ์แบบเก่าและแบบใหม่ภายใต้อุดมการณ์ของความเป็นเมีย

ลักษณะแรก การจัดวางความสัมพันธ์ภายใต้อุดมการณ์ครอบครัวยุคเดิม

ตัวอย่างชีวิตของแก้ว ที่ตัดสินใจอยู่กับชายวัยกลางคนชาวอังกฤษแบบ “ครอบครัว” โดยที่รายได้หลักของครอบครัวมาจากชายชาวอังกฤษที่ได้รับเงินเลี้ยงดูจากรัฐบาล ทั้งคู่เข้าบ้านอยู่ด้วยกันในเชียงใหม่ แก้วรับบทบาทของความเป็น “เมีย” อีกครั้งหลังจากห่างเหินชีวิตครอบครัวที่ถูกผัวไทยทอดทิ้งมานาน ระยะเวลา 3 ปีที่แบกรับอารมณ์ขุ่นมัวที่ผัวฝรั่งออกเที่ยวทุกคำคืนปล่อยเธอไว้เดียวดายในบ้านเช่า ภาพชีวิตในช่วงเวลานั้นเป็นการหวนกลับไปสู่การถูกจองจำอีกครั้ง ภาพความฝันในการสร้าง “ครอบครัว” ตามอุดมคติลุ่มสลาย ความปรารถนาจะหวนกลับไปสู่ความเป็นผู้หญิงดีที่มีผัวเป็นตัวแทน และจัดวางตนเองเป็นเมียที่ซื่อสัตย์ รักดี ดูแล ประณีต ดูจะเป็นหนทางไปสู่ความชอกช้ำที่ซ้ำซาก เจกเช่นเดียวกับช่วงชีวิตหนึ่งของนา การไปอยู่ต่างประเทศกับผัวฝรั่งที่คนรอบข้างเห็นว่าเป็นความสำเร็จ ใฝ่รู้ และการหลุดรอดจากชีวิตที่ตกต่ำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น ระยะเวลา 3 ปีกับหนุ่มฝรั่งเศษที่เริ่มต้นด้วยการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวของนาด้วยการซื้อที่ดินให้ กลายเป็นความไร้หวัง ไร้อนาคตและเต็มไปด้วยความไม่ลงรอยแตกต่างจากความฝันที่วาดหวังไว้

ตัวอย่างของทั้งแก้วและนาสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามหวนกลับไปสู่ความเป็นผู้หญิงดีที่จัดวางความสัมพันธ์หญิงชาย และให้ความหมายความเป็นเมียในบริบทครอบครัวแบบเดิม ไม่สามารถปลดปล่อยให้พวกเธอมีชีวิตที่ดีขึ้นในฐานะของผู้ที่เป็นฝ่ายกระทำ ซ้ำยังกลับไปตกอยู่ในภาวะของการถูกจองจำในอุดมการณ์แบบเก่าที่เธอเคยพยายามพาตนเองให้หลุดพ้น โดยเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การยุติความสัมพันธ์คือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันระหว่างคนทั้งคู่ภายใต้การจัดวาง

ความสัมพันธ์ฉันท์ผัวเมียในแบบเดิม ซึ่งยากที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้หญิงมีอำนาจการต่อรองกับฝ่ายชายทั้งในแง่เศรษฐกิจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผัวเมีย

ลักษณะที่สอง การจัดวางความสัมพันธ์แบบใหม่

สำหรับในกรณีของหล้า ผู้หญิงบาร์เปียร์ที่ได้ชื่อว่าประสบความสำเร็จคนหนึ่งนั้น มีลักษณะของการจัดวางความสัมพันธ์กับผู้ชายฝรั่งที่แตกต่างไปจากกรณีแรก หล้ายุติการขายบริการทางเพศเนื่องจากมีลูกค้าอเมริกันเชื้อสายญี่ปุ่นรับเลี้ยงดู และเธอก็ให้คำตอบกับตนเองว่าเป็นเพราะผู้ชายคนนี้รักเธอและช่วยเหลือเธอได้ ทั้ง ๆ ที่เธอไม่มีความรักมอบกลับให้ เธอจึงเลือกจัดวางความสัมพันธ์กับผู้ชายสองคน คนหนึ่งเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ดินร่นแสงหามาทั้งชีวิตทั้งแก่ตนเองและครอบครัว และผู้ชายอีกคนหนึ่งเพื่อให้หลงเหลือพื้นที่ของความเป็นมนุษย์ที่มีความอารมณ์ ความรู้สึก ทั้งคู่มีฐานะเป็น “แฟน” ของหล้า แฟนอเมริกันเชื้อสายญี่ปุ่นเป็นความรู้สึกของความซาบซึ้งในความดี ขณะที่แฟนเยอรมันเป็นการตอบสนองความรู้สึกรัก แต่ไม่สามารถเกื้อหนุนทางเศรษฐกิจแก่เธอ การจัดวางความสัมพันธ์เช่นนี้หล้าเป็นฝ่ายกระทำในฐานะผู้เลือกเลือกที่จะดำรงความปรารถนาทั้งแก่ตนเองและครอบครัว เธอไม่อาจตัดสินใจเลือกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ เพราะเธอยังต้องแบกรับภาระทางวัฒนธรรมของความเป็นพี่สาว น้องสาว ลูกสาว ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาความปรารถนาของปัจเจกบุคคล

การจัดวางความสัมพันธ์ใหม่สำหรับหล้าคือการเปลี่ยนสถานะจากลูกค้ามาเป็นแหล่งรายได้หลักในฐานะแฟนฝรั่ง ไม่มีพิธีแต่งงาน ไม่มีการจดทะเบียนสมรส แต่เป็นที่รับรู้กันในครอบครัวว่าผู้ชายคนนี้เป็น “แฟน” ของหล้า ที่ส่งเสียเงินทองมาให้เป็นประจำทุกเดือน ชื่อที่ดินสร้างบ้าน ชื่อรถ ติดต่อกันทางโทรศัพท์เป็นประจำและเดินทางมาพำนักที่ “บ้าน” ที่เขาออกเงินสร้างในนามของหล้าเป็นครั้งคราว หล้าดูแลเขาในฐานะของ “เมีย” ที่ไม่มีเพศสัมพันธ์ด้วย โดยที่ฝ่ายชายเข้าใจว่าเธอมีความหลังที่บอบช้ำ จึงไม่ยอมรับการมีเพศสัมพันธ์

ดังนั้นถึงแม้หล้ามีฐานะเป็น “เมียฝรั่ง” ที่มีผัวเลี้ยงดู ไม่ต้องทำงาน แต่ความเป็นเมีย ไม่ว่าจะประกอบในเรื่องการดูแล ปรนนิบัติ ความซื่อสัตย์ ถูกนำมาใช้เพียงชั่วคราวที่ฝ่ายชายมาเมืองไทย การปรึกษาหารือรายละเอียดชีวิตเป็นหัวข้อปกติที่พูดคุยกันทางโทรศัพท์ ขณะเดียวกันต่างฝ่ายต่างก็มีโลกส่วนตัวที่อีกฝ่ายไม่ก้าวล่วง นอกจากนี้การมีผัวฝรั่งจึงกลายเป็นการสร้างโอกาสในแง่อื่น ๆ สำหรับเป็นการลงทุนในอนาคตสำหรับหล้า ไม่ว่าจะเป็นการทดลองเปิดบาร์เปียร์ หรือลงทุนในระยะยาวด้านการเกษตร รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่หล้ากลายเป็นตัวอย่างของความสำเร็จ ในความหมายที่ว่า มีผัวฝรั่ง ส่งเสียเลี้ยง

คู่ทั้งตัวเธอและครอบครัว ได้เดินทางไปต่างประเทศ แต่ไม่ต้องอยู่ด้วยกันตลอดเวลาให้รำรบกวนกันทั้งสองฝ่าย

รูปแบบที่สอง การหลุดจากสถานะภาพของความเป็นเมีย

ภายหลังจากที่ทั้งแก้วและนายติความสัมพันธ์กับผัวฝรั่ง ต่างก็หวนกลับมาเข้าสู่การทำงานในโลกกลางคืนอีกครั้ง ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ทั้งคู่คุ้นเคยมาเกือบตลอดชีวิตการทำงาน ด้านหนึ่งผู้หญิงยังคงต้องต่อสู้กับมิติทางด้านเศรษฐกิจต่อไปด้วยการใช้เพศเป็นเครื่องมือในการทำงาน พร้อมกับการลงทุนด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากมิติทางเศรษฐกิจแล้ว ผู้หญิงบาร์เบียร์ยังได้ให้ความหมายใหม่ต่อมิติของการจัดวางความสัมพันธ์หญิงชายแบบใหม่ในโลกใหม่ซึ่งเป็นโลกของการค้าประเวณี

ในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ ทั้งแก้วและนาหวนกลับมาทำงานบริการในบาร์เบียร์ภายใต้ “ตัวตน” ใหม่ที่มีลักษณะเป็นมืออาชีพมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ตระหนักในเงื่อนไขของวัยและสังขารที่ร่วงโรยอันเป็นข้อจำกัดของการทำงานกลางคืน ทั้งคู่ต่างเลือกการลงทุนด้านอื่นเป็นเงื่อนไขเสริมเพื่อความอยู่รอดและการสร้างความมั่นคงในระยะยาว เช่น ในกรณีของนาเลือกทำธุรกิจบาร์เบียร์ ขณะที่แก้วรับจ้างซักอบรีดและมีรถจักรยานยนต์ให้เช่า เป็นต้น

สำหรับการจัดวางความสัมพันธ์แบบใหม่ภายใต้กรอบการค้าประเวณี จากสายตาคนภายนอกมักมองว่า ความเป็นเมียและความเป็นกะหรือเป็นคู่ตรงข้ามที่ผู้หญิงสามารถเลือกได้เพียงสถานภาพใดสถานภาพหนึ่งเท่านั้น แต่จากการศึกษาพบว่า การจัดวางความเป็นหญิงมีความซับซ้อนมากกว่าภาพตายตัวของคู่ตรงข้ามดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้หญิงผ่านประสบการณ์ในความพยายามดิ้นรนออกจากความเป็นเมียของผู้ชายไทยมาสู่ความเป็นกะหรือในบทบาทของผู้หญิงบาร์เบียร์ และได้พยายามจะหวนกลับไปสู่ความเป็นเมียที่มีผัวฝรั่งและล้มเหลวอีกครั้ง ผู้หญิงได้นิยามความเป็นผู้หญิงในลักษณะที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

บทบาทแรก คือ บทบาทในฐานะของผู้หญิงบาร์เบียร์ที่มีลักษณะเป็น “มืออาชีพ” ความเป็นมืออาชีพในที่นี้หมายถึง ความสามารถในการมีอิสระทางอารมณ์จากผู้ชายที่เป็น “แขก” อิสระทางอารมณ์ไม่ได้หมายความว่ามีการตายด้านทางความรู้สึกในฐานะที่เป็นมนุษย์ หากแต่หมายถึงการรู้จักแยกแยะ เลือกสร้างความสัมพันธ์ อารมณ์ความรู้สึกมาเสนอเป็นบริการขายให้กับผู้ชายที่เป็นลูกค้า โดยผ่านประสบการณ์ที่เกี่ยวเนื่องในการประเมินลูกค้าประเภทต่าง ๆ อีกนัยหนึ่งก็คือการเลือกใช้เพศในการจัดวางการแสดงออกในฐานะที่ตนเองเป็น “ผู้เลือก” เสนอขายบริการ รูปแบบต่าง ๆ การจัดการภาพลักษณ์เป็นการแสดงออกชั่วคราวและถือเป็น “ตัวตน” แบบหนึ่งในการทำงาน “แขก” ไม่ได้เป็นพระเจ้าที่ผู้หญิงต้องสยบยอมในฐานะที่เป็นวัตถุทางเพศให้ผู้

ชื่อครอบครองได้ทั้งหมด เช่น นารู้สึกเกลียดคำถามที่ถูกคำถามเธอว่าชวนไป 8 วัน คิดเท่าไรวิธี การตอบโต้ของผู้หญิงคือการขู่ว่าจะเลิกคบหรือการใช้กิริยา และคำพูดที่ทำร้ายเพื่อให้ ลูกค้าขายขราลงจากรับจ้างมาหาเธอแทนที่เธอจะเป็นฝ่ายเดินไปหาตามคำสั่งของลูกค้า ความ สัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างมืออาชีพกับลูกค้าคือ การตกลงแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายควร ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นความสัมพันธ์ที่สามารถต่อรองกันได้ โดยที่ผู้หญิงไม่ยินยอมให้ “อารมณ์ชั่วครั้งชั่วคราว” ของผู้ชายเหล่านั้นมาอยู่เหนือความรู้สึกของพวกเธอ ไม่เช่นนั้นแล้วเธอ ต่างหากที่ต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ในทางกลับกัน ผู้หญิงได้สร้าง “อารมณ์ความรู้สึก” ให้อีก ฝ่ายหนึ่งอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบทางอารมณ์คือตกหลุมรักผู้หญิงมากกว่า โดยใช้ความเป็นหญิง ในแบบต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ เหตุผลการแสดงออกทั้งหมดของผู้หญิงเพื่อตอบสนองความจำเป็น ทางด้านเศรษฐกิจภายใต้คุณค่าของการมองเพศในฐานะที่เป็นงานประเภทหนึ่ง

บทบาทที่สอง คือ บทบาทของความเป็นผู้หญิงที่หลุดพ้นจากการเป็นเมีย จากประสบ การณ์ที่ล้มเหลวกับผู้ชายไทยและฝรั่ง ผู้หญิงขัดหลาบกับการเป็น “เมีย” และหันมาเป็นผู้ใช้เพศ อย่างถนัดในในฐานะผู้เลือกภายใต้ทางเลือกที่มีอยู่อย่างจำกัด และแม้ว่าผู้หญิงจะรักษาระยะ ห่างทางอารมณ์กับลูกค้าและมองลูกค้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจ แต่นั่นเป็นเพียงเครื่องมือในการทำงาน ภายใต้เงื่อนไขของการต่อรองการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ผู้หญิงสามารถสร้างกฎเกณฑ์และ ขอบเขตของความพึงพอใจ อย่างไรก็ตามการแสดงออกในลักษณะนี้ ไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิง แห้งแล้งทางความรู้สึก บางส่วนเลี้ยวของผู้หญิงยังคงรักษาความเป็นตัวตนที่สามารถเป็นผู้เลือก แสดงออกซึ่งความปรารถนาของตน เช่นในกรณีของนา เธอมีความรู้สึกพิเศษกับหนุ่มจากสวิส เซอร์แลนด์และผูกพันกันหลายปีโดยที่ฝ่ายชายไม่ได้เป็นผู้รับผิดชอบทางเศรษฐกิจแก่เธอ หากแต่ เป็นการคบหากันบนความสัมพันธ์ทางความรู้สึกที่เท่าเทียม ฝ่ายชายยังคงต้องจ่ายค่าเครื่องดื่มใน บาร์ที่นาเป็นเจ้าของแม้เขาจะอยู่ในฐานะที่เป็น “แฟน” เจ้าของบาร์ก็ตาม ขณะที่นาก็เชื่อเพื่อที่พัก ในฐานะที่หนุ่มจากสวิสเซอร์แลนด์รายนี้เป็น “แฟน”

แต่กระนั้นผู้หญิงก็ไม่ยินยอมและไม่มีความหวาดหวั่นที่จะหวนกลับไปสู่การนิยามความเป็น ผู้หญิงในฐานะที่เป็น “เมีย” ในแบบเดิมที่ต้องพึ่งพิงผู้ชายเพียงคนเดียว ทั้งในเรื่องทางเศรษฐกิจ ความซื่อสัตย์ การถูกครอบครอง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการสวามิภักดิ์ต่อผู้ชายคนเดียวอย่างหมอบ ราบคาบแก้ว การแสดงออกในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามดิ้นรนต่อสู้ในการนิยาม ความหมายของความสัมพันธ์หญิงชายรูปแบบอื่น ผู้หญิงพยายามสลัดให้หลุดออกจากกรอบ ความสัมพันธ์แบบเดิม เนื่องจากการจัดวางความสัมพันธ์แบบเก่าทำให้ผู้หญิงถูกมองว่า ไม่

ว่าจะเป็น "ลูกค้า" "สปอนเซอร์" "แฟน" "เพื่อน" หรือ "เจ้าบ่าว" ซึ่งการเรียกขานในแต่ละระดับเจือปนทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจและอารมณ์ความรู้สึก โดยที่การจัดวางเหล่านี้ ผู้หญิงเป็นฝ่ายให้ความหมาย แทนการถูกให้ความหมาย ถูกกระทำและถูกเลือกมาตลอดชีวิต

บทวิเคราะห์

ในสถานการณ์ที่สังคมมองว่า ผู้หญิงถูกลดทอนความเป็นมนุษย์ด้วยการที่ต้องมาขายเนื้อตัวร่างกายนั้น ผู้หญิงสร้าง "ความเป็นตัวตนใหม่" ในการทำงาน ขณะเดียวกันก็ยังสามารถรักษา "ตัวตน" ด้านอื่น ๆ โดยการเลือกตีความและให้คุณค่ากับความเป็นผู้หญิงในบทบาทอื่น ๆ

1. การต่อสู้กับความเป็นหญิงบาร์เบียร์ โดยการสร้างตัวตนใหม่ในการทำงาน

ผลการศึกษาพบว่า "ความเป็นตัวตน" ของผู้หญิงบาร์เบียร์ เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการตามระดับของประสบการณ์ในการนิยามความสัมพันธ์กับลูกค้า แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับของการเป็นผู้รองรับอารมณ์ ระดับของผู้ขายอารมณ์ และระดับของผู้รักษาระยะห่างทางอารมณ์

1.1 ผู้หญิงบาร์เบียร์ในฐานะ "ผู้รองรับทางอารมณ์" ผู้หญิงที่เริ่มต้น ทำงานเป็นช่วงการปรับตัวเข้ากับเกณฑ์ทางสังคมในบาร์เบียร์ที่ผู้หญิงเลือกใช้ภาวะของการเป็นผู้รองรับทางอารมณ์ในครอบครัวมาใช้ในการทำงาน วิธีการแสดงออกของผู้หญิงคล้อยตามการปฏิสัมพันธ์กับผู้ขาย ผู้หญิงมองความสัมพันธ์หญิงชายในบาร์เบียร์แบบหญิงบริการกับลูกค้า "แขก" สำหรับผู้หญิงจึงเหมือนกันหมด คือเป็นผู้ขายนักเที่ยวที่ผู้หญิงมีหน้าที่เอาอกเอาใจและบริการทางเพศ

1.2 ผู้หญิงบาร์เบียร์ในฐานะ "ผู้ขายอารมณ์" ภายหลังจากที่ผู้หญิงผ่านช่วงปรับตัวเข้ากับการทำงานใหม่แล้ว ผู้หญิงเริ่มเห็นช่องทางการนิยามความสัมพันธ์กับลูกค้าที่มีความหลากหลายมากกว่าเพียงแค่ความเป็นลูกค้าเท่านั้น ด้วยการแยกแยะประเภท มีทั้ง แขกเก่า แขกใหม่ ขาจร แฟน สปอนเซอร์ อีกทั้งมีกฎเกณฑ์และการเลือกเสนอบริการที่มีลักษณะผสมผสานมากขึ้น เช่น การไปแบบช็อตไหม้ ไปค้างคืน และไปฮอทดาย การเสนอให้ลูกค้ามีกิจกรรมทางเพศในห้องพักของผู้หญิง เป็นต้น เนื่องจากเงื่อนไขการทำงานในบาร์เบียร์มีลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างจากการค้าประเวณีแบบอื่น ๆ ผู้หญิงเรียนรู้ที่จะขายอารมณ์ ความสัมพันธ์ชุดหนึ่งให้กับผู้ขายฝรั่ง การเรียนรู้ของผู้หญิงเป็นปฏิกิริยาตอบสนองความคาดหวังกับผู้ขายเหล่านั้น และขณะเดียวกันก็ตอบสนองความคาดหวังของผู้หญิงด้วย จนกระทั่งฝ่ายหญิงตกเข้าไปอยู่กับดักของตนเอง ด้วยการผูกพันทางอารมณ์กับผู้ขายฝรั่งในหลากหลายความสัมพันธ์มากขึ้น และมีความหวังในการสานสัมพันธ์นอกเหนือการค้าประเวณี

1.3 ผู้หญิงบาร์เบียร์ในฐานะ “ผู้รักษาระยะห่างทางอารมณ์” ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่ผู้หญิงผ่านการอยู่กับผู้ชายฝรั่งในฐานะของเมีย และแบ่งการนิยามความสัมพันธ์กับผู้ชายฝรั่งได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก การเลือกนิยามความสัมพันธ์แบบใหม่กับ “ตัวฝรั่ง” ในรูปแบบของครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะ รูปแบบที่สองคือ การหวนกลับมาทำงานบาร์เบียร์และจัดวางความสัมพันธ์กับลูกค้าในแบบที่หลากหลายในฐานะของผู้ชายอารมณ์ที่มีความถนัดนี้ในการทำงาน ขณะเดียวกันก็ไม่ผูกพันทางอารมณ์กับผู้ชายเหล่านั้น ภาวะของประสบการณ์ในระดับนี้ใกล้เคียงกับประสบการณ์ของผู้หญิงในช่วงปรับตัวคือมองผู้ชายเป็นแหล่งรายได้ แต่ความแตกต่างในการแสดงออกทางอารมณ์มีความหลากหลายตามการนิยามความสัมพันธ์ อีกทั้งผู้หญิงใช้ทักษะในการทำงานสร้างโอกาสเลือก ต่อรอง ดัดสินใจ และยอมรับในบทบาทและความเป็นตัวตนของผู้หญิงบาร์เบียร์ที่มีความหลากหลายตามสถานการณ์ รวมทั้งยังตีความคุณค่าความเป็นผู้หญิงที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

2. การสร้างคุณค่าใหม่ในบาร์เบียร์

เงื่อนไขที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์และอารมณ์ระหว่างหญิงบาร์เบียร์และลูกค้าประกอบด้วย ลักษณะเฉพาะของความเป็นบาร์เบียร์ ได้แก่

ประการแรก เงื่อนไขการทำงานบาร์เบียร์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการค้าประเวณีแฝง และมีกลุ่มลูกค้าเป็นชาวต่างประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การขายบริการทางเพศมีลักษณะเฉพาะและสร้างภาวะของความคลุมเครือในการทำงานดังกล่าว การทำงานบริการในบาร์เบียร์ ไม่ได้มีลักษณะของการ “ค้า” ประเวณีอย่างตรงไปตรงมา แต่มีขั้นตอนของการปฏิสัมพันธ์ ตั้งแต่การนั่งดื่ม การพูดคุย การดัดสินใจออกไปบริการทางเพศ ซึ่งมีทั้งที่เป็นการต่อรองแบบตรงไปตรงมาทั้งในแง่ของการแสดงออกในเรื่องเพศหรือการกำหนดระยะเวลาการให้บริการ ขณะเดียวกันก็มีการตกลงอย่างแฝงเร้น ไม่ต้องผ่านการเจรจา

ประการที่สอง ความคาดหวังของลูกค้า ลูกค้าเกือบทั้งหมดในบาร์เบียร์เป็นชาวต่างประเทศ วิถีปฏิบัติของบรรดานักเที่ยวชาวต่างชาติต่อผู้หญิงมีลักษณะที่โดดเด่น คือ การแสดงออกราวกับเป็นคู่รัก เช่น ในการแสดงการกอดอย่างอบอุ่นและร้องไห้เมื่อต้องจากลา การแสดงกิริยาท่าทางที่บ่งบอกถึงความรู้สึกใส่ใจดูแลระหว่างการมีเพศสัมพันธ์เช่น การอาบน้ำ เช็ดตัวตั้งแต่หัวจรดเท้า ชวนพูดคุย ดื่ม ก่อนจะถึงขั้นตอนการมีเพศสัมพันธ์ การสั่งอาหารเข้ามารับประทานในห้องนอนและจูบลาก่อนจากกัน เป็นต้น แม้กระทั่งวิธีจ่ายเงิน ยังเป็นการมอบให้ด้วยการแสดงออกที่เจือปนการช่วยเหลือ มากกว่าเป็นการจ่ายเพื่อซื้อบริการ

ประเด็นการแสดงออกในการปฏิบัติต่อผู้หญิงบริการของนักเที่ยวชาวต่างชาติเหล่านี้ Julia O'Connell Davidson อธิบายว่า ลูกค้าเหล่านี้มีความซับซ้อนทางความรู้สึกถึง “เกียรติของผู้ชาย” ด้วยการพยายามสร้างจินตนาการว่า ผู้หญิงต้องถื่นปรารถนาในตัวเขา เนื่องจากความศิวิไลซ์ การคำนึงถึงความเสมอภาค และเสน่ห์ในตัว มากกว่าเงินในกระเป๋า การสร้างภาวะของความโรแมนติกทำให้ผู้ชายคิดว่าตนเองเป็นคนน่านับถือและยังมีความเหนือกว่าบรรดาผู้ชายไทยที่ถูกปฏิเสธจากผู้หญิงเหล่านี้ ดังนั้นการเดินทางท่องเที่ยวไปในดินแดนเช็กส์กับผู้หญิงโลกที่สามคือการได้มาซึ่งอำนาจสูงสุดที่พวกเขาจะได้รับ (Davidson, 1998:179-180)

ภาวะการแสดงออกแม้จะเป็นสถานการณ์ที่ถูกอุปโลกขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจเหนือตัวผู้หญิงที่ซับซ้อนของนักเที่ยวชาวต่างชาติเหล่านี้สร้างความรู้สึกถึงการปฏิบัติต่อผู้หญิงในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งซึ่งผู้หญิงไม่คาดหวังว่าตนเองจะได้รับในบริบทของการค้าประเวณีที่ลูกค้ามีอำนาจเหนือกว่าในทุกด้าน ภาวะที่ลูกค้านิยามสถานการณ์การค้าประเวณีกับหญิงไทยในรูปแบบของความโรแมนติก สร้างความสับสนในการนิยามตนเองของผู้หญิงบาร์เบียร์และนำไปสู่การนิยามสถานการณ์การขายบริการที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ตลอดจน การนิยามสถานะของลูกค้าที่หลากหลายแบบและมีความคาดหวังต่อการทำงานในบาร์เบียร์แตกต่างกัน

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น “การผูกพันทางอารมณ์” จึงเป็นภาวะที่พร้อมจะเกิดขึ้นได้ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงบริการกับลูกค้าตลอดเวลา ดังนั้นการสร้างระยะห่างทางความรู้สึกจึงเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการทำงาน เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ผู้หญิงก็จะตกอยู่ในภาวะที่เป็นด้านกลับของการเป็นผู้ขายอารมณ์

ความหมายของ “ผู้หญิงเก่ง” หรือตัวชี้วัดความเก่งในการทำงาน คือ การสร้างระยะห่างทางอารมณ์ ผู้หญิงเชื่อว่า เมื่อพวกเธอสร้างระยะห่างทางอารมณ์จากผู้ชาย นั้นหมายถึงหนทางไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน การแทรกตัวของคุณค่าใหม่นี้ปรากฏอยู่ในกรณีศึกษาของทุกระดับประสบการณ์

“...คิดดูนะ รู้จักกับเขาแค่คืนเดียว ก็ไปเที่ยวไหนต่อไหนกับเขา แต่พอแขกชวนไปด้วย ก็หาทางบ่ายเบี่ยง”

เจ้าของบาร์เบียร์พูดถึงความประพฤติของผู้หญิงบาร์เบียร์ที่เพิ่งมาทำงานใหม่และออกไปกับลูกค้าชาวไทย นโยบายของข้อความดังกล่าว คือ การสร้างคุณค่าใหม่ในการทำงาน ผู้หญิงควรมองผู้ชายว่าเป็น “ลูกค้า” ดังนั้นการตัดสินใจออกไปกับ “ลูกค้า” จึงต้องพิจารณาที่ผลตอบแทน ไม่ใช่ความพึงพอใจ เพราะลูกค้าคนไทย วัยรุ่น ที่มา “เปย์บาร์” ก้อยออกไป ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่จะสร้างรายได้ให้แก่เธอแต่อย่างใด

“บางทีสัร้อยก็นั่งคิดว่า เอ๊ะ เราบ้าหรือเปล่า มีลูก มีผัวมาแล้ว ยังมีความรู้สึกแบบนี้อีก” หญิงบาร์เบียร์ที่ผ่านประสบการณ์ในบาร์เบียร์มาพิเศษเปรียบกับผู้ศึกษาถึงความในใจที่เธอแอบหลงรัก เผื่อคิดถึงและกระวนกระวายใจที่หนุ่มอังกฤษไม่รับโทรศัพท์เธอมาหลายวัน

“นั่งดอยมันบ้า กำลังจะกินข้าว อยู่ดี ๆ พร่ำเพ้อว่าคิดถึงไอ้หัวแดงนั่น มันอยู่เมืองฝรั่ง คิดถึงแล้วบินไปหาได้มั้ยละ พุดทำไมเรื่องแบบนี้ น่ารำคาญ” เจ้าของบาร์พุดถึงพนักงานคนหนึ่งในบาร์ที่รำพึงถึงลูกค้าให้เธอได้ยิน

การสร้างระยะห่างทางอารมณ์หรืออีกนัยหนึ่งคือการเป็นอิสระทางอารมณ์เป็นบรรทัดฐานใหม่ที่ผู้หญิงดูเหมือนจะตระหนักดีว่า เธอพึงยึดคุณค่านี้ แต่ในฐานะมนุษย์ที่เต็มไปด้วยอารมณ์ ความรู้สึก และขณะเดียวกันก็เกี่ยวพันกับการขาย “ความสัมพันธ์และอารมณ์” ทำให้ผู้หญิงเกิดภาวะของการผูกพันทางอารมณ์อย่างแยกกันไม่ออก

ดังนั้น “การไปนอนฟรี” เพียงเพราะ ผู้ชายหล่อ หรือพุดจาตี ๆ ด้วย การเลือกนั่งดื่มกับผู้ชายหล่อโดยที่ฝ่ายชายไม่เลี้ยงดื่มแต่อย่างใด หรือการเชื่อฟังคำพุดเพียงไม่กี่คำของผู้ชายฝรั่ง แล้วลาออกจากการทำงานไปติดตาม “ความรัก” จึงเป็นความโง่และเป็นคนอ่อนหัดในการทำงานบาร์เบียร์ เสี่ยงหักท่วงจากผู้หญิงที่มากประสบการณ์อย่างเจ้าของบาร์เบียร์ แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเดินทางตามหาความฝันไปกับลูกค้าฝรั่ง และพลัดพลินไปกับอารมณ์ชั่วคราว แต่สุดท้ายก็ต้องพลาดหวัง

นอกจากความเป็นอิสระทางอารมณ์ที่เป็นคุณสมบัติของผู้หญิงเก่งแล้ว การรู้จักจกจวยอารมณ์ของลูกค้า ยังเป็นความสามารถที่แสดงออกในหลายสถานการณ์ ผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะบอกว่า “ไม่เคยขออะไร” จากลูกค้า หรือ “การซื้อสัร้อยทอง” ของที่ระลึกที่มีค่าอื่น ๆ มักเป็นสิ่งที่ถูกนำมาพุดถึงในกลุ่มผู้หญิง ดังเช่น ผู้หญิงที่ได้ชื่อว่าทำงานเก่งของบาร์เบียร์บอกกับผู้ศึกษาว่า

“ไม่รู้ยังงัย แยกทุกคนที่อยู่กับเราหลายวัน ก่อนกลับต้องให้ของที่ระลึก ส่วนมากเป็นทอง”

ทองคำ ด้านหนึ่งอาจหมายถึงมูลค่าในตัวของเธอเอง แต่ในอีกมุมหนึ่ง เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความปรารถนา พึ่งใจในตัวของผู้หญิงสาวมากกว่าเพียงแค่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายใต้การแลกเปลี่ยนซื้อขายบริการเท่านั้น การมอบ “ของที่ระลึก” จึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การอยากได้สิ่งของที่มีมูลค่าจากลูกค้าเท่านั้น หากแต่เป็น “การได้ใจและอารมณ์ความรู้สึก” ที่ด้านหนึ่งเป็นสร้าง “คุณค่า” ของตัวผู้หญิง ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการผูกพันทางอารมณ์แก่ตัวผู้หญิงด้วย

ภาวะการแทรกตัวของ “การผูกพันทางอารมณ์” ปะปนอยู่ได้ทุกสถานการณ์ ดังนั้นระดับการนำเสนอความเป็นตัวตนของผู้หญิงทั้ง 3 ระดับจึงไม่ได้มีลักษณะเป็นเส้นตรงหรือเป็น

พัฒนาการของผู้หญิงบาร์เบียร์ เนื่องจากความเป็นตัวตนลึนโหล ไม่หยุดนิ่ง และ “การผูกพันทางอารมณ์” สามารถทำให้เกิดช่วงของการเปลี่ยนผ่านไปสู่การนิยามความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ กับผู้ชายฝรั่งได้ตลอดเวลา โดยที่ปัจจัยในเรื่องระยะเวลาการทำงานก็ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญในกระบวนการดังกล่าว ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่เริ่มทำงานบาร์เบียร์และพบรักกับลูกค้า ทำயที่สุดก็ออกจากการทำงานบาร์เบียร์ไปช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งดูภายนอกราวกับว่า “ประสบความสำเร็จ” แต่ภาวะของความสำเร็จเป็นภาวะชั่วคราว ที่ทำยที่สุดพวกเธออาจต้องหวนกลับมาสู่การทำงานบาร์เบียร์อีกครั้ง

ความหมายของความสำเรีจ สำหรับผู้หญิงบาร์เบียร์คือ “การมีผัวฝรั่งรับเลี้ยงดู” หล้าผู้หญิงในกรณีศึกษาที่มักถูกเพื่อนร่วมงานอ้างอิงในฐานะตัวอย่างของความสำเรีจดังกล่าว เนื่องจาก “แฟน” ของหล้า ชื่อทีติน ปลูกบ้าน ซื้อรถยนต์ และยังให้เครดิตการ์ดที่เธอสามารถเบิกเงินมาใช้ได้ในวงเงิน 50,000 บาทต่อเดือน แม้ว่าผู้หญิงบาร์เบียร์หลายคนมี “ผัวฝรั่ง” แต่ระดับของ “โอกาส” แตกต่างกันไป ผู้หญิงบางคนจดทะเบียนสมรสและย้ายไปอยู่กับสามีที่ต่างประเทศ ปีหนึ่งกลับมาเที่ยวเมืองไทยหนึ่งครั้ง หลายคนไม่ได้จดทะเบียนสมรส บางคู่อยู่กินกันเป็น “ครอบครัว” ในเมืองไทย สำหรับบางคู่ ฝ่ายหญิงอยู่ตามลำพังกับลูกโดยที่ฝ่ายชายส่งเสียเงินทองให้ เป็นต้น การอ้างความสัมพันธ์อันที่ผัวเมียของแต่ละคู่มีระยะเวลาสั้นยาวแตกต่างกันไป สำหรับกรณีของหล้า ความสัมพันธ์ของทั้งคู่ย่างเข้าปีที่สี่ โดยที่หล้าพักอยู่บ้านเกิดของเธอ และฝ่ายชายเดินทางมาเยี่ยมเยียนปีละ 2-3 ครั้ง บางครั้งเธอนัดพบกับเขาในประเทศที่เขาย้ายไปทำงานชั่วคราว นอกนั้นมักเป็นการติดต่อกันทางโทรศัพท์

ประเด็นที่มีนัยยะสำคัญจากการศึกษาคือ เกณฑ์ในการเลือก “ผู้ชายฝรั่ง” มาเป็น “ผัว” ดังเช่นในกรณีของหล้า วิธีเลือกผู้ชายฝรั่งของเธอคือ “ต้องเลือกคนที่รักเราและสามารถช่วยเหลือเราได้” ผู้ชายฝรั่งคนที่ทำให้เธออยู่ตงานกลางคืน จึงไม่ใช่ผู้ชายที่เธอรัก แต่ความสามารถช่วยเหลือเธอและครอบครัวกลับกลายเป็นเกณฑ์สำคัญในการตัดสินใจ หากหล้าให้เกณฑ์ความปรารถนาส่วนตัวแต่เพียงอย่างเดียว เธอคงเลือกหนุ่มเยอรมัน ผู้ชายที่เธอรู้สึก “รัก” เขาสามารถเลี้ยงดูเธอได้ และหล้ายังคงเคยเดินทางไปเที่ยวบ้านเกิดของเขา แต่ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจ หนุ่มเยอรมันไม่สามารถรับผิดชอบครอบครัวของหล้าได้ ในที่สุดเธอจึงเลือกผู้ชายที่สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่เธอและครอบครัว

หากพิจารณาเพียงผิวเผินถึงบรรทัดฐานใหม่ในการทำงานบาร์เบียร์ อาจเป็นเรื่องง่ายที่คนภายนอกจะพิพากษาว่า ผู้หญิงเหล่านี้เป็นคนที่เห็นแก่เงิน ก้าวร้าว ชอบเช็คส์และยังปราศจาก

ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยการยอมเอาเนื้อตัว ร่างกายเข้าแลก¹ แต่นั่นเป็นมุมมองเชิงเดียวในการใช้เกณฑ์ทางศีลธรรมเข้าไปตัดสินการกระทำของผู้หญิง ทั้ง ๆ ที่ชีวิตของมนุษย์มีความซับซ้อนและความเป็นตัวตนของผู้หญิงบาร์เบียร์ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากยังเกี่ยวพันกับความเป็นตัวตนด้านอื่น ๆ ของความเป็นผู้หญิง

3. การต่อสู้กับการนิยามความเป็นผู้หญิง

ขณะที่สังคมไทยตัดสินความดีและความเลวของผู้หญิงจากการนิยามความสัมพันธ์ของผู้หญิงภายใต้บริบทของครอบครัว ผู้หญิงตีความถึงผู้หญิงที่ซื้อสัตย์ต่อสถาบันครอบครัว อันประกอบด้วยความเป็นลูกสาวที่มีความรับผิดชอบ เป็นเมียที่ซื่อสัตย์ สมบูรณ์แบบไม่เคยทำอะไรผิดพลาดในชีวิต รวมทั้งเป็นแม่ที่ทั้งชีวิตมีแต่การให้ (Harrison, 1999: 168) วาทกรรมหลักเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงดังกล่าวข้างต้นสร้างความสัมพันธ์ที่ตายตัวและทำให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะของ "ผู้ถูกกำหนด" ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่สังคมวงกว้างหรือแม้กระทั่งในชนชั้นผู้หญิงที่ตกอยู่ภายใต้วิธีคิดดังกล่าวได้เบียดขับผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากความสัมพันธ์ที่ตายตัวนี้ให้กลายเป็นคนชายขอบของความเป็นผู้หญิง

ผลจากการศึกษาพบว่า การนิยามความหมายของความเป็นผู้หญิงไม่ได้มีลักษณะตายตัวตามวาทกรรมหลัก แต่เป็นการสร้างตัวตนที่หลากหลายและผูกโยงกับบทบาทอื่น ๆ ของความเป็นผู้หญิงภายใต้กระบวนการให้ความหมายที่ไม่ได้หยุดนิ่ง

3.1 หญิงบาร์เบียร์กับการนิยามความเป็นเมีย ประสบการณ์ร่วมของผู้หญิงบาร์เบียร์นำมาสู่ข้อสรุปในการนิยาม "ผัวคนไทย" ว่าเป็นคนที่ไม่มีความรับผิดชอบ เจ้าชู้ ชอบดื่มเหล้ามาก เล่นการพนัน ดิตยาเสพติด ชอบใช้ความรุนแรง และไม่คอยแะแะความรู้สึกของผู้เป็นเมีย² แม้ว่า

¹ ดังเช่นสะท้อนในนวนิยายชื่อดังเรื่อง "บุญรอด" ภายใต้การยกย่องว่าเป็นบทโทรทัศน์สะท้อนสังคม แต่สารที่ส่งถึงผู้ชมคือการตอกย้ำทวิลักษณ์ของความเป็นผู้หญิงดีและหญิงคนชั่วอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่า

² การนำเสนอานิยามเกี่ยวกับผู้ชายไทยดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้ต้องการอธิบายว่า เป็นลักษณะเฉพาะของผู้ชายไทย หากแต่เป็นข้อสังเกตจากประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงบาร์เบียร์กลุ่มหนึ่งที่คอย ๆ เผยให้เห็นถึงการนิยามความหมายที่มีต่อ "ผัว" ในชีวิตของเธอ อีกทั้งยังตระหนักดีว่าผู้ชายไทยก็เป็นผลผลิตเชิงโครงสร้างที่ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีพื้นฐานที่เสียเปรียบทางสังคมไม่แตกต่างจากผู้หญิงบาร์เบียร์ ซึ่งประเด็นเรื่องความเป็นผู้ชายในสถานภาพต่าง ๆ ของสังคมไทยเป็นประเด็นที่น่าจะมีการสืบค้นต่อไป

ผู้หญิงจะเชิดหลาในการมีความสัมพันธ์กับผู้ชายไทย แต่พลังทางวัฒนธรรมที่กำหนดบทบาทผู้หญิงให้มีสถานภาพได้เฉพาะการดำรงอยู่ในสถาบันครอบครัว ประกอบกับปฏิกิริยาของลูกค้าฝรั่ง ทำให้ผู้หญิงบาร์เบียร์กลุ่มหนึ่งพยายามนิยามความสัมพันธ์ผิวเมียแบบอื่น ๆ กับผู้ชายฝรั่งด้วยความคาดหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าความสัมพันธ์ที่มีกับผู้ชายไทย จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงนิยามความสัมพันธ์กับผู้ชายฝรั่ง 3 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรก คือการจัดความสัมพันธ์ฉันท์ผิวเมียแบบเดิมที่เธอเคยปฏิบัติกับผู้ชายไทย กล่าวคือมองผู้ชายในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงวิถีทาง ทางเลือกลักษณะนี้เป็นวิธีการหนึ่งที่เจือปนทั้งอารมณ์ความรู้สึกผูกพันประกอบกับเหตุผลที่ปรารถนาการหวนกลับไปสู่ความเป็นผู้หญิงดีด้วยการอาศัยผู้ชายฝรั่ง ทั้งในแง่ของการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจและพึ่งพิงทางอารมณ์ ซึ่งทางเลือกลักษณะนี้มักถูกผู้หญิงที่มีประสบการณ์มาก ๆ มองว่าเป็นความโง่งมที่ผูกพันตนเองอยู่กับผู้ชายเพียงคนเดียวไม่ว่าจะเป็นผู้ชายไทยหรือผู้ชายฝรั่ง และผู้หญิงจำนวนไม่น้อยจำเป็นต้องพลาดหวังจากการจัดวางความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้

ลักษณะที่สอง การเลือกจัดวางความสัมพันธ์แบบใหม่กับผู้ชายฝรั่ง ในภาวะเช่นนี้ถึงแม้ดูเหมือนว่า ผู้หญิงหวนกลับไปสู่บรรทัดฐานของสังคมด้วยการออกจากชีวิตกลางคืน และมีผู้ชายฝรั่งรับเลี้ยงดู แต่ผู้หญิงมีสถานภาพเป็น “ผู้เลือก” ให้ความหมายในความสัมพันธ์กับผู้ชายฝรั่ง แม้ผู้หญิงจะพึ่งพิงทางเศรษฐกิจจากผู้ชาย แต่เธอสามารถต่อรองความสัมพันธ์ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผยกับผู้ชายที่เธอเรียกว่า “แฟน” ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่ได้ต้องการหวนกลับไปสู่การมีครอบครัวหรือการเป็นเมียตามเกณฑ์ที่สังคมกำหนดทั้งหมด แต่กลับเลือกที่จะเป็น “แฟน” ที่ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ตายตัว ไม่ได้คาดหวังจะอยู่กับสามีคนใดคนหนึ่งโดยไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นการจัดวางความสัมพันธ์เช่นนี้จึงเป็นการต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อจัดวางความสัมพันธ์แบบใหม่ภายใต้เกณฑ์ทางสังคมแบบเดิม กล่าวคือ อาศัยผู้ชายฝรั่งเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากความเป็นคนชายขอบทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่ในการนิยามความหมายความสัมพันธ์ผิวเมียแบบที่ไม่ตายตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการไม่พึ่งพิงทางด้านอารมณ์เพื่อสร้างความมั่นคงทางจิตใจ แต่ผู้หญิงกลับแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจด้วยตัวเธอเองและด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชายอื่น ๆ ตามจังหวะและโอกาส ทั้งนี้เป็นเพราะผู้หญิงผ่านประสบการณ์ที่เจ็บปวดจากการพึ่งพิงผู้ชายในทุกด้านมาแล้ว

ลักษณะที่สาม คือ การนิยามความสัมพันธ์กับผู้ชายแบบใหม่ในโลกของบาร์เบียร์หนทางนี้เป็นวิธีการดิ้นรนของผู้หญิงที่หลุดออกจากการถูกจองจำแบบเดิม ผู้หญิงได้พยายามพลิกบทบาทจากความเสียเปรียบทางสังคม จากคนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ การศึกษา และผู้ที่

ตกเป็นฝ่ายรองรับทางเศรษฐกิจและอารมณ์จากผู้ชายที่เผชิญในบริบทของครอบครัวแบบเก่ามาเป็นผู้ได้เปรียบในการเจรจาต่อรองในแง่ของความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในช่วงเวลาสั้น ๆ ที่เกิดขึ้น แม้ว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างลูกค้าและหญิงบริการในบาร์เบียร์เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมในระบบการค้าประเวณี แต่เงื่อนไขทางวัฒนธรรมระหว่างผู้หญิงและลูกค้าชาวต่างประเทศ ประกอบกับบริบทแวดล้อมของลูกค้าที่อยู่ในระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในต่างแดน ได้สร้างพื้นที่เฉพาะของการปฏิสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยความคลุมเครือ ผู้หญิงใช้เงื่อนไขดังกล่าวสร้างโอกาสในการต่อรองความสัมพันธ์กับลูกค้าเหล่านี้

ผู้หญิงที่มีประสบการณ์เรียนรู้ว่า ลูกค้าฝรั่งเหล่านี้เปลี่ยนเหมาในบ้านเกิดและต้องการแสวงหาความสัมพันธ์ที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากผู้หญิง ผู้หญิงจกขวยสถานการณ์ของผู้ชายเหล่านี้ โดยใช้ความเป็นหญิงตามความคาดหวังของผู้ชายมาสร้างความสัมพันธ์พิเศษแก่พวกเขา ยิ่งลูกค้าเหล่านี้เป็นคนไร้อำนาจในบริบทของบ้านเกิดเมืองนอนของเขา ผู้หญิงก็ยิ่งมีโอกาสจกขวยความไร้อำนาจของผู้ชายได้มากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นจึงได้มาด้วยการช่วงชิงความได้เปรียบเรื่องอารมณ์โดยการให้การดูแลเอาใจใส่ผ่านการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่กับผู้ชาย

ภาพของผู้หญิงบาร์เบียร์ที่มักบอกว่า ไม่อยากแต่งงาน แต่บริหารเสน่ห์ของเธอกับผู้ชายมากมายหลายสถานภาพเป็นวิธีการหนึ่งของผู้หญิงที่แสดงถึงการไม่ยอมจำนนต่อค่านิยมที่กำหนดบทบาทของความเป็นผู้หญิงอย่างตายตัว ซึ่งการถูกจองจำตามเกณฑ์ทางสังคมทำให้พวกเธอตกอยู่ในฐานะของผู้ถูกกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว

3.2 หญิงบาร์เบียร์กับความเป็นแม่ และความเป็นลูกสาว

“หนูตั้งใจว่าจะไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ อยากเก็บเงินให้ได้มาก ๆ อยากได้เงินก้อนเร็ว ๆ ทำก็เพื่อลูกอย่างเดียว” คำพูดของสาววัย 20 ปีเศษ ที่เพิ่งเริ่มมี ประสบการณ์ในบาร์เบียร์กล่าวถึงความตั้งใจของเธอ หากย้อนกลับไปพิจารณาที่เงื่อนไขชีวิตเบื้องต้นของการทำงานบาร์เบียร์ ผู้หญิงส่วนใหญ่แม้จะเลือกยุติบทบาทความเป็นเมียจากผู้ชายไทย แต่บทบาทของความเป็นแม่ ยังเป็นสถานภาพที่ผูกพันอยู่อย่างแน่นแฟ้น

ต่อเมื่อมีประสบการณ์กับลูกค้าฝรั่งในช่วงเวลาหนึ่ง ความเป็นเมียดูเหมือนจะเป็น “คุณค่า” ที่ผู้หญิงบาร์เบียร์ให้ความสำคัญ แต่เบื้องหลังการให้คุณค่ากับความเป็นเมียในหลายกรณีนั้น ผู้กตอดอย่างแยกไม่ออกกับความเป็นแม่และความเป็นลูกสาว ดังเช่นเกณฑ์ในการเลือก “ผัวฝรั่ง” ในกรณีของหล้า ที่เธอเลือกคนที่รักและสามารถช่วยเหลือเธอและครอบครัวได้ หรือวิธีการเลือก “ผัวฝรั่ง” ของผู้หญิงเก่งคนหนึ่งของบาร์เบียร์ แม้ภาพลักษณ์ภายนอกของผู้หญิงบางคน

ดูเหมือนเป็นนักล่าผู้ชายมืออาชีพ แต่เบื้องหลังของการล่าผู้ชายที่ดีที่สุดนั้น เป็นไปเพื่อหาคนที่สามารถ “รับผิดชอบลูกพี่กับหลานอีกคนหนึ่ง” รวมทั้งการหา “ที่ดิน บ้าน รถ” เพื่อเป็นหลักประกันให้ลูก ตัวอย่างในลักษณะนี้แสดงถึงการนิยามความหมายของความเป็นเมียในแบบใหม่ภายใต้กรอบของความเป็นครอบครัวที่ผู้หญิงให้คุณค่ากับความเป็นเมีย ซึ่งเบื้องลึกของคุณค่ายังผูกติดกับการทำหน้าที่ในบทบาทของความเป็นแม่กับความเป็นลูกสาวอย่างแยกกันไม่ออก

แต่ไม่ใช่ผู้หญิงทุกคนที่ประสบความสำเร็จกับบทบาทของความเป็นเมียกับผู้ชายฝรั่ง การให้คุณค่ากับความเป็นเมียที่ล้มเหลวครั้งแล้วครั้งเล่าทั้งจากผู้ชายไทยและผู้ชายฝรั่ง ทำให้ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งเดินทางทำงานในบาร์เบียร์ต่อไปพร้อมกับการลงทุนด้านอื่น ๆ เพื่อเตรียมตัวสำหรับอนาคตที่สังขารเป็นข้อจำกัดของการทำงานกลางคืน ความเป็นผู้หญิงที่ถูกเลือกให้คุณค่าคือความเป็นแม่และความเป็นลูกสาว จึงไม่น่าแปลกใจที่หญิงบาร์เบียร์ที่ชื่อแก้ว รู้สึกปวดร้าวใจเป็นที่สุดเมื่อที่สาวของเธอแสดงคำพูดตำหนิ ดูแคลนการจัดวางชีวิตของเธอ เธอได้แต่พูดกับตนเองว่า “ไม่ใช่เพราะงานบ้า ๆ บอ ๆ แบบนี้หรือที่เลี้ยงแม่และเลี้ยงลูกของอันมาได้”

แก้วบอกว่า “พี่ไม่มีโชคเรื่องผู้ชาย” สะท้อนการหมดหวังการให้คุณค่าความเป็นเมียที่เธอลองมาหลายแบบ แต่คุณค่าของความเป็นแม่และความเป็นลูกสาวเป็นคุณค่าที่หล่อเลี้ยงให้แก้วสามารถมีชีวิตอยู่รอดทั้งกายและใจมาได้จนทุกวันนี้ ทั้ง ๆ ที่การเดินทางเศรษฐกิจทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขายบริการในบาร์เบียร์หรืออะโกโก้ การรับจ้างซักเสื้อผ้า หรือให้เช่ารถจักรยานยนต์ตอบสนองความสุขในฐานะของปัจเจกบุคคลได้เพียง “...นั่งพักสูบบุหรี่สักตัวแค่นี้แหละ แล้วก็อยู่กับหมาสองตัวนี้ ปลายเดือนนี้ก็ซื้อหอย ถูกจริงบ้าง ถูกกินบ้าง...”

จากประสบการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความเป็นหญิงบาร์เบียร์ไม่ได้โยงกับความเป็นผู้หญิงโดยตัวของมันเองเท่านั้น แต่ถูกนำไปโยงกับบทบาทอื่น ๆ ของความเป็นผู้หญิง เช่น ความเป็นแม่ ความเป็นเมีย และความเป็นลูกสาว รวมทั้งภาระทางวัฒนธรรมที่ผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบทางเศรษฐกิจของครอบครัว (นิธิ, 2535) ซึ่งความเป็นตัวตนของความเป็นผู้หญิงนั้นผ่านกระบวนการของการให้คุณค่าภายใต้บทบาทเดิม การตีความคุณค่าเดิมในบทบาทใหม่ ตลอดจนการนิยามความสัมพันธ์แบบใหม่

บทสรุป

ขณะที่สังคมไทยกำลังเกิดภาวะการแตกสลายของครอบครัวและชุมชนภายใต้การขยายตัวของระบบทุนนิยมและความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดทั้งตัวเธอและครอบครัว แต่ถูกสังคมตีตราว่าเป็นหญิงคนชั่วนั้น เป็นวิธีการประเมินคุณค่าของความ

เป็นมนุษย์ผู้หนึ่งด้วยการใช้เกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งไปพิพากษาพวกเธอ เช่น การใช้เกณฑ์ทางศีลธรรม เกณฑ์ที่ติดกันในเรื่องเช็กส์ที่ให้พื้นที่แก่ผู้หญิงภายใต้สถาบันครอบครัวเท่านั้น เกณฑ์ทางกฎหมายที่จัดวางผู้หญิงในฐานะของอาชญากร การตัดสินผู้หญิงจากแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งดังกล่าวเป็นมุมมองเชิงเดียวที่ไม่คำนึงถึงความหลากหลายของสถานการณ์ชีวิตและความซับซ้อนของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้คน ดังนั้นการพัฒนาสังคมจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง เข้าใจมุมมองของผู้หญิงในฐานะที่เป็นประชากรครึ่งหนึ่งของสังคม แทนที่จะตัดสินคุณค่าของพวกเธอไปก่อนล่วงหน้าโดยละเอียดหรือพิจารณาแง่มุมของผู้หญิงแต่เพียงผิวเผิน เช่น อธิบายว่าการเกิดโสเภณีเป็นความผิดปกติของผู้หญิง หรือเป็นการตัดสินใจของผู้หญิงที่มองอหังการ ขอบงานง่าย ๆ เป็นต้น

จากการศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นตัวแทนของกลุ่มผู้หญิงด้อยโอกาสของสังคมสะท้อนให้เห็นว่า แม้แต่ในโลกการค้าประเวณีที่ถูกสังคมมองว่าลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง ผู้หญิงก็ไม่ได้สยบยอมต่อการเป็นเพียงวัตถุทางเพศอย่างไม่มีเงื่อนไข แต่ผู้หญิงกลับใช้เงื่อนไขของบาร์เบียร์ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างผู้หญิงและลูกค้ามาสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใหม่ที่เต็มไปด้วยการต่อรองเรื่องอารมณ์และยังคงรักษาพื้นที่ในการเป็นผู้ที่มีสิทธิ์แสดงความพอใจหรือไม่พอใจในฐานะที่เป็นมนุษย์

เช่นเดียวกับภาวะของความเปราะบางในบริบทครอบครัว ผู้หญิงตระหนักรู้ว่าในภาวะของ "ผู้ถูกกระทำ" และได้พยายามดิ้นรนในแบบต่าง ๆ นับตั้งแต่การเปลี่ยนจากผัวไทยมาสู่ผัวฝรั่ง และหมุนกลับไปสู่หญิงบาร์เบียร์ด้วยการจัดวางความสัมพันธ์กับผู้ชายในหลากหลายแบบ ภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงพยายามเลือกจัดวางตนเองในบทบาทที่ไม่ต้องตกเป็นผู้รองรับในทุกมิติ

ถ้าหากผู้หญิงยอมตกอยู่ในฐานะของผู้กระทำภายใต้ความสัมพันธ์ที่ตายตัวแบบเดิม ผู้หญิงย่อมไม่มีโอกาสได้เลือก แต่เมื่อผู้หญิงหลุดออกจากมุมมองเชิงเดียวที่กำหนดคุณค่าของความเป็นผู้หญิงแล้ว พวกเธอได้สร้างความหมายของความสัมพันธ์หญิงชายที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อนมากกว่าเพียงแค่ความเป็นผัวเมีย หรือความเป็นหญิงบริการกับลูกค้าเท่านั้น การต่อสู้เพื่อพลิกบทบาทไปเป็นผู้กำหนดเพื่อรักษาคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงบาร์เบียร์เป็นไปตามโลกของประสบการณ์ที่แวดล้อมชีวิตและพวกเธอก็ไม่ได้ต่อสู้บนหนทางนี้แต่เพียงผู้เดียว หากแต่ยังมีผู้หญิงบาร์เบียร์คนอื่น ๆ อยู่ร่วมบนถนนสายเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ของผู้หญิงบาร์เบียร์ไม่ได้เป็นการต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางเพศของปัจเจกบุคคล เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตนของความเป็นผู้หญิงในบริบทของสังคมไทยมี

รากฐานที่สัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความซับซ้อนและไม่หยุดนิ่งตายตัว อีกทั้งการนิยามความเป็นตัวตนยังเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งมีช่วงเปลี่ยนผ่านในแต่ละสถานการณ์ของชีวิต ดังนั้นการดิ้นรนของหญิงบาร์เบียร์จึงแตกต่างจากความพยายามสร้างภาพของโสเภณีให้กลายเป็นตัวตนใหม่ทางการเมือง (political subject) เป็นกบฏในทางเพศหรือผู้ปลดปล่อยเซ็กส์ (Bell, 1994) ในประเด็นนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจ “ความเป็นตัวตน” ของความเป็นผู้หญิงที่ไม่หยุดนิ่งหรือผูกขาดความหมายที่เป็นสากล อีกทั้งยังต้องคำนึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความแตกต่างทางชนชั้นและเงื่อนไขของประสบการณ์ชีวิต

บรรณานุกรม

- นิติ เอี้ยวศรีวงศ์. "สถานภาพผู้หญิง : อดีต ปัจจุบัน อนาคต" ใน รายงานการประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ 1 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2535.
- นิวัตร สุวรรณพัฒนา. ความคาดหวังของครอบครัวและบทบาทของลูกสาวใน "ชุมชนค้ำประเวณี" กรณีศึกษา หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดพะเยา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- นิตยา ระวังพาล. หญิงบริการทางเพศ:กรณีศึกษาสถานการณเวิลด์เอดส์ในเชียงใหม่.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.
- ศิริพร สะโครบาเน็ค. "กระบวนการค้าหญิงในประเทศไทย" ใน ปัญหาการค้าหญิงและยุทธศาสตร์การแก้ปัญหา กรุงเทพฯ: พิลิกส์เซ็นเตอร์การพิมพ์, 2527.
- ศุภิมา นฤมล. นางงามตุ๊กกระจก : การศึกษากระบวนการกลายเป็นหมอนวดไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2531.
- มูลนิธิผู้หญิง. การค้าหญิง ภาวะวิสัยสังคมไทย . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้หญิง, 2540.
- ยศ ลันตสมบัติ. แม่หญิงสีขาวตัว ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา, 2535.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. "ความเป็นหญิงในสังคมไทย" วารสารสังคมศาสตร์ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 ,2543.
- Abbot, Pamela and Claire Wallace. *An Introduction to Sociology : Feminist Perspectives*. London: Routledge, 1990.
- Albuquerque, Klaus de. "Sex ,Beachboys and Female Tourists in The Caribbean". *Sexuality & Culture* . 2 (1998) : 87-112 .
- Alexander, Priscilla. "Prostitution : A Difficult Issue for Feminists" in *Feminism and Sexuality* . London and New York : Edinburgh University Press, pp.342-357, 1996.
- Bailey, M.E. "Foucauldian Feminism : Contesting Bodies, Sexuality and Identity" in *Up Against Foucault*. London : Routledge,pp. 99-122,1993 .
- Bartky, Sandree Lee *Femininity and Domination : Studies in the Phenomenology of Oppression* .New York and London :Routledge,1990.
- Bell, Shannon *Reading ,Writing and Rewriting the Prostitute Body* . Indiana University Press : Blooming University ,1996.

- Berreman, Gerald D. *Behind Many Masks : Ethnography and Impression Management in A Himalayan Village* . แปลโดย ชูทอง ประศาสนวิจิตรชัย (1987) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิบูลย์, 1962.
- Bishop, Ryan and Lillian Robinson. *Night Market : Sexual Cultures and the Thai Economics Miracle*. New York : Routledge , 1996.
- Bishop, Ryan and Lillian Robinson. "Genealogies of Exotic Desire : The Thai Night Market in the Western Imagination" in *Genders & Sexualities in Modern Thailand*, Chiang Mai : Silkworm, 1999.
- Chanpen Saengtienchai, John Knodel, Mark Vanlandingsam & Anthony Pramualratana. "'Prostitutes are better than lovers" : Wives' views on the extramarital sexual behavior of Thai men" in *Genders & Sexualities in Modern Thailand*, Chiang Mai : Silkworm, 1999.
- Chapkis, Wendy . *Live Sex Acts :Women Performing Erotic Labor*. Routledge: New York , 1997.
- Cohen, Eric. "Open-Ended Prostitution as a Skillful Game of Luck : Opportunity ,Risk , and Security Among Tourist –Oriented Prostitutes in a Bangkok Soi" . in *Thai Tourism* . White Lotus: Bangkok, 1996.
- Cohen, Eric. "Thai Girls and Farang Men :The Edge of Ambiguity" in *Thai Tourism* . White Lotus : Bangkok, 1996.
- Cohen, Eric. "Lovelorn Farangs :The Correspondence between Foreign Men and Thai Girls" . in *Thai Tourism* . White Lotus : Bangkok, 1996.
- Cohen, Eric. "Sensuality and Venality in Bangkok : The Dynamics of Cross-Cultural Mapping of Prostitution" in *Thai Tourism* . White Lotus : Bangkok, 1996.
- Dank, Barry M.. "Sex Work,Sex Workers and Beyond" . *Sexuality &Culture* (2) 1998 :1-6.
- Davidson, Julia O' Connell. *Prostitution, Power and Freedom*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1998.
- Davidson, Julia O' Connell and Derek Layder. *Methods , Sex and Madness* . London and New York : Routledge ,1994.

- Esterik, Van Penny. "Thai Prostitution and The Medical Gaze" in *Gender and Development in Southeast Asia*. Ottawa Canada, 1990.
- Esterik, Van Penny. "Reposition Gender ,Sexuality ,and Power in Thai Studies" in *Genders & Sexualities in Modern Thailand* Chiang Mai : Silkworm,1999.
- Frank, Katherine "The Production of Identity and The Nigotiation of Intimacy in a 'Gentleman's Club" in *Sexuality*. (2) 1996, 175-201.
- Goffman, Erving .*The Presentation of Self in Everyday Life* . Penquin Books: Australia, 1972.
- Harrison, Rachel. "The Madonna and the whore : self / "other" tensions in the characterization of the prostitute by Thai female authors" in *Gender and Sexualities in Modern Thailand*. Chiang Mai : Silkworm,pp.168-189, 1999.
- Hoigard, Cecilie and Liv Finstad . "Prostitutes and their Clients" in *Feminism and Sexuality*. London and New York : Edinburgh University Press, pp.358-366, 1996.
- Howard, A. Judith and Joycelyn Hollander. *Gendered and Situations , Gender Selves* . London : Sage, 1996.
- Jackson, Peter A. and Nerida M. Cook. *Genders and Sexualities in Modern Thailand* . Chiang Mai : Silkworm , 1999.
- Jackson, Stevi and Sue Scott. *Feminism and Sexuality* . London and New York : Edinburgh University Press, 1996.
- Jaggar, Alison M. "Contempolary Western Feminist Perspectives on Prostitution" in *Asian Journal of Women's Studies*. Vol.3 No.2 1996, pp. 8-29.
- Janpen Saengtienchai, John Knodel, Mark VanLandingham & Anthony Pramualratana. "Prostitutes are Better Than Lovers" : Wives'Views on the Extramarital Sexual Behavior of Thai Men . In *Genders & Sexualities in Modern Thailand* ..Chiang Mai : Silkworm, pp. 78-92, 1999
- Jeffrey, Sheila . *The Idea of Prostitution* . Australia: Spinifex.1996.
- Kempadoo,Kamala and Jo Doezema. *Global Sex Workers : Rights,Resistance and Redefinition* .New York and London: Routledge , 1998.

- Krier, Jennifer. "Narrating Herself :Power and Gender in a Mingangkabau Women's Tale of Conflict" in *Bewitching Women ,pious Men: Gender and Body Politics in Southeast Asia* . Berkeley:University of California pp.51-75, 1993.
- Lim, Lin Lean. *The Sex Sector : The economic and social bases of prostitution in Southeast Asia*. Geneva : International Labour Office , 1998.
- McKeganey , Neil and Marina Barnard .*Sex Work on the streets : Prostitutes and their clients*. Buckingham and Philadelphia : Open University Press , 1993.
- Montgomery, Heather. "Children , Prostitution , and Identity : A Case Study from a tourist Resort in Thailand" in *Global Sex Workers : Rights,Resistance and Redefinition*. New York and London: Routledge, pp.139-150, 1998.
- Odzer,Cle .*Patpong Sisters : An American Women's view of the Bangkok Sex World*. New York : Blue-Moon Arcade , 1993.
- O'Neill, Maggie "Prostitution women now" in *Rethinking Prostitution Purchasing Sex in the 1990s*. London and New York : Routledge, pp.3-28, 1997.
- Ortner, Sherry B. and Harriet Whitehead. *Sexual Meaning : The Cultural Construction of Gender and Sexuality* . Cambridge University Press : New York, 1993.
- Pasuk Pongpaichit. *From Peasant Girls To Bangkok Masseuses*. Geneva Switzerland : International Labour Office, 1982.
- Richardson, Diane "Sexuality and Feminism" in *Introduction Women's Studies Feminist Theory and Practice* . London:Macmillan, pp.152-174 ,1996.
- Rubin, Galye. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality" in *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. Boston:Routledge&Kegan Paul, pp. 267-319, 1984.
- Scambler, Graham and Annette Scambler . *Rethinking Prostitution Purchasing Sex in the 1990s*. London and New York : Routledge , 1997.
- Scott, James C. *Weapon of the Weak : Everyday forms of Peasant Resistance*. New Haven : Yale University, 1985.
- Simmons, Melanie. "Theorizing Prostitution : The Question of Agency" in *Sexuality&Culture* (2) 1998 , pp.125-148.

- Talle, Aud. "Sex for Leisure: Modernity among female bar workers in Tanzania" in *Anthropological Perspectives on Local Development* . Simon Abram and Jacqueline Waldren .London : Routledge ,1996.
- Truong, Thanh-Dam. *Sex Money and Morality : Prostitution and Tourism in Southeast Asia*. London and New Jersey : Zed Books Ltd., 1990.
- Truong, Thanh-Dam. "Serving the tourist Market: Female Labour in International Tourism .in *Feminism and Sexuality* . London and New York: Edinburgh University Press, 1996.
- Tseelon, Efrat. *The Masque of Femininity*. London, Thousand Oaks and New Delhi : Sage Publications, 1997.
- Vance, Carole S. "Pleasure and Danger : Toward a Politics of Sexuality" in *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. Boston:Routledge&Kegan Paul, pp.1-28,1984.
- Wanthinee Boonchalaksi and Philip Guest. "Prostitution in Thailand" in *The Sex Sector: The economic and social bases of prostitution in Southeast Asia* . Geneva: International Labour Office, pp.130-169, 1998.
- Yos Santasombat. "Prologue" in *Hello My Big Big Honey!* Bangkok: Dragon Publication, 1994.

บนพื้นที่ชายขอบ: การสร้างอัตลักษณ์'ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีในจังหวัดเชียงใหม่

น.ส.มธุรส ศิริสฤติย์กุล

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์อย่างต่อเนื่องยาวนานมากกว่าทศวรรษ ถึงวันนี้บริบทของภาคเหนือตอนบนที่จังหวัดเชียงใหม่ เอดส์ได้เคลื่อนประเด็นปัญหาจากที่เคยเป็นเพียงปัญหาของปัจเจกบุคคลและครอบครัว มาสู่กระแสการกลายเป็นเรื่องสาธารณะของชุมชน เนื่องจากจำนวนผู้ป่วยที่เพิ่มมากขึ้นตามระยะวงจรของการแสดงอาการ ขณะที่อัตราการตายในหมู่ผู้ติดเชื้อรุ่นแรก ๆ ก็ค่อยทยอยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เอดส์ในบริบทของภาคเหนือตอนบนจึงได้เคลื่อนมาสู่มิติของการพัฒนาโดยกลุ่มผู้ติดเชื้อและองค์กรชุมชนตามที่จะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

ความสำคัญของประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์ในการวิจัย และกรอบคิดในการศึกษา

สังคมไทยได้เรียนรู้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ โดยได้มีการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 ซึ่งเป็นปีที่ปรากฏผู้ติดเชื้อเอชไอวีรายแรก เป็นชายอายุ 28 ปี ได้นำโรคนี้มาจากสหรัฐอเมริกา โดยการเปิดเผยข้อมูลของนายแพทย์อนุวัตร ลิมสุวรรณ ประจำหน่วยโรคติดเชื้อ ภาควิชาอายุรเวชศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี ผู้ป่วยมีอาการไข้ เจ็บคอเรื้อรัง และหูด¹ จากการซักประวัติและตรวจร่างกายพบว่า เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศ ทางแพทย์ได้มีการตรวจทางห้องทดลอง รวมถึงการส่งน้ำเหลืองไปตรวจที่ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อเมืองแอตแลนต้า ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการตรวจยืนยันว่า ติดเชื้อไวรัสเอดส์ (นิตยา, 2538 : 1)

เมื่อรายงานการพบผู้ป่วยรายแรก ได้รับการรายงานสู่สาธารณชน แต่รายงานนั้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจากสื่อมวลชนในเชิงที่ไม่เชื่อว่า โรคนี้จะเกิดขึ้นกับคนไทย เนื่องจากคนไทยในยุคนั้นคิดว่า เอดส์เป็นโรคของชาวต่างชาติ ชาวเมืองโรคเอดส์จึงค่อย ๆ เลือนหายไปจากความสนใจของคนส่วนใหญ่ แม้ในเวลาต่อมาจะมีการรายงานการติดเชื้อเอดส์ในหมู่ผู้ใช้

¹ อัตลักษณ์ ในบทความชิ้นนี้หมายถึง การที่ผู้ติดเชื้อแสดงตัวตนทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนาในวาระโอกาสต่าง ๆ อย่างเป็นผู้กระทำ เพื่อให้คนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้แลเห็นว่าพวกเขาและเธอเป็นเช่นไร ในวาระโอกาสและบริบททางสังคมที่มีความแตกต่างกัน และเพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดเชื้อด้วยกัน หรือผู้ติดเชื้อกับคนอื่น ๆ โดยทั่วไป

² คำว่า โรคเอดส์ หรือ ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ถูกใช้ในความหมายนี้ ในความหมายที่หลวมช่อนกันเล็กน้อย นั่นคือ ผู้ป่วยเอดส์หมายถึง ผู้ที่มีการแสดงออกทางร่างกายว่าเป็นผู้ป่วยอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนผู้ติดเชื้อเอชไอวีคือ ผู้ที่มีเชื้อในร่างกาย แต่ยังคงมีลักษณะภายนอกที่แข็งแรงเช่นเดียวกับคนปกติ

ยาเสพติดเป็นระยะ ๆ แต่ข่าวคราวเหล่านั้นกลับมิได้รับความสนใจจากประชาชนเท่าที่ควร (นิตยา: เพ็งอ้าง)

กระแสความสนใจของสาธารณชนที่มีต่อปัญหาเอดส์อย่างจริงจัง เริ่มในปี พ.ศ.2530 เมื่อ ฉะอ้อน เสือสุ่ม รับเชื้อเอชไอวีมาจากการรับบริจาคเลือด เขาและครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างมากมาจากการแบ่งแยกกีดกัน ตั้งแต่วันที่รู้ตัวว่า ติดเชื้อจนกระทั่งเสียชีวิต หลังจากนั้นมา อัตราการติดเชื้อได้เพิ่มมากขึ้น ไม่เพียงแพร่ระบาดในหมู่ชายรักร่วมเพศ ตามที่เข้าใจกันมาแต่เริ่มแรก ความหมายใหม่ที่เพิ่มเข้ามาในความรับรู้ของผู้คนในสังคมไทย เอดส์แพร่ระบาดโดยทั่วไป ในหมู่ชายขอบเที่ยว หญิงชายขายบริการทางเพศ ผู้ติดยาเสพติด ผู้รับบริจาคเลือด กลุ่มคนเหล่านี้ถูกเหมารวมว่า เป็นกลุ่มเสี่ยง ซึ่งผู้คนทั่วไปในสังคมมีทั้งความกลัว และรังเกียจกลุ่มคนเหล่านี้ที่มีพฤติกรรมในการแสวงหาเชื้อเอชไอวีเข้าสู่ตนเอง กล่าวได้ว่า นิยามความหมายของเอดส์ในช่วงเวลานั้น จึงเป็นโรคของคนชายขอบที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากวิถีชีวิตของคนปกติธรรมดา ซึ่งมีนัยของการนำกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่คนส่วนใหญ่ยึดเป็นบรรทัดฐานเข้ามาทำการตัดสิน

จนกระทั่งใน ปี พ.ศ.2532 ในยุคที่นายชวน หลีกภัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และนายแพทย์สมศักดิ์ วรคามิน เป็นปลัดกระทรวง ได้เปิดโฉมหน้าใหม่ของนโยบายเอดส์ มีการเปิดเผยข้อมูล ทั้งการรายงานจำนวนผู้ติดเชื้อ ผู้มีอาการสัมพันธ์กับเอดส์ และผู้ป่วยโรคเอดส์ ในทางปฏิบัติได้มีการสุ่มเจาะเลือด ค้นหาผู้ติดเชื้อ มีการติดตาม และแจ้งผลตามกลวิธีควบคุมโรคติดต่อแบบดั้งเดิม (ศศิธรและวรรณา ,2535) เช่นนี้กลับพบว่า ได้มีผลกระทบอย่างมากมาย อาทิ การที่ผู้ติดเชื้อและครอบครัวถูกสังคมรังเกียจ การฆ่าตัวตาย การปฏิเสธการรักษาพยาบาล เป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนกระทั่งปี พ.ศ.2534 กระทรวงสาธารณสุขจึงได้หันกลับมาเน้นการตรวจอย่างสมัครใจ

กรณีของภาคเหนือตอนบน ในช่วงปี พ.ศ.2536 เมื่อสถานการณ์ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น นายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขในขณะนั้น ได้เสนอขอตั้งศูนย์ปฏิบัติการด้านภัยเอดส์ภาคเหนือตอนบน และได้รับอนุมัติในการประชุมคณะกรรมการป้องกันและควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติ ครั้งที่ 1/2537 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2537 โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข เป็นประธาน รองปลัดกระทรวงมหาดไทย รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข และอธิบดีกรมควบคุมโรคติดต่อเป็นรองประธาน คณะกรรมการ ในส่วนกลางคือ ระดับผู้ตรวจกระทรวง ส่วนคณะกรรมการในส่วนภูมิภาค คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดใน 6 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ภาคเหนือตอนบน ผู้แทนผู้ติดเชื้อ ผู้แทนจากมหาวิทยาลัย และมีสาธารณสุขนิเทศน์เขต 10 เป็นเลขานุการ ในระยะแรก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นผู้อำนวยการสำนักงานควบคุมโรคติดต่อเขต 10 เชียงใหม่ กรมควบคุมโรคติดต่อดำรงตำแหน่งแทน